

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MUTLULUK EKONOMİSİ VE EASTERLİN PARADOKSUNUN TESTİ

EKONOMİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
EKONOMİ VE FİNANS BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
PELİN TERZİBAŞ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi İlker İNMEZ

İSTANBUL – 2020

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Pelin TERZİBAŞ
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : Mutluluk Ekonomisi ve Easterlin Paradoksunun Testi
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Ekonomi ve Finans
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 17.02.2020
- SAYFA SAYISI** : 107
- TEZ DANIŞMANLARI** : Dr. Öğr. Üyesi İlker İNMEZ
- DİZİN TERİMLERİ** : Mutluluk, Easterlin Paradoksu, Yaşam Memnuniyeti
- TÜRKÇE ÖZET** : Mutluluk ve İktisat ilişkisi tarihsel olarak bakıldığında 1974 yılında Richard Easterlin tarafından kaleme alınan ve 'Easterlin Paradoksu' olarak bilinen çalışmanın ana sonucu, çoğumuzun düşündüğü kadar mutluluk ve gelir ile ilgili büyük ilişkinin olmadığıdır. Paradoksa göre büyüme mutluluğu belirli bölgeye kadar artırmakta, bir zaman sonra gelirdeki artışlar mutlu olmaya yetmemektedir. Ülkedeki gelir artışı da birey üzerinde çok etkili olmamaktadır. Bireylerin karar alma ve mutlu olma durumlarını incelediğimiz tezimizde literatüre katkı sağlama, 'mutluluk ekonomisi' alanında ülkemizde de farkındalık yaratma amacı güdülmüştür.
- DAĞITIM LİSTESİ** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Pelin TERZİBAŞ

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MUTLULUK EKONOMİSİ VE EASTERLİN PARADOKSUNUN TESTİ

EKONOMİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
EKONOMİ VE FİNANS BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
PELİN TERZİBAŞ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi İlker İNMEZ

İSTANBUL – 2020

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının ederlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin/projenin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez/proje olarak sunulmadığını beyan ederim.

...../...../2020

Pelin TERZİBAŞ

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Pelin TERZİBAŞ 'ın “**Mutluluk Ekonomisi Ve Easterlin Paradoksunun Testi**” adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı Ekonomi ve Finans Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi İlker İNMEZ

(Danışman)

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Kemal ERKİŞİ

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Emre ERGÜVEN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2020

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Uzun yıllardan beri araştırmacılar, mutluluk kavramıyla ilgili tam olarak fikir birliğine varamamışlardır. Mutluluk, 1970 yılından itibaren iktisat bilimi alanına girmiş ama ilk yıllarda çok fazla ilgi görememiştir. Davranışsal iktisat ile beraber merak edilen konulardan olmuştur. Bireyi neler mutlu eder, bu sebepler birey ve toplumlar için aynı mıdır, belli süre sonra değişim gösterir mi gibi sorular, mutluluk ve iktisat ilişkisini güçlendirmiştir.

1974 yılında Richard Easterlin makalesiyle yeni bir kavram olarak ‐Easterlin Paradoksu‐ literatürde yerini almıştır. Easterlin Paradoksun’un temelinde yükselen gelirin mutluluğu her zaman arttırmadığı; düşük gelire sahip bazı ölkelerin yüksek gelire sahip diğer ölkelere göre mutluluk seviyesinin daha yüksek olduğu sonucu yatar. Paradoksla beraber seneler içinde bu sonuçları destekleyici birçok çalışma literatürde yer almıştır. Özellikle 2000’li yıllarla beraber çalışmalar artmıştır. Bu çalışmada mutluluk, gelir, büyüme, yaşam memnuniyeti, tüketim, tasarruf ve buna benzer ekonomik faaliyetlerle ilişkisi seçilmiş ölkelerle itibariyle karşılaştırmalı olarak incelenmiş, Easterlin Paradoksuna ait somut örnekler sunulmuştur.

Özellikle son dönemlerde psikolojideki çalışmalara ek olarak konunun ekonomik ve sosyal politika alanlarında da çalışılmaya başlanması ile kavram gitgide derin bir hal almıştır. Uluslararası yazıma göre Türkiye’deki mutluluk temalı araştırmalar yeni sayılabilecek alanı oluşturmaktadır. Tezimiz açısından literatüre katkı sağlamak, ‘mutluluk ekonomisi’ alanına ilgi çekme ve az çalışılmış konu üzerinde ölkemiz için de farkındalık yaratma amacı önem teşkil ederken, Dünya Mutluluk Raporu, Mutlu Gezegene Endeksi, Dünya Mutluluk Veritabanı, Dünya Değerler Araştırması ve TÜİK verileri işliğinde ölkelerle karşılaştırmaları yapılarak gelir mutluluk dengesi ağıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, Easterlin Paradoksu, Yaşam Memnuniyeti

SUMMARY

For many years, researchers have not been able to fully agree on the concept of happiness. Happiness entered the field of economics since 1970, but it did not attract much attention in the first years. Along with behavioral economics, it has been one of the curious issues. Questions such as what makes the individual happy, are these reasons the same for individuals and societies and whether they change after a certain period strengthened the relationship between happiness and economics.

In 1974, the "Easterlin Paradox" took its place in the literature as a new concept with the article of Richard Easterlin. Rising income across the Easterlin Paradox does not always increase happiness; It is the conclusion that some countries with low income have higher levels of happiness than other countries with high income. Along with the paradox, many researchers supporting these results have been included in the literature over the years. Studies have increased especially with the 2000s. Our thesis, which investigates the relationship between happiness, income, growth, life satisfaction, consumption, savings and similar economic activities under the title of "Happiness Economy", will also contribute to the evaluation of the Easterlin Paradox test in terms of countries.

Especially recently, the concept has become more and more intense with the introduction of the subject in the fields of economic and social policy in addition to the studies in psychology. According to international spelling themed happiness research in Turkey constitutes a relatively new field. While it is important to contribute to the literature in our thesis, to attract attention to the field of 'happiness economy' and to raise awareness for the less studied subject for our country, country comparisons are made in the light of the World Happiness Report, Happy Planet Index, World Happiness Database, World Values Research and Turkish Statistical Institute data. income happiness balance will be explained.

Keywords: Happiness, Easterlin Paradox, Life Satisfaction

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR LİSTESİ	VI
TABLO LİSTESİ.....	VII
GRAFİK LİSTESİ	VIII
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
İKTİSAT VE PSİKOLOJİ.....	3
1.1.İKTİSAT VE İNSAN	3
1.1.1. Geleneksel İktisatta İnsan.....	5
1.1.2. Yakın Dönem Davranışsal İktisatta İnsan.....	6
1.2. “MUTLULUK” KAVRAMI VE ÖLÇÜMÜ	8
1.2.1. Yaşam Memnuniyeti ve Hedonik İyi Oluş	10
1.2.2. Eudemonik İyi Oluş	13
1.2.3. Yaşam Doyumu.....	13
1.2.4. Yaşam Kalitesi	14
1.2.5. Mutluluğun Ölçümü	15
1.3. MUTLULUK ARAŞTIRMALARI.....	18
1.3.1. Dünya Mutluluk Raporu	20

1.3.2. Mutlu Gezegen Endeksi	22
1.3.3. Dünya Mutluluk Veritabanı	24
1.3.4. Dünya Değerler Araştırması	25
1.3.5. Türkiye'deki Mutluluk ve Memnuniyet Araştırmaları	27
1.4. MUTLULUĞUN MODELLENMESİ ve MUTLULUK EKONOMİSİNDE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ.....	32
1.4.1. Oxford Mutluluk Envanteri (Oxford Happiness Inventory)	33
1.4.2. Cantril Merdiveni (Cantril Ladder).....	33
1.4.3. Genel Sağlık Anketi (The General Health Questionnaire, GHQ).....	34
1.4.4. Yaşam Memnuniyeti Skalası (Satisfaction With Life Scale, SWLS) ..	34
1.4.5. Eurobarometer Araştırması (Eurobarometer Survey)	35
1.4.6. Genel Sosyal Anket (General Social Survey)	35
İKİNCİ BÖLÜM.....	36
MUTLULUK EKONOMİSİ	36
2.1. MUTLULUK VE İKTİSAT	36
2.2. EASTERLİN PARADOKSU.....	37
2.2.1. Gelir Elde Etme (Aspirasyon Seviyesi) İsteği.....	39
2.2.2. Karşılaştırma Etkisi (Comparison Effect) ve Görelî Gelir (Relative Income).....	41
2.2.3. Adaptasyon Teorisi.....	42
2.2.4. Kavramsal Gönderi Teorisi	43
2.3. MUTLULUK BÜYÜME ve MİLLİ GELİR	44
2.4. MUTLULUK, İSTİHDAM ve ENFLASYON	49
2.5. MUTLULUK ve BİREYSEL GELİR.....	51
2.6. MUTLULUK ve TÜKETİM	52
2.7. MUTLULUĞU ETKİLEYEN DİĞER FAKTÖRLER.....	53
2.7.1. Demografik Yapı	54
2.7.2. Sosyal Sermaye	56
2.7.3. Din ve İnanç	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	58
KAMU EKONOMİSİ AÇISINDAN MUTLULUK	58
3.1.KAMU EKONOMİSİ AÇISINDAN MUTLULUK	58
3.2.KAMU HARCAMALARI VE MUTLULUK	60
3.3. GELİR DAĞILIMI VE MUTLULUK.....	61
3.4. VERGİLENDİRME, KAMU GELİRLERİ ve MUTLULUK.....	63
3.5. GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA- GAYRİ SAFİ MİLLİ MUTLULUK	65
3.6. SOSYAL GÜVENLİK, SOSYAL POLİTİKALAR ve MUTLULUK.....	69
3.7. KURUMSAL FAKTÖRLER VE MUTLULUK.....	70
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	73
TÜRKİYE VE ÜLKELERARASI MUTLULUK KARŞILAŞTIRILMASI	73
4.1. TÜRKİYE VE ÜLKELERARASI MUTLULUK KARŞILAŞTIRILMASI	73
4.1.1. İnsani Gelişme Endeksi	75
4.1.1.1. Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (EUIGE)	76
4.1.2. Legatum Refah Endeksi.....	78
4.2. ÜLKE BAZINDA MUTLULUK DURUMU; 2019	79
SONUÇ	83
KAYNAKÇA	85

KISALTMALAR LİSTESİ

- AIPO : Amerika Kamuoyu Araştırması
CRT : Kavramsal Gönderi Teorisi
DRM : Günlük Yeniden Yapılandırma
EİO: Eudemonik İyi Oluş
EUIGE : Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi
GHQ : Genel Sağlık Anketi
GWP : Gallup Dünya Anketi
HİO: Hedonik İyi Oluş
LRE : Legatum Refah Endeksi
ÖİO: Öznel İyi Oluş
SRLM : Sıralı Lojistik Regresyon Modeli
SWLS :Yaşam Memnuniyeti Skalası
WVS : Dünya Değerler Araştırması
YM : Yaşam Memnuniyet

TABLO LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1: İnsanlarda İyi Oluş Türleri.....	26
Tablo 2. Mutluluk Araştırmaları- Akademik Yayın Dizini.....	33
Tablo 3. Avrupa Mutlu Gezegen Endeksi Sonuçları 2016.....	38
Tablo 4 : Dünya Değerler Araştırması- Yaşam Memnuniyeti 1981-2014.....	41
Tablo 5: TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması- Hissedilen Mutluluk 2008-2018.....	43
Tablo 6. TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması- Mutluluğun Kaynakları 2008-2018.....	44
Tablo 7. On Dört Ülkede Kişisel Mutluluk ve Gelir Karşılaştırılması.....	54
Tablo 8. Kavramsal Gönderi Teorisi Referans Noktaları.....	59
Tablo 9. Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksi Göstergeleri.....	82
Tablo 10: Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksinin Kategorileri Kişi Sayısı ve Yeterlilik.....	83
Tablo 11: Sosyal Güvenlik Hizmetlerine Duyulan Memnuniyet.....	85
Tablo 12: Türkiye'nin Çeşitli Mutluluk/Kalkınma Sıralamalarındaki Yeri.....	89
Tablo 13: 1990-2017 Türkiye'nin İGE Eğilimleri.....	90
Tablo 14:Türkiye'nin 2017 İGE ve Bbileşen Göstergelerinin Seçilmiş Ülkeler ve ülke Gruplarıyla Karşılaştırılması.....	91
Tablo 15 : Türkiye'nin 2017 EUİGE'sinin Seçilmiş Ülkeler ve Ülke Gruplarıyla Karşılaştırılması.....	92
Tablo 16 : Ülke Bazlı Mutluluk Karşılaştırması.....	95
Tablo 17: En Büyük Ekonomilerin Mutluluk Sıralaması.....	96
Tablo 18: Avrupa Ülkelerinin bazılarının Gini Katsayısı ile Mutluluk İlişkisi.....	97

GRAFİK LİSTESİ

	Sayfa
Grafik 1. Mutluluk Düzeyi Grafiği.....	46
Grafik 2. ABD'de de Mutluluk ve Kişi Başına Düşen Reel Gelir 1973- 2004...63	

ÖNSÖZ

Mutluluğu araştırdığım bu dönem içinde hayatımla ilgili karşılaştığım büyük sorunların üstesinden gelebilme kuvvetinde bulundum. Hem mutluluğa dair ne varsa literatürü okudum hem kitaplarda yazmayan kısmı (gerçek hayatın tüm olumsuzluklarını bu dönemde birebir) yaşamış bulundum.

Tüm bunlara rağmen tezimi sunmanın haklı gururunu yaşarken, yüksek lisans dönemi boyunca yanımda olan, bilgi ve tecrübesinden faydalandığım, bana her zaman yol gösteren değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İlker İnmez'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Uzun çalışma dönemlerimde desteğini esirgemeyen biricik ailem sizlere de çok teşekkür ederim.

Pelin TERZİBAŞ

GİRİŞ

Mutluluk, kişiden kişiye, ülkeden ülkeye, dönemden döneme tanımı değişebilen, tam anlamıyla hem fikir olunamayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçek olan şudur ki; her birey mutlu olmak ister ve mutluluğu arar. Bu çalışmamızda ilk önce İktisat ve İnsan ilişkisinden sonra mutlulukla yakın ilişkili olan kavramlar açıklanmıştır. Bu bölümleri takiben “Mutluluk ve İktisat” denildiğinde akla gelen ilk kavram Easterlin Paradoksu; Gelir ile mutluluk arasında doğrusal bir ilişkinin her zaman gerçekleşmediği, gelirin belli bir noktaya kadar mutluluk düzeyini arttırabildiği; ancak sonrasında etkisiz olduğunu savunan Easterlin Paradoksu incelenmiştir. “Kamu Ekonomisi Açısından Mutluluk” başlığı altında mutluluğu etkileyen faktörler sıralanıp literatür çalışması yapılmıştır. Son bölüm ise çeşitli tablolar ışığında ülkelerarası karşılaştırmalar yapıp İskandinav ülkeleri ile Türkiye ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler bir arada ele alınmıştır. İlk dört sırada bulunan Finlandiya, Danimarka, Norveç, İzlanda mutluluk sıralamasında en üst olma nedenleri belirtmeye çalışılırken Easterlin Paradoksu irdelenecektir.

Ana-akım iktisat, uzun bir süredir “rasyonel insan” varsayımıyla bireysel ve sosyal tercihleri araştırma konularını geride bıraktırmıştır. İnsanların rasyonel olmadığı bir süredir bilinse de, davranışsal iktisadın bu varsayımı çürütmesiyle beraber rasyonel insan ilk defa bu kadar belirgin bir şekilde analiz edilmeye başlanmış ve hatta insanın nasıl mutlu olacağı iktisadın konusu olmuştur. Davranışsal iktisat, 19. yüzyılın ortalarına doğru egemen olan neo-klasik iktisadi ekolün varsayımlarına ve matematiğin yoğun bir şekilde kullanılmasına tepki olarak doğmuştur. Neo-klasik iktisattan sonra, Keynesyen düşünce ve diğer ekonomik düşüncelerde de matematik yoğun olarak kullanıldığı için iktisat biliminin temel aktörü olan insanın ruh yapısı matematiğin arkalarına atılmıştır. Davranışsal iktisat teorisyenleri, insan faktörünü ön plana çıkarmaya uğraşırken, insana has olan motivasyon, mutluluk, korku, riskten kaçınma gibi duyguların ekonomik kararları nasıl şekillendirebileceğini incelemiştir. Gözlemlere ve deneylere dayanarak yapılan bu incelemeler, son yıllarda daha çok dikkat çekerken egemen olan iktisadi görüşün güvenilirliğinin ve yeterliliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

Son dönemlerde iktisada yöneltilen eleştirilerden biri, bilim olma çabası içinde iktisadın matematik ile bütünleştiği yönündedir. İktisat eğitimi verilen birçok üniversitede özellikle yoğun şekilde matematik içerikli dersler okutulmaktadır. Matematiksel yöntemlerin çok kullanılması ve insani olgulara yeterince önem verilmediği düşüncesi teorisyenleri farklı alanlara yöneltmiştir. İktisatta sadece matematik kullanıldığında iktisatçının bakış açısının kısıtlandığını düşünen

teorisyenler, psikoloji ve sosyoloji gibi bilimlerden yararlanarak ekonomik olguları açıklamaya çalışmışlardır.

Mutluluk ve İktisat ilişkisi tarihsel olarak bakıldığında 1974 yılında Richard Easterlin tarafından kaleme alınan ve 'Easterlin Paradoksu' olarak bilinen çalışma ile tekrar öne çıkmıştır. Paradoksun ana sonucu, çoğumuzun düşündüğü kadar mutluluk ve gelir ile ilgili çok büyük ilişkinin olmadığıdır. Paradoksa göre büyüme mutluluğu belirli bölgeye kadar arttırmakta, bir zaman sonra gelirdeki artışlar mutlu olmaya yetmemektedir. Bulduğumuz ülkedeki gelir artışı ise birey üzerinde çok etkili olmamaktadır. İnsan her fırsatta daha fazla gelir elde etme, daha fazla harcama yapma eğilimine girmektedir. Araştırmaların çoğu göstermektedir ki; özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki kişiler mutlu olmak için kendi durumlarına bakmak ya da bir zaman önceki gelir durumunu karşılaştırmak ve iyileşmeyi görmek yerine çevresindekileri takip ettikten sonra mutlu ya da mutsuz olma eğilimine geçebilmektedir. Örneğin çevresindekinin maddi gücü kendisine göre daha yüksekse, veya yüksek olduğunu düşünüyorsa bu durum bireyin mutsuz olmasına yol açabilmektedir. İnsanların her zaman rasyonel karar alamayacağı bilinmelidir. Çevremizdekiler otomobilini değiştirdiğinde hemen biz de yeni otomobil alma fikrine kapılabilmekteyiz. Yeni otomobil için kullanılacak kredinin faiz ve benzeri yükümlülüklerini gelecekteki gelirimizin karşılayıp karşılamayacağını hesaba katmadan kararlar alabilmekteyiz. Bu ve buna benzer bireylerin karar alma ve mutlu olma durumlarını inceleyeceğimiz tezimizde literatüre katkı sağlama, 'mutluluk ekonomisi' alanında ülkemizde de farkındalık yaratma amacı güdülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT VE PSİKOLOJİ

1.1.İKTİSAT VE İNSAN

İktisat ve psikoloji bilimlerinin birlikteliği 1980'li yıllarda başlamış olsa da, ortaya çıktığı ilk yıllardan beri geleneksel iktisadın ilgi alanına giren bazı kavramlar, psikolojinin de ilgi alanına girmektedir.¹ Bunlardan biri “azalan verimler kanunu”dur. Herhangi bir üretim veya tüketim işlemi durumunda, üretim veya tüketime dahil olan her ek birim bir öncekinden daha az fayda sağlamaktadır. Sonuç olarak, toplam fayda belirli bir noktaya kadar artmakta ve bu noktadan sonra azalmaya başlamaktadır. Aynı zamanda insan memnuniyeti ve sınırlarıyla ilgili olan azalan verimler kanunu da psikolojiyle ilgilenmektedir.²

Her iki disiplinin ortak ilgi alanına giren bir diğer kavram “fırsat maliyeti” dir. Fırsat maliyeti kavramı bir tercih yapıldığında vazgeçilen diğer seçenekler olarak tanımlanmaktadır. Fırsat maliyeti yalnızca iktisadın değil, yaşamın ta kendisinin bir sorunu olarak ortaya çıkmaktadır.³

İktisat temelde insan refahını ve dolayısıyla mutluluğunu arttırmayı hedefleyen bir bilimdir. “Hayatımı nasıl yaşayacağım?” sorusu uygulamada ekonomik, temelde varoluşsal bir sorundur. Yaşamlarımızı nasıl kullandığımız hakkında yaptığımız her seçim, diğer olası seçenekleri feda etmemizi gerektirmektedir. Başka bir deyişle, her seçim bir feragattir diyebiliriz. Yaşamlarımız hakkında seçimler yaparken, mesleğimizi, işimizi, eşimizi seçerken, zamanımızı nasıl geçirdiğimize karar verirken, diğer potansiyellerimizden vazgeçmekteyiz.⁴ Fırsat maliyeti kavramı aynı zamanda karar verme ve seçim süreçleriyle de ilgilenmektedir. Bu süreçler psikolojiyle de alakalıdır. İktisat ve psikoloji bilimlerinin sistematik birliği 1980'lere dayanmakla birlikte, bu birliğin ilk izleri Adam Smith dönemine kadar uzanabilmektedir. Smith, insan psikolojisi konusundaki görüşlerini “Ahlaki Duygular Teorisi”nde ve “Ulusların Zenginliği” nde ifade etmektedir.⁵

¹ Devrim Dumluadağ vd., *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, İmge Kitabevi, Ankara, 2018, ss.33-34.

² Ester Ruben, *İktisadın Unuttuğu İnsan*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2013, s.18-19.

³ Walter A. Weisskopf, *Yabancılaşma ve İktisat*, Anahtar Kitapları, İstanbul, 1996, s.21.

⁴ Ruben, *a.g.e.*, s.76.

⁵ Dumluadağ vd., *a.g.e.*, s.35.

Smith ilk kez “Ahlaki Duygular Teorisi” kitabında insan davranışı ve duyguları hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır. İnsan davranışını belirleyen ilke “empati” dir. İnsan, başkalarının acısını ve sevincini paylaşma ve başkalarını kendi acı ve sevinçlerine dahil etme peşindedir. Ancak “kendini sevme” prensibi de açıklayıcı bir unsurdur. Bu iki ilke birbiriyle çelişmez, çünkü insan sosyal bir varlıktır, başkaları tarafından gözlemlenir ve değerlendirilir, bu görüşlere ve değerlendirmelere her şeyden daha fazla önem verir. Bu kitapta Smith, ekonomik faaliyeti açıklamada empati ve kendini sevme ilkesini kullanmaktadır. İnsanların maddi durumlarını iyileştirmek için neden çalıştıkları, geliştikleri ve neden doğal ihtiyaçlardan daha fazlasına sahip olmak için çabaladıkları sorusuyla ilgilenmektedir. Smith'e göre: Zenginliğimizi göstermemiz ve yoksulluğumuzu gizlememiz, insanlığın sevincimize acımızdan daha çok sempati duyma hevesinde olmasındandır. Zengin kişi zenginliklerinden gurur duyar, çünkü doğal olarak dünyanın dikkatini çektiğini sanar. Fakir kişi ise bunun aksine yoksulluğundan utanır. Karşısındaki kişilerin ona kardeşlik duygularıyla bakmayacağını düşünür.⁶

Smith'in empatisinin, Mandeville'in “Arılar Masalı”ndaki insanların övgü ve onaya ihtiyaç duymalarından etkilendiğini söyleyebiliriz. Mandeville, herkesin onaylanmak istediğini ve iltifatlardan ve övgüden hoşlandığını belirtmiştir. Bu nedenle, onaylamanın ve övgünün insanların ahlaki bir erdemi kabul etmesini sağlamak için kullanılabileceğinin altını çizmiştir. Smith, empatinin kişinin davranışının altında yatan en önemli faktör olduğunu ve insanların başkalarının gözünde nasıl göründüklerine, başkaları tarafından nasıl değerlendirildiklerine büyük önem verdiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, empati ilkesi ile onaylama ve övgüden sağlanan keyif arasında bir paralellik vardır.⁷

Smith, “Ahlaki Duygular Kuramı” nı yayınladıktan 17 yıl sonraki eseri “Uluslararası Zenginliği” nde artık empati ilkesine yer vermez. Bu yeni kitaptaki açıklayıcı olan kısım sadece kişisel çıkar arayışı, mübadele ve takas eğilimidir. Smith'e göre, insan sadece kişisel çıkar dürtüsü ile hareket eden bir varlık değil, aynı zamanda diğer insanlarla değişim ilkelerine girerek istediklerini elde eden bir varlıktır.⁸

⁶ Ayşe Buğra, *İktisatçılar ve İnsanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.97-98

⁷ Dumludağ vd., *a.g.e*, s.36.

⁸ Buğra, *a.g.e*, s.101-102.

1.1.1. Geleneksel İktisatta İnsan

Kişisel çıkar dürtüsü ile yönlendirilen geleneksel iktisadın insan modeli, Jeremy Bentham'ın 1789'daki "Ahlaki ve Yasama İlkelerine Giriş" eserindeki faydacılık kavramıyla tanımlanmakta ve "Faydacı felsefe" nin kökeni psikolojik hedonizme dayanmaktadır. Psikolojik hedonizm, bir kişinin tüm eylemlerinde başvurabileceği tek kriterin acıdan kaçınmak ve hazza ulaşmaya çalışmak olduğunu göstermektedir. Bu görüşe göre, insanlar zevklerinin peşinde koşarlar ve tüm eylemlerinin amacı zevklerini en üst düzeye çıkarmaktır.⁹

Bentham; insanların her türlü davranışının zevke doğru yol alma ve acıdan kaçınma dürtüsüyle oluştuğunu bunun da faydasını en çoklaştırmak anlamına geldiğini kanıtlamaya çalışmıştır. Bentham'a göre insanın hayattaki mücadelesi iyi ile kötü ya da akıl ile duygu arasında değil, zevk ile acı arasındadır. Böylece iktisadi insanın temel özellikleri tanımlanmıştır. Buna göre, İnsan bencildir, her şeyden önce kendi çıkarını korur, insan her durumda faydasını maksimize etmeye çalışır. Birey haz duyduğu durumlara yaklaşmayı, acı duyduğu durumlardan ise uzaklaşmayı tercih eder. Faydacı felsefeye göre "iyi" olan şey en fazla haz ve mutluluk veren şeydir. Mutluluk ve iyi hal olma durumu benzeştirmekte ve sonuçculuk ilkesini savunmaktadır. Sonuçculuk ilkesine göre, sürecin işleyişi değil sonucu önemlidir. Bentham'ın faydacı felsefe anlayışı açısından önemli bir diğer ilke ise toplam faydayı maksimum yapmaktır. Toplamın refahı ve mutluluğunun bireylerin refah ve mutluluğunun toplamına eşit olduğunu söyleyen Bentham, bir durumdan bazı bireyler zarar görse de, fayda görenlerin faydası zarar görenlerin zararından daha yüksekse, toplam fayda artacağı için bu durum iyi bir durum olarak nitelendirilmektedir.¹⁰ Bu nedenle, insan akılcıdır, çünkü mevcut kaynakları en iyi şekilde kullanarak kişisel kar'ını her zaman maksimize eder.¹¹

Bu noktada Mandeville'in akılcılık yaklaşımıyla, geleneksel iktisattaki akılcılık yaklaşımı arasındaki farkı belirtmek gereklidir. Mandeville'e göre doğal yapısı gereği mutlak anlamda bencil olan insan, ancak akılcı olmak yoluyla bu bencillikten sınırlanabilir. Oysa geleneksel iktisada göre akılcılık, kendi çıkarını diğer herkesin çıkarından önce gözetme ve kendi çıkarını maksimize etme anlamına gelir.

⁹ Sarp Erk Ulaş, **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s. 648.

¹⁰ Hülya Kirmanoğlu, **Kamu Ekonomisi Analizi**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.318.

¹¹ Gürol Irzık ve Ayşe Buğra, İnsan Doğası, İnsan İhtiyaçları ve İktisat, **Toplum ve Bilim Dergi Dergileri**, 1998, 34-41, s.35.

Mandeville, akılcılığı diğerkamılığa ulaşmak için bir araç olarak görürken, geleneksel iktisat akılcılığı bencilliğe ulaşmada bir araç olarak görür.¹²

Mandeville'e göre "Erdemsizliklerimiz olmazsa toplumumuz gelişemez; mutluluk, erdemsiz olmaya bağlıdır. Kişiyi mutlu kılan bencilliğidir."

1.1.2. Yakın Dönem Davranışsal İktisatta İnsan

Gün geçtikçe psikolojideki gelişmeler davranışsal iktisatın gelişiminde büyük katkı sağlamıştır. 1960'larda psikologlar, davranış ve zihin ilişkisi, sorun çözme ve karar verme ile ilgilenen araştırmalar yapmışlardır. 1970'lerde Daniel Kahneman ve Amos Tversky gibi psikologlar çalışmalarında standart iktisat teorisinden bahsetmeye başlamışlardır. Bu durum, davranışsal iktisatta eski ile yeni arasındaki ayrımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Başlangıçta çalışmalarında beklenen fayda ve Bayes teoreminin perspektifinde başlayan ikili bu alanlardaki ölçümlerin uyumunu ve sapmalarını incelemişlerdir.

Tversky ve Kahneman¹³ beklenen fayda kavramının barındırdığı pürüzleri incelemek için psikolojik kuralları ele almış ve bu durumla beraber davranışsal iktisat alanında yakın dönemde önemli gelişmeler olmuştur. Standart ekonomik teoremin belirsizlik altında karar verirken atıfta bulunduğu beklenen fayda teorisine karşılık olarak çıkan beklenti teorisi, bireyin duygusal ve rasyonel olmayan özelliklerinin karar alma durumunda etkili olduğunu belirtmektedir. Beklenti teorisi aynı zamanda bireylerin kayıp ve kazançlara verdikleri tepkilerin birbirinden farklı olduğunu vurgulayarak davranışsal finansın gelişiminde büyük rol oynamıştır. Günümüzde davranışsal finans alanında temel olarak ve belirsizlik koşullarında yatırıma yönelik karar alma sürecindeki psikolojik faktörlerin rolü geniş bir veri seti kullanılarak ve deneyler yapılarak incelenmektedir. Deneysel ekonomi alanındaki çalışmalar, riskten kaçınma kararında kayıp ve kazançtan kaçınma arasındaki oranların aynı olmadığını göstermektedir. Başka bir deyişle, insanlar belirli bir referans noktasından sonra kayıp ve kazanç olasılığına farklı tepki gösterebilmektedirler.

Davranışçı yaklaşımlar, bireylerin kar zarar durumları dışında tasarruf davranışlarını da değerlendirebilmek için kullanılmaktadır. Yanı sıra finansal piyasalardaki kar ve zarar analizlerini anlamak için kullanılır. Finans alanında

¹² Ruben, **a.g.e.**, s.35.

¹³ Daniel Kahneman, "Amos Tversky, Choices, values, and frames", **American Psychologist**, 1984, Cilt: 39 (4), s.341.

hipotezlerin test edilmesini kolaylaştırır. Finansal davranışta sıkça söz edilen “Kayıptan kaçınma” ve mutluluk için göreceli gelir hipotezinde referans olarak kullanılır. Göreceli gelir hipotezine göre, bireyler koşullarını diğerleriyle karşılaştırırlar ve mutlulukları bu karşılaştırmalardan etkilenir. Sonuca bakınca, daha iyi durumda olanlarla karşılaştırmanın bireyin mutluluğunu olumsuz etkilediğini, ancak kendinden daha kötü olanlarla karşılaştırmanın bireyin mutluluğunu aynı ölçüde artırmadığını ve genellikle bu karşılaştırmanın mutluluk üzerinde bir etkisi olmadığı vurgusu yapılmıştır. Bu durumda kazançların kayıplardan daha küçük olduğu görülmektedir.¹⁴

Kahneman¹⁵ iktisat teorisinin faydaya dar anlamdaki bakışının ötesinde “deneyimlenmiş fayda” kavramını ortaya koyarak mutluluk ekonomisine yönelik önemli bir katkıda bulunmuştur. Günümüzde iktisatçılar arasında mutluluğun faydanın yerine daha güçlü bir göstergesi olup olmadığına yönelik bir tartışma devam etmektedir. Kardinal olması, deneyimlenmiş faydayı içermesi, kişiler arasında karşılaştırılabilir olması nedeniyle pek çok iktisatçı mutluluğu fayda yerine kullanmaya yönelmiştir.

1970’lerden itibaren davranışsal iktisat alanında çalışma yapan araştırmacıların sayısı hızlı bir biçimde artmıştır. Richard Thaler, Colin Camerer, Matthew Rabin gibi isimler tüketici tercihlerinden, tasarruf motiflerine; karar almadan finans alanına kadar davranışsal iktisatta pek çok konuda önemli katkılarda bulunmuşlardır. İktisatçıların giderek artan ilgisine paralel olarak 1980 sonrasında davranışsal iktisat giderek kurumsallaşmış, bu alanda yayınlanan dergilerin, gerçekleşen konferansların sayısı hızla artmıştır.

Yakın olarak diye adlandırdığımız dönemde davranışsal iktisatta yapılan çalışmalar ağırlıklı deneylerle ortaya çıkarılan bulgulara dayanmaktadır. Deneyler davranışsal varsayımları sorgulamada ve test etmede önemli bir role sahiptir. Teknolojik gelişmelerle beraber nöroiktisat fonksiyonel magnetikrezonans görüntüleme (fMRI), transkraniyalmagnetik görüntüleme (TMI) denilen tekniklerle beyindeki sosyo-ekonomik davranışların temel sebeplerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.¹⁶

¹⁴ Dumludağ vd., **a.g.e**, s.47-48.

¹⁵ Bruno S.Frey and Alois Stutzer, What can Economists Learn From Happiness research?. **Journal of Economic Literature**, 2002, Cilt: 40, 402-435, s.405.

¹⁶ Dumludağ vd., **a.g.e**, s.47-48.

1.2. “MUTLULUK” KAVRAMI VE ÖLÇÜMÜ

Türk Dil Kurumuna göre, bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşmaktan duyulan kıvanç durumu, mut, olgunluk, kut, saadet, bahtiyarlık, saadetlilik olarak¹⁷ açıklanan mutluluk kelimesi; başka bir şekliyle, memnuniyet duyulan veya iyi olumlu olarak tanımlanan zihinsel ve duygusal bir durum hali şeklinde tanımlanmıştır. Tanımı nasıl olursa olsun, herkesin hayatında mutluluk ve mutlu olma gayesi önemli bir yer tutar. Öteden beri, mutluluk, mutluluğun kaynakları, mutluluğu etkileyen faktörler sürekli tartışılmış, birçok bilim dalının incelediği bir alan olarak yer edinmiştir.

Mutluluğun ilk tanımlarından birini 4. yüzyılda yaşamış olan Aristoteles yapmıştır. Ünlü düşünürün yaşamın amacı ve iyi yaşamın ne olduğu ile ilgili arayışı “eudemonia” adını verdiği bir kavram ile sonuçlanır. Aristoteles’e göre her varlığın ona özel bir işlevi vardır; bıçak kesmek için, kalem yazmak içindir. İnsanlar da onları diğerlerinden ayırtıran özelliklerini keşfedip mümkün olan en mükemmel şekilde kullanmak için doğarlar. Bunu başardığı ölçüde insan “eudemonia” ya sahiptir, yani mutludur. İnsan yaşamının amacının sorgulandığı “Nikomakhos Etiği” eserinde; bilge ya da cahil, zengin ya da fakir, çoğu insanın yaşamının amacının mutluluk olduğunu ileri sürmüştür. Mutluluğu başka bir amaca ulaşmakta kullanılan bir araç olarak değil, doğrudan doğruya yüce bir amaç olarak açıklamıştır. Mutluluk kelimesini “iyi” kelimesiyle özdeşleştirerek, hayattaki tüm eylemlerin ulaşmayı amaçladığı “iyi” nin mutluluk olduğunu belirtmiştir. Aristoteles’ e göre erdem, iyilik ve ölçülülük mutlu olabilmenin anahtarıdır.¹⁸

Farabi, Aristo’ ya benzer bir şekilde mutluluk kavramını incelemiş, mutluluğu yüce bir amaç ve insanın ulaşacağı en yüksek iyilik olarak açıklamıştır.¹⁹ Farabi eserinde, Mutluluk her insanın arzuladığı bir amaçtır; ona kendi çabasıyla yönelen herkes ancak bir ‘yetkinlik’ olmasından dolayı yönelir; çünkü o çok meşhur bir amaçtır ve bunun böyle olduğunu açıklamak için herhangi bir söze gerek yoktur.” İfadeleriyle mutluluğu “meşhur bir amaç” olarak nitelendirmiştir.²⁰

Sokrates ise, mutluluğu en üstün iyi olan durum olarak açıklamış ve mutluluğun bilgiyle elde edileceğini belirtmiştir. Mutluluğu, töresel mutlulukla ilişkilendiren

¹⁷ Türk Dil Kurumu, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

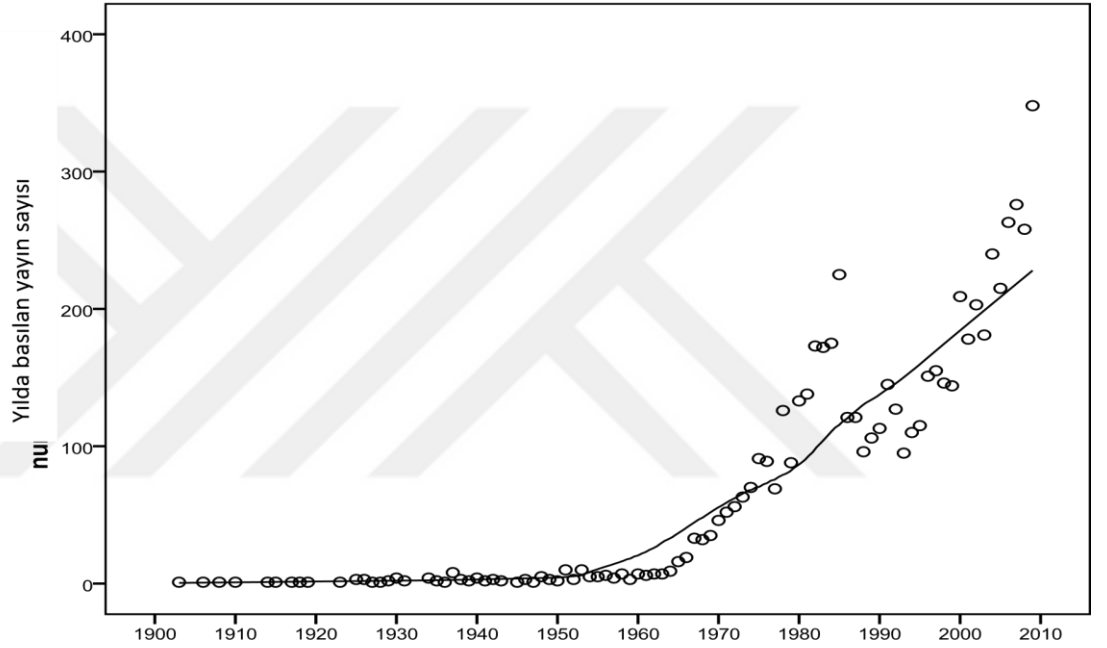
¹⁸ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, Çev. Saffet Babür, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997, s.240.

¹⁹ Atilla Arkan, *Farabi’nin Gözüyle Ahlak- Siyaset İlişkilerinin Analizi*, Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu, Bilge Matbaacılık, Sakarya, 2005, 388-396.

²⁰ Farabi, *Mutluluk Yoluna Yönelme*, Çev. Hanifi Özcan, Kendi Yayını, İzmir, 1993, s.68.

Sokrates' in "bilgiye erişilen mutluluk" tezi birçok düşünürün kabul ettiği bir tema olarak şekillenmiştir.²¹

Uluslararası yazına bakacak olursak; "mutluluk" çalışmaları çok eskiye gidebilmektedir ancak uzun dönemli bakıldığında, konuya olan ilginin yakın dönemde arttığı söylenebilir. Son dönemdeki artışta iktisatçıların konuya giderek artan ilgisinin payı büyüktür. Uzun süre boyunca psikoloji bilimi altında yer alan "mutluluğa" yakın dönemde iktisatçılar da ilgi göstermeye başlamış ve bu durum mutluluk çalışmalarında gözle görülür bir artışa neden olmuştur.

Şekil 1. 1900-2010 Yılları Arasında Yapılan Mutluluk Çalışmalarının Seyri²²

Şekil 1, yıllar itibariyle mutluluk alanındaki çalışma sayısını göstermektedir. Buna göre, mutluluk alanında 1960 dönemine kadar çalışma fazla yokken, bu tarihten sonra hızlı bir artış olmuştur ve 2010'da mutluluk alanında 300'den fazla yayın literatüre geçmiştir.

²¹ Hüsamettin Erdem, *Ahlak Felsefesi*, Hü-Er Yayınları, Konya, 2003, s.221.

²² Ruut Veenhoven, Devrim Dumludağ, *İktisat Ve Mutluluk: Bugün Daha Mutlu Muyuz?*, İmge Kitabevi, Ankara, 2015, s.224.

“Mutluluk nedir?” sorusunun cevabını felsefe tarihinden sonra psikoloji biliminde aramak doğru olacaktır. 2. Dünya Savaşı'nın travmalarının etkisiyle psikoloji bilimi ilk yıllarında zihinsel rahatsızlıkları anlamaya ve iyileştirmeye odaklanmıştır. Ancak 1990'lara gelindiğinde, psikoloji bilimi pozitif duygu ve yaşantıları konu edinmeye başlamıştır. “Pozitif psikoloji” akımı ile birlikte psikologlar mutluluğun tanımını hedonist felsefeye dayandırır; kişi hissettiği olumlu duyguların sıklığı ve şiddetinin olumsuz duygulara karşı fazla olması durumunda mutludur. Eudaimonist geleneği savunan psikologların hayatın anlam ve amacına odaklanan mutluluk tanımı daha geç ortaya çıkar.²³

Ekonomi araştırmalarına ilk konu olduğu haliyle mutluluk felsefe ve psikoloji alanlardaki tanımlardan oldukça uzaktır. Ekonomistler mutluluğun tanımından çok ölçülebilirliği ile ilgilenirler. Anketlerde bulunan Yaşam Memnuniyeti soruları ile istatikselsel olarak anlamlı veriler elde edebileceklerini anladıklarında mutluluk konusuna ilgi duymaya başlarlar. Yine anket soruları aracılığıyla ölçülebilen hedonist ve eudemonist geleneğe dayalı mutluluğa ilgi bunu takip eder. Genel itibariyle, kişilerin hislerini ve düşüncelerini derecelendirilerek hayatın gidişatına dair bilgi sağladığı sorular “Öznel iyi oluş” çatısı altında incelenir.²⁴

1.2.1. Yaşam Memnuniyeti ve Hedonik İyi Oluş

Öznel iyi oluş' un ekonomi, sosyoloji gibi farklı disiplinlerden araştırmacılar ve politikacılar arasında en çok ilgi gören öğesi “Yaşam Memnuniyeti” dir. Kişilerin yaşadıkları hayattan ne kadar memnun olduklarını 1 ile 10 arasında bir değer vererek belirttikleri sorular ile ölçülmektedir. Bu sorular binlerce kişinin katıldığı büyük ölçekli anketlere kolaylıkla uygulanır ve hatta bazı ülkelerin yıllık hane halkı anketlerinde uzun süredir bulunmaktadır.

Yaşam Memnuniyeti (YM) ve Hedonik İyi Oluş (HİO) sorularının geçerliliğinin test edilmiş ve umut verici bulguların elde edilmiş olması bu soruların bilimde ve politikada geniş çapta kullanılmasının önünü açmıştır. Bu sorulara verilen cevaplar kişilerin arkadaşlarının, ailelerin ve uzmanların onlar hakkındaki değerlendirmeleri ile örtüşür.²⁵ YM ve HİO seviyeleri evlilik, sakatlık, işsizlik gibi önemli hayat değişimleri

²³ Dumludağ vd., **a.g.e**, s.188.

²⁴ E. D. Diener vd., “The satisfaction with life scale”, **Journal of personality assessment**, 1985, 49 (1), 71-75, 72.

²⁵ Dumludağ vd., **a.g.e**, s.189.

ile birlikte değişirken diğer zamanlarda sabit kalırlar. Aynı zamanda farklı coğrafik bÖlgelerdeki objektif yaşam koşulları ile HİO ve YM verileri birbiriyle ilişkilidir.²⁶

Yaşam Memnuniyeti ve HİO sorularının güvenilirliği nörobiyolojik kanıtlarla da desteklenmiştir. Kendini mutlu hissettiğini, hayatından memnun olduğunu belirten insanlar diğerlerine göre daha az hasta olur²⁷ ve daha uzun yaşarlar. İntihar etme, uyku problemleri, gülümseme sıklığı gibi objektif şekilde gözlemlenebilen veriler ile kişilerin kendi mutluluk değerlendirmeleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Nörobilim alanındaki bulgular Öznel İyi Oluş (ÖİO) öğelerinin beynin farklı bÖlgelerdeki aktivitelere karşılık geldiğini ve bu aktivasyonların hem farklı özelliklere sahip kişiler hem de zaman içinde değişen olaylara bağlı olarak değiştiğini göstermiştir.²⁸

Literatürde bu konuda birçok görüş mevcuttur ve Veenhoven bunları bir araya getirerek insanlarda iyi oluş türlerini gösteren aşağıdaki şemayı oluşturmuştur.

Tablo 1: İnsanlarda İyi Oluş Türleri

	Dışsal	İçsel
Fırsatlar	Yaşanabilir ortam	Ortamda yaşayabilme becerisi
Getiri	Yaşamın faydası	Uzun ve mutlu yaşam

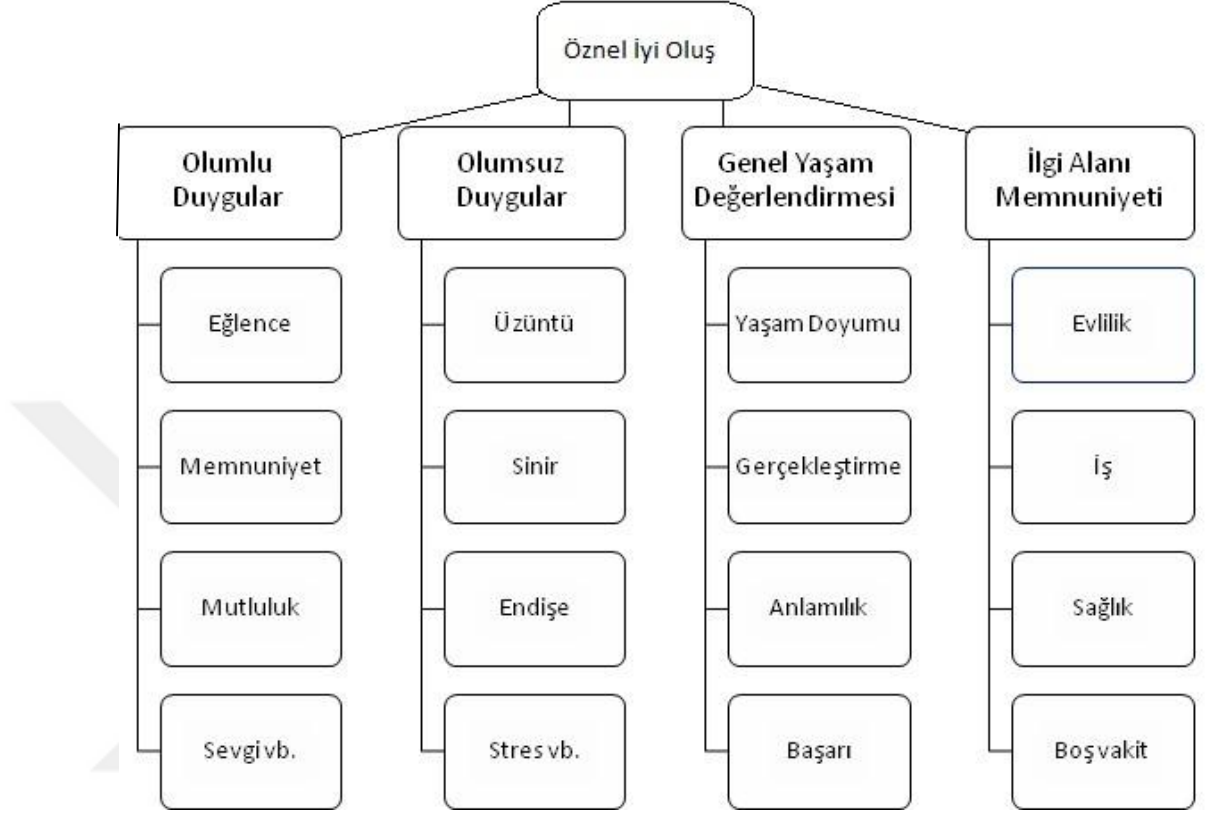
Tablo 1'de, iyi oluşun insanlar üzerindeki etkisini göstermektedir. Sol üst kutu bize iyi yaşam koşullarını ifade etmektedir. "Yaşam kalitesi" ve "iyi oluş" kavramları ekonomistler ve sosyologlar tarafından genellikle yaşanabilir ortam (bazen de "refah") anlamında kullanılmaktadır. Sağ üst kutu ise bireyin yaşamında karşılaştığı zorluklarla başedebilme yeteneğini göstermektedir. İyi oluşun farklı bir yönünü ifade eden bu bölüm yine "yaşam kalitesi" ve "iyi oluş" kavramları ile ancak bu defa hekimler ve psikologlar tarafından özel bir anlamda kullanılmaktadır. Sol alt kutu mevcut koşulların sağlanmasıyla elde edilen yaşamın "tahmini" faydasını ortaya koymakta ve sağ alt

²⁶ Bruno S.Frey and Alois Stutzer, What can Economists Learn From Happiness research?. *A.g.e.*, 2002, Cilt: 40, 402-435, s.408.

²⁷ Boehm, J. K. Kubzansky, L.D. 2012. The heart's content: the association between positive psychological well-being and cardiovascular health. *Psychological bulletin* 138(4), 655.

²⁸ Heather.L.Urry vd. "Making a Life Worth Living: Neural Correlates of Well-being", *Psychological Science*, 2004, 15, 367-372, 368.

kutu ise içsel perspektifi göstermekle birlikte, bireylerin kendisinin de hissettiği uzun ve mutlu yaşamını işaret etmektedir.²⁹

Şekil 2. Mutluluğun Hiyerarşik Yapısı

Öznel iyi oluş kavramının üç önemli özelliği bulunmaktadır. Birincisi, bireyin deneyimine dayanmaktadır. İkinci olarak, öznel iyi oluşun olumlu etkileri olmalıdır, yani hayatımızda sadece olumsuz etkilerin meydana gelmesi yeterli değildir. Diğerleri, öznel iyi oluş önlemleri kişinin yaşamının genel bir değerlendirmesini içerir. Bu kavram, bireyin yaşamının tatmini, hissettiği olumlu duygular ve olumsuz duyguların yokluğundan oluşur.³⁰

²⁹ Özge Gökdemir, Ruut Veenhoven, Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: İyi Oluş, *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s.337.

³⁰ Anna Alexandrova, "Subjective Well-Being and Kahneman's Objective Happiness" *Journal of Happiness Studies*, 2005, Cilt: 6, s.302.

1.2.2. Eudemonik İyi Oluş

“Eudemonik İyi Oluş” (EİO), kendini gerçekleştirmek ve anlamlı bir hayat yaşamak söz konusu olduğunda, üzüntü ve acının da iyi oluşa katkıda bulunabileceği fikrine dayanır ve Hedonik İyi Oluş’ tan empirik ve kavramsal olarak ayrışır. Oishi ve Diener ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerdeki insanların, gelişmiş ülke vatandaşları ile karşılaştırıldığında hayatlarından daha az memnun olduklarını fakat daha anlamlı bir hayat yaşadıklarına işaret eder.³¹ Hedonik İyi Oluş veya Yaşam Memnuniyeti bu bulguları açıklamakta yetersiz kalır. Kişiler cinsel ilişki, yemek yemek gibi aktivitelerde rahatlama, zevk gibi hedonik hislerin baskın olduğunu, çocuk yetiştirmek, gönüllülük gibi aktivitelerde ise anlam ve amaç gibi eudemonik hislerin daha sık hissedildiğini belirtirler.

1.2.3. Yaşam Doyumu

Kişinin yaşadığı hayatın niteliğini kendi kriterlerine göre değerlendirmesiyle ortaya çıkmaktadır. Diener, Suh, Lucas ve Smith, yaşam doyumunu; mevcut yaşamdan doyum, yaşamını değiştirme isteği, geçmiş yaşamdan doyum ve gelecekte doyum çerçevesinde incelenmektedir. İş, aile, boş vakitler, sağlık, para, benlik ve kişinin yakın çevresi ise doyum alanları olarak belirlenmiştir.³²

Mutluluk, yaşam memnuniyeti ve yaşam doyumunu birbirleriyle oldukça yakından ilişkili, karşılıklı etkileşimleri olan kavramlar iken, yaşam kalitesi kavramı bu kavramlara kıyasla daha objektif ve somut bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Mutluluk ve memnuniyet açıklanırken öznel iyi oluş hali merkeze alınırken, yaşam kalitesinde hem nicel hem de nitel değerler birlikte değerlendirilmektedir.³³

Farklı disiplinlerde farklı anlamlarda kullanılan mutluluk kavramının, felsefe dalında “iyi yaşam” için gerekli şemsiye terimi olarak kabul edildiği ve aynı zamanda yaşam kalitesi kavramıyla birlikte anıldığı gözlenmektedir. Yaşam kalitesine ilişkin tanımlamalara literatürde farklı alanlarda rastlanırken Veenhoven, yaşam kalitesi kavramını dört başlık altında değerlendirilmektedir. Bu başlıklar çevrenin yaşanabilirliği, kişinin yaşam becerisi, hayatın anlamlılığı -faydalılığı- işe yararlılığı ve yaşam memnuniyetidir. Çevrenin yaşanabilirliği iyi yaşam koşullarını ifade eder. İktisatçılar, mal ve hizmetlere erişim ile yaşanabilirliği ilişkilendirerek “refah” terimini kullanmaktadırlar. Ancak çevresel yaşanabilirlik, tek başına mutluluk kavramını

³¹ S.Oishi, E.Diener, “Residents of poor nations have a greater sense of meaning in life than residents of wealthy nations” *Psychological Science*, 2014, Cilt:25, 422-430, s.422.

³² E. Diener vd.1999. “Subjective Well-Being: Three Decades of Progress”, *Psychological Bulletin*, 1999, Cilt :125 (2), 276-302, s.277.

³³ Murat Şeker, “*Mutluluk Ekonomisi, Yaşam Kalitesi ve Mali Alan*”, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s.139.

açıklamada yeterli olmadığı için ön koşul olarak değerlendirilmelidir. Kişinin yaşam becerisi, hayatında karşılaştığı sorunlarla ne ölçüde mücadele edebildiği ve başarılı olduğuyula ilgilidir. Hayatın anlamlılığı, faydalılığı ya da işe yararlılığı ise, iyi bir hayatın kendisinden daha iyi bir şey için olması gerektiğini açıklamak için kullanılmaktadır. Bu kavram, yaşamın yüksek değerlere sahip olması gerektiğini varsayar. Ancak yüksek değerlere sahip bir yaşam sürdürmenin çeşitli dışsallıkları vardır. Ortaya çıkacak bu dışsallıklar, faydalı ve anlamlı bir hayatın her zaman mutluluk ile aynı anlama gelmeyeceğini göstermektedir. Yaşam memnuniyeti ise yaşamın iç sonuçlarını temsil etmekte olup, yaşam kalitesinin ana unsurudur.³⁴

1.2.4. Yaşam Kalitesi

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization- WHO) yaşam kalitesini, kişilerin hedefleri, beklentileri, standartları, ilgileri ile bağlantılı olarak, yaşadıkları kültür ve değer yargılarının bütünü içinde durumlarını algılama biçimi olarak tanımlamaktadır.³⁵

Yaşam kalitesi kavramının kent bilimcilerinin de ilgi alanına girmesiyle kentsel yaşam kalitesi kapsamında da değerlendirilmeye başlanılmıştır. Kentsel yaşam kalitesi, 1960'lı yıllarda Sosyal Göstergeler Hareketi ile gündeme gelmiş, ekonomik ve sosyal iyilik ile bireysel ve toplumsal iyilik arasındaki ilişkiler sorgulanmaya başlanmıştır. Kentsel yaşam kalitesinin öznel ve nesnel bileşenleri söz konusudur. Esenlik, sağlık, güvenlik ve huzur gibi değerler öznel bileşenler iken; ekonomik, sosyal ve doğal çevre nesnel bileşenleri oluşturmaktadır.³⁶

Dar anlamda bakıldığında kentsel altyapı, konut ve iletişim gibi alanları kapsayan kentsel yaşam kalitesi, geniş anlamda toplumsal, kültürel ve siyasal alandaki gelişmeleri de barındırmaktadır. Kentsel yaşam kalitesi birey merkezci olmayıp, sadece bireyin iyi koşullara sahip olmasıyla ilgilenmez, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının hangi düzeyde karşılandığı ve yönetim araçlarının etkinliğini de sorgulamaktadır. Yaşam kalitesinin ölçülmesi veya değerlendirilmesi sürecinde göstergelerin belirlenmesi önem taşımaktadır. Yaşam kalitesi sorunsalının ele alındığı disiplin türüne göre, değerlendirmeye tabi tutulan göstergeler de farklılık göstermektedir. Fakirlik, suçluluk oranı, okullaşma oranı, hastane sayısı, doktor sayısı, trafik kazası sayısı, egzoz gazı emisyonları, işsizlik oranı, vb. şekilde ele alınan

³⁴ Şeker Murat, **Mutluluk Ekonomisi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2016, s.20-21.

³⁵ Şeker, **a.g.e.**, s.21.

³⁶ Semih H. Emür ve Dilşen Onsekiz, "Kentsel Yaşam Kalitesi Bileşenleri Arasında Açık ve Yeşil Alanların Önemi-Kayseri-Kocasinan İlçesi Park Alanları Analizi", **Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi**, 2007, Cilt:22, s.367-396, s.368.

çalışma alanına göre incelenen nesnel göstergeler ve kişilerin bu nesnel verileri algılama biçimlerini değerlendiren öznel göstergeler yaşam kalitesi çalışmalarına temel teşkil etmektedir.

Bireylerin yaşam kalitelerinin ölçülmesi ile ilgili çalışmalar; belirli bir sorunsal etrafında nesnel verilerin tespit edilmesi ve çalışmaya konu olan bireylerin bu verileri anlamlandırmaları ile gerçekleşmektedir. Önemli olan yaşam kalitesi olgusunun belirli bir sorunsal etrafında irdelenmesidir. Yaşam kalitesi kavramı, kentsel mekân ve burada yaşayan kişilerin o mekânı anlamlandırmaları temeli üzerine şekillenecektir. Dolayısıyla bu çalışmanın yapı taşı, kentsel yaşam kalitesi kavramı ve yaşam kalitesi çerçevesinde şekillenen yavaş kentleşme olgusu oluşturmaktadır.³⁷

Sonuç olarak, mutluluk kavramını açıklamaya çalışılan, yaşam memnuniyeti, yaşam doyumu, yaşam kalitesi hatta kentsel yaşam kalitesi kavramlarına ihtiyaç duymaktayız. Mutlulukla ilgili bu kavramlar birbiriyle iç içe girmiş, keskin çizgilerle ayrılamayan alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.5. Mutluluğun Ölçümü

Literatüre bakıldığında mutluluğun ölçülebildiği hususu ilk defa 19. yüzyılda Jeremy Bentham tarafından gündeme getirilmiştir. Daha önce bahsettiğimiz gibi Bentham, burada ölçülecek unsur olarak mutlulukla eş anlamlı kullandığı fayda kavramını öne sürerek, faydanın ölçülebileceğini iktisat teorisine kazandırmıştır. Bentham'ın görüşleri faydacı görüş olarak literatürde yer almıştır. Bu faydacı felsefeden etkilenen bazı iktisatçılar, mutluluğun ölçülebileceği düşüncesini bir adım ileriye taşımışlardır. Mutluluğu, iyi ve kötü hislerin toplamı şeklinde yorumlayan iktisatçılardan Francis Edgeworth, 19. Yüzyılın sonunda, "hazölçer (hedonimetre)" yapılabilirse mutluluk ölçümünde başarılı sonuçların alınabileceğini ileri sürmüştür. Ancak bu fikir sadece düşünce aşamasında kalmıştır.³⁸

Mutluluğun ölçümüne ilişkin yakın geçmişte bazı bilim adamları çeşitli yöntemler geliştirmeye çalışmışlardır. Bunlardan biri olan Kahneman kurduğu ekip ile mutluluğu ölçmeye yönelik "günlük yeniden yapılandırma" (Day Recall Method-DRM) adını taşıyan bir yöntem kurgulanmıştır. Buna göre bireyler, önceki gün hissettiklerini puanlamaktadırlar. Böylece edindikleri deneyimlerin kendilerine oluşturduğu duygusal

³⁷ Elif Tosun, "Yaşam Kalitesi Ekseninde Şekillenen Alternatif Bir Kentsel Yaşam Modeli", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2013, Cilt: 32, 215-237, s.218.

³⁸ Şeker, *a.g.e.*, s.24.

yoğunluğu ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu yöntem duyguların hedonik düzeyini baz alarak, mutluluğun bir bileşeni olan hazzı ölçmeye çalışmaktadır.³⁹

Bradburn tarafından geliştirilen Duygu Dengesi Ölçeği (Affect Balance Scale), on maddeden oluşmakta ve Bentham'ın klasik "zevkler ve acıların toplamı" kavramıyla örtüşmektedir. Bradburn geliştirdiği ölçekte şu soruların sadece evet ya da hayır olarak yanıtlanmasını istemektedir:⁴⁰ Son birkaç hafta içinde aşağıdaki durumları hissettiniz mi?

Pozitif etkileşim soruları:

- Herhangi bir şeye karşı özellikle heyecan ya da ilgi duyduunuz mu?
- Herhangi biri size yaptığınız bir şeyden dolayı iltifat etti mi?
- Herhangi bir şeyin yerine getirilmesinden dolayı memnun kaldınız mı?
- Kendinizi dünyanın zirvesinde hissettiniz mi?
- İşlerinizin yolunda gittiğini hissettiniz mi?

Negatif etkileşim soruları:

- Kendinizde uzun süren bir huzursuzluk hissettiniz mi?
- Kendinizi çok yalnız ve diğer insanlardan uzak hissettiniz mi?
- Canınızın sıkıldığını hissettiniz mi?
- Depresif ve çok mutsuz bir durum yaşadınız mı?
- Biri sizi eleştirdiği için çok üzüldüğünüz bir durum oldu mu?

Mutluluk ölçümlerine yönelik Diener'in geliştirdiği Yaşam Doyumu Ölçeği (the Satisfaction With Life Scale (SWLS) ise literatürde geniş yer edinmiş bir çalışmadır.⁴¹ Bu ölçekte beş madde yer almakta olup 7'li ölçek (1-7 arası kategorik derecelendirme) kullanılmıştır. Ölçekte kullanılan ifadeler şu şekildedir:

- Hayatım birçok yönden idealimdekine yakın.
- Hayat şartlarım mükemmel.
- Hayatımdan memnunum.
- Hayattan şimdiye kadar istediğim önemli şeyleri elde ettim.
- Eğer hayata yeniden başlasaydım, hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.

³⁹ Daniel Kahneman vd, "Objective happiness" *Well-being: the Foundations of Hedonic Psychology*, New York: Russell Sage Foundation, 1999, Cilt: 7, s.3-25.

⁴⁰ Şeker, *a.g.e.*, s.25.

⁴¹ E. Diener vd., "The Satisfaction with Life Scale", *Journal of Personality Assessment*, 1985, Cilt: 49, s.77-75.

Ölçekteki ifadelerin açık ve anlaşılır olması ve tek cevap içermesi ölçümün avantajlı yönü iken, ifadelerin herkes tarafından aynı şekilde yorumlanamama ihtimali ölçümün dezavantajlı tarafını oluşturmaktadır.⁴²

Mutluluk ve memnuniyetle ilgili literatürde yukarıda sayılan yöntemlerin dışında farklı ölçeklere rastlamak mümkündür. Kendi doğal ortamlarında bireylerin gerçek deneyimleri hakkında bilgi toplayan Deneyim Örneklem Yöntemi; gün boyunca çeşitli zamanlarda hissedilen mutluluğu sorgulayan Gün İmar Yöntemi; bireyin gün içinde tatsız geçirdiği zaman kısmını tanımlayan Memnuniyetsizlik Endeksi bu ölçeklerden bazılarıdır.

Literatür incelendiğinde, mutluluk ve memnuniyetin ölçümüne yönelik süreklilik arzeden çalışmalarda, genellikle deneklere yöneltilen tek soru ile sübjektif ölçümlemenin yapıldığı gözlenmektedir. Örneğin; “Genel olarak ele alındığında, bugünlerde mutlu olup olmadığını nasıl söylersin?” sorusu yöneltilirken, Dünya Değerler Araştırmasında “Her şeyi düşündüğünde bugünlerde yaşamından ne kadar memnunsun?”, Latinobarometer Finansal Memnuniyet Araştırmasında ise “Kendinizin ve ailenizin mevcut ekonomik durumunu nasıl ifade edersiniz?” soruları ile mutluluk ve memnuniyet ölçülmeye çalışılmaktadır. Öte yandan verilen yanıtlarda ölçekler kullanılmıştır. Genel Sosyal Araştırması'nda 3-2-1 kodlaması, Dünya Değerler Araştırmasında 1-9 ölçeği, Latiobarometer Finansal Memnuniyet Araştırmasında ise 1-5 ölçeği dikkate alınmıştır.⁴³

Mutluluk ve memnuniyet ölçümünü bir endekse dayandıran çalışmalarda ise birden fazla faktör dikkate alınarak mutluluk ve memnuniyet endeksleri üretilmektedir. Mutluluk ve memnuniyetin ölçümündeki ana sorun ölçüm yöntemlerinin genellikle ya objektif ya da sübjektif faktörlere odaklanmasındadır. Bireyin mutluluğunu ve memnuniyetini etkileyen birçok faktör vardır ki, bunların bir kısmı objektif bir kısmı ise sübjektif değişkenlere bağlıdır. Sadece gelir, iş, eğitim gibi objektif değişkenlerin ya da sadece algıya dayalı refah ölçümlerinin mutluluk ve memnuniyetini açıklamada yetersiz olduğu gözlenmektedir. O yüzden hem kalitatif hem de kantitatif teknikler kullanılarak mutluluğu ve memnuniyeti etkileyen objektif ve sübjektif değişkenlerin bir bileşkesinin alınması ve mutluluk araştırmalarının buna göre yürütülmesi gerekmektedir. Öte yandan mutluluk ölçümlerinde toplumların iç dinamiklerinin dikkate alınması önemlidir. Her ne kadar mutluluk ve memnuniyet ölçümüne yönelik

⁴² Veenhoven, R.; 2000 “The Four Qualities of Life Ordering Concepts and Measures of the Good Life”, The Exploration of Happiness, Happiness Studies Book Series, Springer Hollanda, 195-226.

⁴³ Richard A. Easterlin, “Happiness, Growth, and Public Policy”, *WEAI 2012 Presidential Address Economic Inquiry*, 2013, Cilt: 51 (1), s.1-15, s.5.

araştırmaların çoğunda ülkeleri kapsayan analizler ve ölçümler yapılırsa da herkes tarafından kabul edilebilir bir ölçüm aracı henüz saptanmamıştır.

1.3. MUTLULUK ARAşTIRMALARI

Mutlulukla ilgili karşılaştırmalı mutluluk ölçüm ve analizleri 1940'lı yıllarda başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki "Genel Sosyal Araştırması" bu alanda bilinen araştırmalar arasında yer almaktadır. Sürekli olarak yapılan bu araştırmada, Toplumun genel mutluluk ve memnuniyet düzeyi çeşitli başlıklar altında değerlendirilmekte ve izlenmektedir.

Mutluluk kavramı, 1970'li yıllara kadar akademik ortamda çok fazla rağbet görmeyen bir alan olsa da, özellikle 1974 yılında yayın hayatına giren Sosyal Göstergeler Araştırması dergisiyle gündeme girmiştir. Ancak mutlulukla ilgili araştırmalara daha çok 2000'li yıllardan sonra rastlanılmaktadır. Mutluluk, yaşam memnuniyeti ve yaşam kalitesi başlıklarıyla ilişkili akademik yayın kronolojisinde 2000'li yıllardan sonra hızlı bir artış gözlenmektedir.

Tablo 2: Mutluluk Araştırmaları- Akademik Yayın Dizini⁴⁴

Yayın Başlangıç Yılı	Dergi Adı	Bilim Alanı
1974	Social Indicators Research	Sosyal Bilimler
1997	Quality of Life Research	Sağlık
2000	Journal of Happiness Studies	çok disiplinli alan
2002	Health and Quality of Life Outcomes	Sağlık
2003	Journal of Positive Psychology	Psikoloji
2003	Applied Research in Quality of Life	Sosyal Bilimler
2010	British Journal of Wellbeing	Sağlık
2011	Psychology of Wellbeing	ok disiplinli
2011	International Journal of Wellbeing	ok disiplinli
2012	International Journal of Happiness and Development	ok disiplinli
2012	Journal of Happiness and Wellbeing	ok disiplinli
2015	International Journal of Applied Positive Psychology	Psikoloji

⁴⁴ Ruut Veenhoven, "2015 World Database of Happiness", <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/> Erasmus University Rotterdam, Netherlands.(Erişim Tarihi: 28.11.2019).

Tablo 2’de görüldüğü üzere başlangıçta sağlık ve psikoloji alanında ilgi gören mutluluk temalı araştırmalar, özellikle son yıllarda çok disiplinli alanlarda da yoğunlaşmaktadır.

Klasik iktisat araştırmalarında özellikle bakış açısı ve uygulama alanında taşıdığı farklılıklar nedeniyle öne çıkan mutluluk ekonomisi üzerinde 2000-2010 yılları arasında akademik araştırmaların 3-4 katına çıktığı gözlenmiştir. Mutluluk ekonomisi alanında bazı yazarların çalışmaları öne çıkmıştır. Kahneman, Diener ve Schwartz’ın yaptıkları çalışmalarda mutluluk ekonomisinin teorik temeli oluşturulmaya çalışılmış ve metodoloji ile ilgili hususlar tartışılmıştır. Yine Kahneman’ın çalışma arkadaşlarıyla birlikte yürüttüğü araştırmalarda ve Krueger⁴⁵ ile yazdığı makalede, bireysel ve toplumsal düzeyde mutluluğun ölçülmesine yönelik girişimler sorgulanmış ve geçerliliği karşılaştırılmıştır. Frey ve Stutzer’in yayınlarında mutluluk ekonomisi alanındaki gerek teorik gerekse metodolojik eleştirilere yer vermişlerdir.⁴⁶ Konuyla ilgili yayınlanan makalelerin dışında mutluluk ölçümlerine yönelik süreklilik arz etmeyen ancak geniş kapsamlı birtakım araştırmalar söz konusudur.

Avrupa Sosyal Araştırmaları, Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayanların mutluluk düzeyini ölçen bir araştırma olup, 20.000’den fazla deneğin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. 2007 yılında ise “dünyanın ilk mutluluk haritası”nı çıkaran Adrian White’in araştırması 178 ülkeyi kapsamakta olup, UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), UNHDR (United Nations Human Development Report), the NEF (the New Economics Foundation) ve CIA (Central Intelligence Agency) verileri kullanılarak oluşturulmuştur. 2007 yılındaki bu araştırmada Danimarka, İsviçre, Avusturya, İzlanda ve Bahamalar en mutlu ülkeler olarak sıralanırken, Kongo, Zimbabve ve Burundi son sıralarda yer almıştır. Almanya 35., ABD’de 23., Fransa 62., Çin’de 82., Japonya 90., Hindistan 125. sırada iken, Türkiye 133. sıradadır.⁴⁷

Literatürde mutluluk ile ilgili yapılmış tekil çalışmalar ile süreklilik arz etmeyen ülke karşılaştırmaları içeren araştırmalar giderek yoğunlaşırken, mutluluk ve memnuniyet ölçümlerine yönelik belli periyotlarla yapılan çalışmalar ve yayınlar da söz konusudur. Bunlar arasında hem kapsam genişliği hem de sürdürülebilirlik açısından öne çıkanlar John Helliwell, Richard Layard ve Jeffrey Sachs editörlüğünde

⁴⁵ Daniel Kahneman, A.B. Krueger, “Developments in the Measurement of Subjective Well-being”, *Journal of Economics Perspectives*, 2006, Cilt 20, s.3-24.

⁴⁶ Daniel M. Gropper vd., “Economic Freedom and Happiness” *Cato Journal*, 2011, Cilt:31 (2), s.237-255, s.240.

⁴⁷ Adrian White, “A Global Projection of Subjective Well-being: A Challenge to Positive Psychology?”, *Psychtalk*, 2007, Cilt: 56, s.17-20.

hazırlanan Amerika Birleşik Devletleri Kolombiya Üniversitesi Dünya Enstitüsü (The Earth Institute Columbia University) tarafından yayınlanan Dünya Mutluluk Raporu (World Happiness Report), İngiltere’de çalışmalarını sürdüren Yeni İktisat Vakfı tarafından hazırlanan Mutlu Gezegen Endeksi, Hollanda’da Rotterdam Erasmus Üniversitesi öğretim üyelerinden Ruut Veenhoven tarafından sürdürülen Dünya Mutluluk Veritabanı (World Database of Happiness) ve 1981 yılından beri giderek fazla ülkeyi kapsayan ve içeriğinde mutluluk ve memnuniyetin ölçümüne yönelik sorular barındıran Dünya Değerler Araştırmasıdır. Uluslararası alanda öne çıkan ve sürekliliği olan bu araştırmaların dışında ulusal düzeyde mutluluk ve memnuniyet ölçümüne yönelik düzenli tek araştırma TÜİK’ in yaptığı araştırma’dır.

1.3.1. Dünya Mutluluk Raporu

Colombia Üniversitesi bir enstitüsü olan Dünya Enstitüsü 2012 yılından beri Dünya Mutluluk Raporu (World Happiness Report) başlığında raporlar yayınlamaktadır. John Helliwell, Richard Layard ve Jeffrey Sachs editörlüğünde hazırlanan Dünya Mutluluk Raporları 2012’den bu yana tekrarlanarak mutluluk temalı izlenebilir bir veritabanı oluşturmuştur. Dünya Mutluluk Raporu’nun metodolojisinde ülkeler mutluluk açısından sıralanırken; ekonomik göstergeler, siyasi özgürlükler, güçlü toplumsal ilişkiler, yolsuzluk karşıtı önlemler, sağlık, güvenlik, iş güvenliği ve aile ilişkileri gibi faktörler dikkate alınmaktadır. Mutlulukla ilgili güven duyacağı arkadaşlarının varlığı ve yaşama ilişkin seçimlerde özgürlüğe sahip olunmasının altı çizilmektedir.

2 Nisan 2012 tarihinde Colombia Üniversitesi Dünya Enstitüsü tarafından Dünya Mutluluk Raporu’nun ilki yayınlanmıştır. Raporda, dünyanın en mutlu ve en mutsuz ülkeleri belirlenirken ekonomik göstergelerin yanı sıra siyasi özgürlük, güçlü toplumsal bağlar, yolsuzluk karşıtı önlemler gibi birçok etken değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra akıl ve fizik sağlığı, güvenilirlik, iş güvenliği ve aile ilişkileri gibi kişisel düzeyde faktörler de değerlendirilmelerde dikkate alınmaktadır. Rapora göre dünyanın en mutlu ülkesi girişimcilik ve fırsat eşitliğinde dünya birincisi kabul edilen Danimarka iken, Türkiye listede 77. Sırada yer almaktadır. “Daha mutlu ülkeler daha zengin olma eğiliminde” söylemine dikkat çekilen raporda, en tepedeki dört ülkenin gelirinin en alttaki dört ülkeden 40 kat daha yüksek olduğu da bilinmelidir. Ancak mutluluk için önemli faktörler arasında güven duyulacak arkadaşlar, yaşamla ilgili

seçimlerde 6zg6rl6k hissi, sağlık-yaşam beklentisi ve yolsuzluk olmaması gibi fakt6rlere de vurgu yapılmaktadır.⁴⁸

D6nya Mutluluk Raporu'nun 2010-2012 d6nem sonuçlarına g6re, Danimarka, Norveç, İsviçre, Hollanda ve İsveç mutluluk endeksi en y6ksek olan 6lkeler iken, Randa, Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Benin ve Togo sıralamanın sonunda yer almıştır. Toplam 156 6lkenin dahil edildiği araştırmada T6rkiye 77. Sırada yer almıştır. Araştırma endeks sıralamasına g6re ilk 10 6lkenin 8'i Avrupa'daki 6lkelerden olup, diğer 6lkeler ise Kanada ve Avusturalya'dır.⁴⁹

2012-2014 yıllarını kapsayan bir sonraki araştırmaya g6re ise endeks sıralamasında ilk sıralarda İsviçre, İzlanda, Danimarka, Norveç ve Kanada gelmiştir. Bu 6lkelerle beraber sıralamada ilk onda yer alan 6lkeler arasında bir 6nceki araştırmaya g6re tek farklılık, Avusturalya'nın yerini Yeni Zelanda'nın almasıdır. Dolayısıyla en mutlu 6lke sıralamasında y6ksek skora sahip 6lkeler açısından pek bir değişiklik olmamıştır. 2012-2014 d6nem raporunda araştırmanın kapsamı 158 6lkeye çıkarılmıştır, sıralamanın sonunda ise Ruanda, Benin, Suriye, Burundi ve Togo yer almıştır. Buradaki 6nemli değişiklik ise Suriye'nin en mutsuz 6lkeler sıralamasında 12 6lke gerileyerek 156.sırada olmasıdır. T6rkiye bir 6nceki d6neme g6re sadece 1 sıra y6kselerek 76. Sırada yer edinmiştir.⁵⁰

2013-2015 d6nem raporu incelendiğinde, Danimarka, İsviçre, İzlanda, Norveç ve Finlandiya'nın endekste en y6ksek skorlara sahip 6lkeler olduğu g6zlenmekte, 6nceki yıllara paralel bir şekilde ilk on sıraya giren 6lkelerde bir değişikliğe rastlanmamaktadır. 157 6lkenin dahil edildiği araştırmada, Benin, Afganistan, Togo, Suriye ve Burundi son sıralardadır. T6rkiye ise 6nceki yıllara benzer bir şekilde 78. sırada yer almıştır.⁵¹

D6nya Mutluluk Raporu 2019 raporunda 156 6lke arasında halkı en mutlu olan 6lke Finlandiya'dır. Finlandiya'yı Danimarka, Norveç, İzlanda ve Hollanda takip etmektedir. D6nyanın en mutlu halkları arasında bu 6lkeleri İsviçre, İsveç, Yeni Zelanda, Kanada ve Avusturya takip etmektedir. D6nyanın en mutlu 10 6lke halkları arasında 66n6n Baltık 6lkesi olması ve altısının Kuzey Avrupa 6lkesi olması dikkat çekicidir. D6nyanın en mutsuz 6lkeleri sıralamasında G6ney Sudan başı çekmektedir.

⁴⁸ Helliwell, John, Layard, Richard, Sachs, Jeffrey, **World Happiness Report 2012**, The Earth Institute Columbia University, 2012

⁴⁹Helliwell, John, Layard, Richard, Sachs, Jeffrey, **World Happiness Report 2013**, The Earth Institute Columbia University, 2013

⁵⁰ Helliwell, John, Layard, Richard, Sachs, Jeffrey, **World Happiness Report 2015**, The Earth Institute Columbia University, 2015.

⁵¹ Helliwell, John, Layard, Richard, Sachs, Jeffrey, **World Happiness Report 2016**, The Earth Institute Columbia University, 2016.

Güney Sudan mutluluk sıralamasında 156. yani son ülkedir. Mutsuzluk sıralamasında Güney Sudan'ı Orta Afrika Cumhuriyeti, Afganistan, Tanzanya, Ruanda, Yemen, Malavi, Suriye, Bostvana ve Haiti takip etmektedir.⁵²

Dünya Mutluluk Raporları dönemler itibariyle birlikte değerlendirildiğinde, özellikle İskandinav ülkeleri başta olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinin hesaplanan mutluluk endekslerinde öne çıktığı anlaşılmaktadır. Bu ülkeler, Danimarka, İsviçre, İzlanda, Norveç, Finlandiya, Hollanda, İsveç ve Avusturya olarak sıralanabilir. Bu ülkelerin dışında istikrarlı bir şekilde yüksek skora sahip ülkeler ise, Kanada, Avustralya, Yeni Zellanda, İsrail, Kosta Rika ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. Endeks sıralamasında sonlarda ise özellikle Afrika ve Ortadoğu bölgesinde yer alan az gelişmiş ülkelerin olduğu gözlenmektedir. Türkiye, 2019 yılı Dünya Mutluluk Raporu'na göre Türkiye 5,3726 puanla 79. sıradadır. 2018 yılında 74. sırada iken 2017 yılında 69. sırada idi.

1.3.2. Mutlu Gezegen Endeksi

Mutlu Gezegen Endeksi, New Economics Foundation tarafından kurgulanmış bir endeks olup, 2006, 2009, 2012 ve 2016 yıllarında açıklanarak sürekliliği sağlanmıştır. Aynı kurumun sadece bir defalık yaptığı Avrupa Mutlu Gezegen Endeksi (The European Happy Planet Index) ise sadece 30 Avrupa ülkesinin dahil edildiği bir araştırmadır ve devamlılığı sağlanmamıştır.

Mutlu Gezegen Endeksi, diğer ülkelerarası mutluluk ve memnuniyet endekslerinden yöntem ve kapsam açısından farklılıklar taşımaktadır. Uzun ve mutlu bir yaşamı etkileyen, sağlık, ekonomi, değerler, aile, eğitim, iletişim, teknoloji, yönetim, istihdam ve tüketim faktörleri dikkate alınarak ülke düzeyinde bir endeks hesaplanmaktadır. Endekste yaşam beklentisi, iyi olma hali deneyimleri, çıktıların eşitsizliği ve ekolojik ayak izi değişkenleri kullanılmaktadır.

Mutlu Gezegen Endeksi (Yaşam Beklentisi x İyi Olma Hali Deneyimleri) x Çıktıların Eşitsizliği / Ekolojik Ayak İzi

Mutlu Gezegen Endeksi'nin 2006 raporuna göre mutlulukla ilgili listede Panama, Kolombiya, Dominik Cumhuriyeti, Vanuata, sıralamanın üstlerinde yer almıştır. Bu araştırmada Türkiye ile Danimarka 98. sırada iken, Fransa 129, Almanya 81 ABD 150. Sıradadır. 2009 yılındaki yayınlanan raporda endeks sıralamasında bazı değişikliklere rastlanmaktadır. Aynı zamanda bu dönemde kapsama dahil edilen ülke sayısı 2006'ya göre azalarak 143'e gerilemiştir. En yüksek skoru alan ülkeler Kosta Rika,

⁵² Helliwell, John, Layard, Richard, Sachs, Jeffrey, *World Happiness Report 2019*, The Earth Institute Columbia University, 20

Dominik Cumhuriyeti, Jamaika, Guatemala ve Vietnam iken, Kamerun, Zambiya, Etiyopya, Sierra Leone ve Namibya listenin sonunda yer almıştır. Türkiye 2009 raporunda, 2006'ya göre sıralamasını yükselterek 83. sıradadır. Ancak endeks skorunda önemli bir değişiklik olmamıştır.2012 raporunda 153 ülkeye genişletilen araştırma sonuçlarına göre, Kosta Rika, Vietnam, Colombia, Belize ve El Salvador en yüksek skorlara sahip iken; Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Qatar, Chad ve Botswana listenin sonunda sıralanmıştır. Türkiye, 2012 yılındaki Mutlu Gezegen Endeksi sıralamasında önceki yıllara göre endeks skoru yükselerek 44. sırada yer almıştır.

Mutlu Gezegen Endeksi'nin 2016 yılı sıralamasına göre Kosta Rika, Meksika, Kolombiya, Vanuatu ve Vietnam ilk sıralarda, Mongolia, Benin, Togo, Lüksemburg ve Çad listenin sonundadır. Araştırmaya katılan ülke sayısı 140 iken, Türkiye'nin sıralamadaki yeri bir önceki rapora göre gerileyerek 68. sırada hesaplanmıştır.

Tablo 3: Avrupa Mutlu Gezegen Endeksi Sonuçları 2016⁵³

	Yaşam Beklentisi	Yaşam Memnuniyeti	Karbon Ayak İzi	Avrupa Mutlu Gezegen Endeksi
Norveç	81,3	7,7	5,0	36,8
İspanya	82,2	6,3	3,7	36,0
Hollanda	81,2	7,5	5,3	35,3
İsviçre	82,6	7,8	5,8	34,3
Danimarka	79,8	7,5	5,5	32,7
İngiltere	80,4	6,9	4,9	31,9
Finlandiya	80,4	7,4	5,9	31,3
İzlanda	82,2	7,6	6,4	31,1
Kıbrıs	79,8	6,2	4,2	30,7
Avusturya	81,0	7,4	6,1	30,5
Fransa	81,8	6,6	5,1	30,4
İrlanda	80,5	7,0	5,6	30,0
Almanya	80,6	6,7	5,3	29,8
Malta	80,2	6,0	4,4	29,0
İtalya	82,7	5,8	4,6	28,1
İsveç	81,8	7,6	7,3	28,0
Portekiz	80,3	5,0	3,9	24,8
Belçika	80,4	6,9	7,4	23,7
Yunanistan	80,5	5,1	4,4	23,6
Lüksemburg	81,1	7,0	15,8	13,2

⁵³ Mutlu Gezegen Endeksi, www.happyplanetindex.org,(Erişim Tarihi: 25.12.2019).

Tablo 3'te Endekse ait 2016 verilerini detaylı incelediğimizde, Gallup Organizasyonu tarafından yürütülen Gallup Dünya Anketi'nde (Gallup World Poll – GWP) *“Hayatınızın 10 basamaktan oluşan bir merdiven olarak düşünün. Birinci Basamak hayatınızda hissettiğiniz en kötü durumu, onuncu basamak ise en iyi durumu göstermektedir. Bu şekilde baktığınızda şu anki mevcut durumunuz kaçınıcı basamak olarak değerlendirirsiniz?”* sorusuna verilen yanıtlara göre Avrupa Mutlu Gezegen sonuçlarına göre Norveç, İspanya, Hollanda, İsviçre, Danimarka mutlu ülkeler arasında öne çıkmaktadır. Yaşam beklentisi açısından İspanya, İsviçre, İzlanda, İtalya, Fransa, İsveç en yüksek skora sahip ülkelerdendir. Kişi başına düşen ortalama arazi miktarı ve karbondioksit emisyon absorbe miktarı verileri ile hesaplanan ekolojik ayak izi endeksine göre ise Lüksemburg, Belçika, İsveç, İzlanda, Avusturya ilk sıralarda yer alan ülkelerdendir.⁵⁴

1.3.3. Dünya Mutluluk Veritabanı

Ruut Veenhoven'in derlediği “Dünya Mutluluk Veritabanı (World Happiness Database)” internet sitesinden mutluluğa dair bilgilere ulaşmak mümkündür. Veritabanında 159 ülkeye ait 2005-2014 ortalama değerlerinden yola çıkarak, yaşam memnuniyeti, yaşamda kalma beklentisi ve mutlu yaşam endeksi oluşturulmuştur. Buna göre yaşam memnuniyeti açısından Kosta Rika, Danimarka, Meksika, İzlanda ve İsviçre en yüksek skora sahip ülkeler olarak öne çıkmıştır. Buna karşılık Sierra Leone, Benin, Burundi, Togo ve Tanzanya endeks sıralamasında sonlarda yer almıştır. Yaşamda kalma beklentisi endeksine bakıldığında Japonya, Hong Kong, İsviçre, Avustralya ve İtalya'nın ilk sıralarda olduğu görülmektedir. Mozambik, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo, Lesotho ve Sierra Leone ise endeks sıralamasında sonlardadır. Mutlu yaşam endeksinde ise Kosta Rika, İzlanda, Danimarka, İsviçre ve Kanada endeks skoru en yüksek olan ülkeler iken, Benin, Sierra Leone, Burundi, Tanzanya ve Togo en düşük endeks skoruna sahip ülkelerdir. Türkiye mutlu yaşam endeksinde 159 ülke arasında 75. sırada iken, yaşamda kalma beklentisi endeksinde 55., yaşam memnuniyeti sıralamasında ise 78. sıradadır.⁵⁵

⁵⁴ Karen Jeffrey, Hanna Wheatley, Saamah Abdallah, *The Happy Planet Index: 2016*, A global index of sustainable well-being. London: New Economics Foundation.

⁵⁵ Ruut Veenhoven, “2015 World Database of Happiness”, <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/> Erasmus University Rotterdam, Netherlands.(Erişim Tarihi: 28.11.2019).

Veenhoven tarafından 2007 yılında yapılan araştırmada Malta, mutluluk sıralamasında ilk sırada yer alırken, Moldova, Zimbabve, Ermenistan, Ukrayna son sıralarda yer aldı. Bu araştırma, 90 ülkeyi kapsamıştır, Türkiye de bu ülkelerin arasındadır. Çalışmada paranın mutluluk için bir kriter olmadığı sonucuna varılmıştır. Dünyanın en zengin ülkelerinden biri olan ABD, mutluluk sıralamasında Uruguay'ın altında yer almaktadır.

1.3.4. Dünya Değerler Araştırması

Mutluluk ve yaşam memnuniyeti ile yakından ilgili olan bir diğer araştırma, Dünya Değerler Araştırması Derneği (World Values Survey Association) tarafından 1981 yılında başlayan ve günümüze kadar devam eden “Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey)’dır. Bu araştırmanın amacı toplumsal değerlerin karşılaştırılmalı olarak saptanması ve analizidir. Araştırma dönemler itibariyle açıklanmakta olup ilk dönem 1981-1984 dönemi

Dünya Değerler Araştırmasında hissedilen mutluluk sorusu deneklere yneltiymiş ve “ok mutlu, oldukça mutlu, mutlu değil, hiç mutlu değil” ölçeğinde yanıtlanmaları istenmiştir. Bu ölçeğe göre “ok mutlu” ve “oldukça mutlu” yanıtları birlikte değerlendirildiği takdirde 1981-1984 döneminde İsvie, Avusturalya, Finlandiya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin en fazla mutlu hissedilen ülkeler olduğu görülmektedir. İlgili dönemde bu oran %90'ının üzerinde belirlenmiştir. 1990-1994 döneminde İsviçre, Polonya, İspanya, Japonya ve Türkiye en yüksek skora sahip ülkelerdir. Russia, Slovakia ve Belarus ise hissedilen mutluluk düzeyinin göreceli olarak düşük seyrettiği ülkelerin başındadır. 1995-1998 döneminde araştırmanın kapsamı genişletilmiş olup, Yeni Zelanda, İsvie, İsviçre, Avusturalya ve Norveç en fazla mutlu hissedilen ülkeler olarak sıralanmıştır. Sıralamanın sonunda ise bu sefer Belarus, Moldova ve Arnavutluk yer almıştır. 2005-2009 döneminde Yeni Zelanda, Norveç, İsvie, Kanada ve Malezya endeks sıralamasında ilk sıralarda iken, Romanya, Irak ve Moldova hissedilen mutluluk düzeyi en düşük olan ülkelerdir. Açıklanan son rapor olan 2010-2014 döneminde bakıldığında önceki dönemlere göre önemli değişikliklere rastlanmaktadır. Bu dönemde hissedilen mutluluk düzeyinin en yüksek oranda olduğu ülkelerin başında Katar, Özbekistan, Malezya, Kırgızistan ve Yeni Zelanda gelmektedir. Irak, Beyaz Rusya ve Mısır ise endeks sıralamasında sonlarda yer almaktadır.⁵⁶

⁵⁶ World Values Survey; 1981-2014 “World Values Survey Online Data Analysis”, <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp> (Erişim Tarihi: 04.12.2019).

Tablo 4. Dünya Değerler Araştırması- Yaşam Memnuniyeti 1981-2014⁵⁷

	1981-1984	1990-1994	1995-1998	1999-2004	2005-2009	2010-2014
Malezya	-	-	-	-	37	80,9
Çin Halk	-	53,9	44,8	40,2	45,9	76,5
Kıbrıs	-	-	-	-	55,6	67,4
Polonya	-	41,5	36	-	47,9	66,2
Belarus	-	20,2	9,4	-	-	64
Amerika Birleşik	63,1	-	62,4	60,4	52,6	60,1
Fas	-	-	-	25,3	9,9	57,2
Kolombiya	-	-	76,2	-	74	49,3
İsveç	73,1	-	65,2	63	65,8	43,6
Japonya	34,8	33	36,8	36,4	46	36,6
Güney Kore	13,7	45,6	-	31,2	29,8	36,5
Meksika	68,5	59,2	60,5	71,6	77,1	27
Rusya	-	20,8	15	-	32,5	26,7
Hindistan	-	40,7	41,9	9,5	16,2	23,7
Pakistan	-	-	-	4,8	-	23,4
Arjantin	39,5	49,6	44,8	54	63	21,8
Estonya	-	-	15,7	-	-	21,6
Trinidad ve Tobago	-	-	-	-	50,6	20,9
İsviçre	-	76,4	75,1	-	73,7	-
Norveç	-	-	63,9	-	73,6	-
Finlandiya	69,1	-	69,3	-	73,4	-
Kanada	-	-	-	66,6	65,9	-
Moldova	-	-	7,9	11,7	21,4	-
Irak	-	-	-	19	11,3	-
Etiyopya	-	-	-	-	10,1	-
Porto Riko	-	-	71,1	77,7	-	-
Slovakya	-	31,4	30,8	-	-	-

Seçili ülkelerde 1-10 ölçeğinde 8 ve üzeri seçeneklerin toplamı dikkate alınarak tablo oluşturulmuştur.

Dünya Değerler Araştırmasında deneklere yaşamdan duydukları memnuniyet düzeyi sorulmuştur. Deneklere 1-10 arası ölçek gösterilerek, yaşamlarından duydukları memnuniyet düzeylerini belirtmeleri istenmiştir. Bu soruya verilen yanıtlardan 8 ve daha üstünü belirtilen toplam oranları ele alındığında hissedilen mutluluk düzeyi ile örtüşmeyen ülke sıralamalarına rastlanmaktadır. Buna göre

⁵⁷World Values Survey Online Data Analysis,1981-2014, World Values Survey Online Data Analysis,<http://www.worldvaluessurvey.org/WVSCContents.jsp>. (Erişim Tarihi: 04.12.2019)

bakıldığında 1981-1984 döneminde İsveç, Finlandiya ve Meksika'nın sıralamada öne çıktığı gözlenmektedir. Sadece 10 ülkeye göre yapılan dönem sıralamasında Arjantin, Japonya ve Güney Kore listenin sonunda yer almıştır. 1990-1994 döneminde İsviçre, Meksika ve Chile yaşamından memnuniyet duyanların yüksek orana sahip olduğu ülkeler iken, Slovakia, Russia ve Belarus' ta bu oran en düşük seviyededir. 1995-1998 dönemine gelindiğinde yaşam memnuniyetin en yüksek olduğu ülkeler Kolombiya, İsviçre, Porto Riko, Finlandiya ve İsveç olarak sıralanırken, Arnavutluk, Ukrayna ve Moldova memnuniyet düzeyinin en düşük olduğu ülkelerdir. Porto Riko, Meksika, Kanada, İsveç, ABD 1999-2004 döneminde yaşam memnuniyetinin yüksek olduğu ülkeler arasında öne çıkmıştır. Buna karşılık Moldova, Hindistan ve Pakistan düşük yaşam memnuniyetine sahip ülkeler arasındadır. 2005-2009 döneminde yaşam memnuniyetinin yüksek olduğu ülkeler Meksika, Kolombiya, İsviçre, Norveç ve Finlandiya iken, Irak, Etiyopya ve Fas sıralamanın sonunda yer almıştır. Dünya Değerler Araştırmasının son raporu olan 2010-2014 döneminde ise Malezya, Çin, Kıbrıs, Polonya ve Belarus yaşam memnuniyetinde yüksek skorlara sahip ülkeler olarak, önceki yıllardan farklı bir durumun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu dönemde Arjantin, Estonya ile Trinidad ve Tobago ise memnuniyet sıralamasında son sıralardadır.

1.3.5. Türkiye'deki Mutluluk ve Memnuniyet Araştırmaları

Türkiye'de bu alanda araştırmaları sürdüren TÜİK; Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nda mutluluk kavramını, sosyal çevre, ekonomik, fiziksel ve yaşadığı ülkenin durumu gibi hayata dair koşulları belirleyen unsurların bir sonucu olarak gerçekleştiğini belirtmektedir. Yine bu araştırma kapsamında memnuniyet ve bireysel seviyedeki mutluluk birbirleriyle etkileşim halinde olduğu sonucuna varılmıştır. TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırmasını 2003 yılından beri yapmakta ve ülke düzeyinde sonuçlara yer vermektedir. Sadece 2013 yılında il düzeyinde sonuçların açıklandığı araştırmada deneklere mutlu olma ve mutluluklarının kaynaklarına ilişkin sorular yöneltilmektedir.

Tablo 5. TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması- Hissedilen Mutluluk 2008-2018 ⁵⁸

	Çok Mutlu	Mutlu	Orta	Mutsuz	Çok Mutsuz
2008	8,23	47,52	30,34	11,43	2,47
2009	7,67	46,62	31,11	11,5	3,1
2010	9,16	51,99	28,09	8,75	2,00
2011	8,53	53,57	28,02	7,99	1,89
2012	8,50	52,45	28,89	8,32	1,84
2013	9,57	49,45	30,23	8,17	2,58
2014	8,07	48,19	32,01	8,9	2,83
2015	7,95	48,65	32,02	8,83	2,56
2016	7,56	53,77	28,26	8,84	1,57
2017	7,23	50,81	30,91	8,94	2,11
2018	6,9	46,47	34,53	9,73	2,38

Tablo 5.'te olduğu gibi araştırma kapsamında kamusal ve özel alanla ilgili birçok başlık altında duyulan memnuniyet düzeyi de sorgulanmıştır. Mutlu olma hali “çok mutlu- mutlu- orta-mutsuz-çok mutsuz” ölçeği ile katılımcılardan veri toplanan bu araştırmada, “çok mutlu” ve “mutlu” tercihini seçenekler birlikte düşünüldüğünde 2008'den 2018'e kadar %41 ile %55 aralığında bir yansımanın olduğu görülmektedir. Bu yıllar arasında kendini mutlu hissedenenlerin toplam oranının en düşük olduğu yıl 2018 iken, 2008 yılı mutlu olma oranının en yüksek olduğu yıldır.

Öte yandan “mutsuz” ve “çok mutsuz” seçeneklerini tercih edenlerin toplamına bakıldığında ise, %14-%20 bandında seyrettiği anlaşılmaktadır. 2013 yılı en az toplam mutsuzluk oranının yaşandığı yıl iken, 2009 yılı oranın zirve noktasına ulaştığı yıldır. Ancak toplumda mutsuz olduğunu ifade edenlerin oranı genel olarak düşük seyretmiş, mutlu olduğunu ifade edenler ise ortalama olarak toplumun yaklaşık %60'ını oluşturmuştur.

⁵⁸ TÜİK, “2008-2018 Yaşam Memnuniyeti Araştırması”, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=100&locale=tr>, (Erişim tarihi: 01.11.2019) yararlanılarak tarafımda düzenlenmiştir.

Tablo 6. TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması- Mutluluğun Kaynakları 2008-2018 ⁵⁹

	Güç	Başarı	İş	Sağlık	Sevgi	Para	Diğer
2008	1,21	5,37	3,84	71,11	11,79	5,7	0,97
2009	-	6,58	3,54	70,65	13,2	5,23	0,8
2010	-	6,85	3,48	71,19	12,95	4,64	0,89
2011	-	6,85	2,36	72,78	13,07	4,28	0,65
2012	-	6,65	3,12	70,77	13,76	5,08	0,61
2013	-	8,58	2,31	68,01	15,18	4,14	1,78
2014	-	8,53	2,17	68,75	15,39	4,24	0,93
2015	-	8,56	2,03	68,75	15,76	3,88	1,02
2016	-	7	2,3	72,14	14,59	3,16	0,81
2017	-	8,98	1,9	68,02	16,56	3,9	0,64
2018	-	8,82	2,24	69	15,54	4,2	0,21

Tablo 6'da deneklere mutluluğun kaynağı olan değerler sorusu "güç-başarı-iş-sağlık-sevgi-para-diğer" seçenekleri yöneltmiştir. Araştırma kapsamındaki tüm yıllarda mutluluğun kaynağı olan "sağlık" seçeneği yüksek oranda tercih edilmiştir. Ortalama olarak katılımcıların %70'i mutluluğun kaynağının sağlıkta olduğunu belirtmiştir. Sağlıktan sonra en çok tercih edilen seçenek "sevgi" olup, bu seçenekteki ortalama değer yaklaşık %14 düzeyindedir. Üçüncü sırada "başarı" yer alırken daha sonra "para" gelmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de mutluluğun kaynağını belirleyen ana unsur sağlık olarak düşünülmekte, sevgi, başarı ve paranın göreceli olarak mutluluğu daha az etkilediği söylenmektedir.

TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması Hissedilen Mutluluk İl Sıralaması 2013 tarihi itibari ile bakacak olursak; "çok mutlu" ve "mutlu" olduğunu ifade edenler birlikte düşünüldüğünde, Sinop, Afyonkarahisar, Bayburt, Kırıkkale ve Kütahya Mutluluk oranının en yüksek olduğu iller olarak sıralanmıştır."Mutsuz" ve "çok mutsuz" seçenekleri birleştirildiğinde ise Diyarbakır, Tunceli, Şanlıurfa, Mardin ve Muş illerinin öne çıktığı gözlenmektedir. Diyarbakır'da mutsuz olanların oranı %24,75 iken, Tunceli'de %24,2, Şanlıurfa'da %21,04, Mardin'de %18,38 ve Muş'ta %18,34 olarak belirlenmiştir. Mutsuzluk oranının en az olduğu iller ise Amasya, Sinop, Bilecik, Bolu ve Isparta olarak ortaya çıkmıştır.

Araştırmalardaki en önemli kısım, aynı dönemlerde yapılan mutluluk araştırmalarında bile ülkeler için farklı sonuçlar elde edilmesidir. Bir araştırmaya göre en mutsuz sayılan ülke, başka bir araştırmada en mutlu çıkabilir. Bu durum Türkiye

⁵⁹ TÜİK, "2008-2018 Yaşam Memnuniyeti Araştırması", <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=100&locale=tr>, (Erişim tarihi: 01.11.2019) yararlanılarak tarafımda düzenlenmiştir.

için de geçerlidir, belli bir zaman ortada bir yerde bulunurken, başka bir zaman son sıralarda bulunabilmektedir. Farklı konunun araştırılmamasına rağmen, bu farklı sonuçlar hem mutluluğu ölçmenin zorluğundan hem de araştırma ekibinin bakış açısından ortaya çıkabilir. Başka bir sorun, özellikle de bu tür uluslararası araştırmalarda, mutlu olma kriterlerinin ve gereksinimlerinin toplumlar açısından değişiklik göstermesidir. Kişiden kişiye bile farklılık gösteren bu tür değer ve kriterlerin ülkeler arasında farklılık göstermesi doğal bir sonuçtur.

2003 yılında yapıp 2004 yılında açıklanan Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nın sonuçları ülkemizde mutluluk üzerine yapılmış ilk kapsamlı ve etkili araştırmadır. Türkiye araştırmasında bireylerin genel mutluluk düzeyinin algılanmasının temel amacı, yaşamları ve kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyeti ölçmek ve bu süreçte onları takip etmektir. 6714 denekle yapılan uluslararası formda bir uygulama olarak literatüre girmiştir.

Ancak TÜİK tarafından yapılan bu araştırmanın özü öznel mutluluğa dayanmaktadır. Bu çalışma dünya uygulamalarının bir karşılaştırmasını içermemektedir. Araştırma sonuçlarına göre yoksulluk oranına göre daha mutlu olarak tanımlanan bireylerin varlığı ile gelir ve mutluluk arasındaki ilişki tam açıklanmamıştır. Sonuç olarak, kamu araştırmalarının sonuçları yoksulluk oranı ile karşılaştırılmış ve eleştirilere maruz kalmıştır. Bu araştırmada, insanların büyük bir bölümünün mutlu olduğu sonucuna ulaşılmasını, bazı grupların dini duyguların (mutluluk-minnettarlık) etkinliği ile açıklanmış ve gerçek mutluluk verilerine ulaşamadığı ileri sürülmüştür.

Grafik 1. Mutluluk Grafiği (2011-2018)

Mutlu olduğunu beyan eden bireylerin oranı 2017 yılında %58 iken 2018 yılında %53,4 olmuştur. Mutsuz olduğunu beyan eden bireylerin oranı ise %11,1'den %12,1'e yükselmiştir. Mutluluk oranı, 2017 yılında erkeklerde %53,6 iken 2018 yılında %49,6'ya, kadınlarda ise %62,4'den %57'ye düşmüştür. Yaş gruplarına göre mutluluk düzeyi incelendiğinde; 65 ve üzeri yaş grubu, 2017 yılında %66,1, 2018 yılında ise %61,2 ile en yüksek mutluluk oranının görüldüğü yaş grubu olmuştur. En düşük mutluluk oranı ise 2017 yılında %53,1, 2018 yılında %47,8 ile 45-54 yaş grubunda görülmüştür.

Mutluluk ekonomisi alanında Türkiye üzerine yapılmış çalışmalar sınırlı olsa da son yıllarda yerli literatür açısından hem yüksek lisans doktora tezi hem de makale ve araştırma yayınlarının yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir. 2004 yılı TÜİK yaşam memnuniyeti araştırmasından faydalanılarak yapılan bir çalışmada⁶⁰ mutluluk ile yaş, eğitim, cinsiyet, sağlık ve refah seviyesi arasındaki ilişki ortaya konulmuştur.

⁶⁰ Şenay Üçdoğruk vd., "Subjektif Refah ve Mutluluk Düzeyine Etki Eden Faktörlerin Sıralı Logit ile Modellenmesi: Türkiye Örneği", *TÜİK İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2006, 93-116, s.98

Selim'in⁶¹ çalışmasında bireysel mutluluk kaynakları ele alınmıştır. Türkiye'de mutluluğun kaynağı olan değerleri altı bölüme ayırmıştır, bu kategorileştirmede TÜİK tanımı etkili olmuştur. Sağlık, başarı, iş, güç, para ve sevgi bu tanımından doğan altı kategoridir. Çalışma sonucunda gelir artışının mutluluk getirmediğine inanılmakta olduğu çıkmıştır.

Ampirik çalışmaların dışında Şeker'in "Mutluluk Ekonomisi" başlıklı makalesinde konuyla ilgili teorik açıklamalara yer verilmiştir. Gökdemir'in "Mutluluk ve İktisadi Parametreler Üzerine Bir İnceleme" tezi ise Hollanda'da yaşayan farklı grupların mutluluk düzeylerinin iktisadi ölçütlerle karşılaştırıldığı bir alan araştırması içermektedir. Ayrıca Şeker'in 2010 ve 2015 yıllarında yürüttüğü "İstanbul'da Yaşam Kalitesi Araştırması"nda ise mutluluk, yaşam memnuniyeti ve yaşam kalitesi kavramları irdelenmiş, İstanbul ölçeğinde geniş bir saha araştırması yürütülmüş, aynı zamanda ilçeler arası yaşam kalitesi endeksi oluşturulmuştur.⁶²

1.4. Mutluluğun Modellenmesi ve Mutluluk Ekonomisinde Ölçüm Yöntemler

Dünyada tartışılan mutluluk kavramı sadece psikoloji, tıp ve sosyoloji alanlarında değil iktisat alanında da ilgi duyulan bir konu haline gelmiştir. Mutluluğun ölçümü, bireyin mutluluğu kavramının fayda kavramı yerine koyulması veya bireylerin yaşam memnuniyetlerinin irdelenmesi, iktisat ve psikoloji çalışmalarını yeniden birleştirmiş ve ekonomide psikolojik etmenler çalışmalara dâhil edilmiştir.⁶³

Mutluluk çalışmalarında genel olarak iki türlü ölçüm yöntemi mevcuttur. Objektif ölçüm yöntemi 19. yüzyıldan bu yana sosyal bilimlerde kullanılan iktisadi yöntemleri takip ederken, subjektif yöntem ise yakın dönemde uygulanmaya başlanmış anketlere dayanan bir ölçüm yöntemidir. İktisat biliminde objektif ölçüm yöntemleri (örneğin; Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi ve aynı zamanda ulusal düzeyde cinayet oranları, suç sayısı, zihinsel hastalıklarla ilgili merkezlere giriş sayısı gibi negatif objektif göstergeler) ön planda olduğu için subjektif ölçümlerin (örneğin; mutluluk sıralaması) bireylerin yaşam memnuniyetlerini doğru şekilde yansıtıp yansıtmadığı sorusu ön plana çıkmıştır. Özellikle erken dönem yaklaşımlarda bireylerin mutluluk düzeylerini tam olarak yansıtamayacaklarına olan inanç, bugün

⁶¹ Sibel Selim, " Türkiye'de Bireysel Mutluluk Kaynağı Olan Değerler Üzerine Bir Analiz: Multinomial Logit Model", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2008, 17(3), 345-358, s.352.

⁶² Murat Şeker, " Quality of life Index: A Case Study of Istanbul", *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2015, 23, 1-15, s.6.

⁶³ Gökdemir , Veenhoven, , *a.g.e.*, s.340.

yerini insanların kendi mutlulukları hakkında sağlıklı fikir sahibi oldukları ve bunu doğru bir biçimde ifade edebildikleri görüşüne bırakmıştır.⁶⁴

1.4.1. Oxford Mutluluk Envanteri (Oxford Happiness Inventory)

Bu envanter 1980'lerin sonlarında, kişisel mutluluğun geniş bir ölçümünü yapmak amacıyla Oxford Üniversitesi Deneysel Psikoloji Bölümü tarafından tasarlanmıştır. 4'lü likert tipi ve 29 maddeliktir. Mutluluğun üç temel bileşeni içerdiğini ileri sürerek bunları; olumlu duygulanım veya neşenin sıklığı, belirli bir yaşam sürecinde yaşanan yüksek yaşam doyumu düzeyi ve de öfke, kaygı, korku gibi olumsuz duyguların azlığı olarak tanımlamışlardır.⁶⁵

Bu envanter daha sonra 2002 yılında revize edilerek Oxford Mutluluk Ölçeği-OMÖ olarak 6'lı likert tipinde yeniden geliştirilmiştir. Bu ölçeğin geçerliliğinin sınanması için başka ölçeklerle olan istatistiksel ilişkilerine bakılmıştır. "İyimserlik Ölçeği" ve "Yaşam Doyum Ölçeği" ile Oxford Mutluluk Ölçeği arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bir başka ölçek çeşidi olan "Zung Depresyon Ölçeği" ile Oxford Mutluluk Ölçeği arasında ise negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Tüm bu sonuçlar Oxford Mutluluk Ölçeğinin geçerli bir ölçme aracı olduğunu kanıtlamak için yeterli gelmektedir.⁶⁶

1.4.2. Cantril Merdiveni (Cantril Ladder)

Ölçüm yöntemi "Cantril Ladder" ya da "Cantril's Ladder of Life Scale" olarak adlandırılan bir ölçektir. Bu ölçek 0 ile 10 arasında değerler almaktadır.⁶⁷ Bu ölçekteki soru formu şu şekildedir. "En üstteki basamağın 10 ve en alttaki basamağın 0 olduğu bir merdiven hayal edin. Merdivenin en üst basamağı sizin için mümkün olabilecek en iyi hayatı temsil eder, merdivenin en alt basamağı ise sizin için mümkün olabilecek en kötü hayatı temsil eder. En üst basamak 10 ve en alt basamak 0 olacak şekildedir. Toplam puanı orta puan değerinin altında olanlar, yaşamından memnun olmayanlar

⁶⁴ Özge Gökdemir , Ruut Veenhoven, Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: İyi Oluş, **a.g.e.** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s.206.

⁶⁵ Tayfun Doğan ve Nesrin Akıncı Çötök, "Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formunun Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", **Türk Psikoloji Danışma ve Rehberlik Dergisi**, 2001, 4(36), 165-172, s.167.

⁶⁶ Tayfun Doğan ve Nesrin Akıncı Çötök, "Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formunun Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", **a.g.e.**, 2001, 4(36), 165-172, s.169.

⁶⁷ Songül Gül, Mutluluk Ekonomisi ve Göç Üzerine Bir İnceleme, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, s.44 (**Yayımlanmış Doktora Tezi**).

olarak değerlendirilirken; elde edilen puanı orta puanın üzerinde olanlar ise yaşamından memnun olarak değerlendirilmektedirler.

1.4.3. Genel Sağlık Anketi (The General Health Questionnaire, GHQ)

Bir başka ölçüm yöntemi olan Genel Sağlık Anketi psikiyatrik bozuklukları teşhis için kullanılmak üzere, bireylerin kendi kendine uygulanabilecek şekilde tasarlanmış sorulardan oluşmaktadır. İlk form 60 sorudan oluşmuş olup daha sonra revize edilerek 12 soruya kadar indirilmiştir. Ruhsal bozukluklar için kullanılan bir tarama aracı olmasının yanı sıra psikiyatrik iyi oluşu ölçmede kullanılan genel bir ölçüdür.

GHQ sonucunda kişiler 0 ile 12 arasında bir puan elde etmektedirler. Buna Caseness puanı denmektedir. Caseness puanı 0 olan bireyler "neredeyse stresli" Caseness puanı 12 olan kişiler "çok stresli" olarak tanımlanmaktadır. Caseness puanı 12 olan kişilerin psikiyatrik tedavi görmeleri önerilmektedir.⁶⁸

1.4.4. Yaşam Memnuniyeti Skalası (Satisfaction With Life Scale, SWLS)

Diener ve arkadaşları tarafından geliştirilen yaşam tatmini ölçeği evrensel yaşam memnuniyetini ölçmeye yönelik olarak tasarlanmıştır. Beş maddeden oluşmaktadır ve 7'li Likert tipi bir cevaplama anahtarına sahip ölçekten alınabilecek puanlar 5-35 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan yüksek puan, yüksek yaşam doyumuna işaret etmektedir.

Bu anket kapsamında yer alan 5 farklı durumun bireyler tarafından değerlendirilmesi istenmektedir.

- Pek çok yönden hayatım ideale yakın.
- Yaşam koşullarım mükemmel.
- Yaşamımdan memnunum.
- Şimdiye kadar hayatta istediğim önemli şeyleri elde ettim.
- Yaşamı yeniden yaşayabilsem, hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.⁶⁹

Yukarıdaki durumlara birey "kesinlikle katılıyorum 1" ve "kesinlikle katılmıyorum 7" olacak şekilde 7 ölçekli bir puanlandırma yapmaktadır.

⁶⁸ Songül Gül, Mutluluk Ekonomisi ve Göç Üzerine Bir İnceleme, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, s.44 (**Yayımlanmış Doktora Tezi**).

⁶⁹Gül, **a.g.e.**, s.45

1.4.5. Eurobarometer Araştırması (Eurobarometer Survey)

1972 yılından beri araştırmalarına başlayan araştırmanın (yatay kesit verilerden (yatay kesit verilerden oluşturulan) verileri Avrupa Birliğine üye ülke sayısı arttıkça artmıştır. WVS'ye oldukça yakın bir soru sormaktadır. Bu anketin cevapları da genellikle 4 ölçeklidir. Denekler sorulara "çok memnunum", "biraz memnunum", "az memnunum" ve "hiç memnun değilim" şeklinde cevap vermektedirler. Ankette sorulan sorulardan bir diğeri de "Genel olarak hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?" sorusudur.⁷⁰

1.4.6. Genel Sosyal Anket (General Social Survey)

1972'den beri bireylere "Genel olarak baktığınızda ne kadar mutlusunuz?" sorusunu sormaktadır. Bu sorunun cevabı 3 ölçeklidir.

Ayrıca British Household Panel Survey, TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması (TÜİK), German Socio Economic Panel Study (GSOEP), Russian Longitudinal Monitoring Survey, Swiss Household Panel, International Social Survey Programme, Gallup World Poll, Latinobarometer, European Social Survey, European

Values Survey gibi birçok gelişmiş Avrupa ülkelerinde ve uluslararası alanda ölçümler yapan çok sayıda kuruluş mevcuttur.

⁷⁰ M. Grazia Pittau vd., "Economic Disparities and Life Satisfaction in European Regions", **Social Indicators Research**, 2010, Cilt: 96.(2), s.341.

İKİNCİ BÖLÜM

MUTLULUK EKONOMİSİ

2.1. MUTLULUK VE İKTİSAT

Tarihsel sürece bakıldığında insanın iyi olma durumunu, mutluluğunu, hazzını ve yaşam memnuniyetini keşfetme çabası ilk çağlardan beri süregelen bir araştırma konusu olmaktadır. Üzerine çeşitli kişilerin sözler türettiği mutluluk kavramı karmaşık ve duygusal ölçütünü içinde barındıran ve kişinin yaşadığı olaylardan etkilenen bir kavram olarak bugün dünyada araştırılan en önemli konulardan biridir.

Mutlulukla iktisat arasındaki kurgu kimi zaman bireysel kimi zaman toplumsal ya da ülke düzeyindeki ekonomik aktivitelerle ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda bakıldığında mutluluğun; büyüme, milli gelir, istihdam, enflasyon, bireysel gelir, tüketim, kamu harcamaları, gelir dağılımı, sosyal güvenlik ve sosyal politikalarla ilişkili olduğu gözlenmektedir.

1976 yılında yapılan çalışmada bireylerin mutluluk ve yaşamdan memnuniyet duygularını gösteren farklı doyum alanları, önem sırasına göre şu şekilde sıralanmıştır.⁷¹

- Sağlık
- Evlilik
- Aile hayatı
- Ulusal hükümet
- Dostluk
- Konut
- İş
- Topluluk
- İnanç
- Kültür etkinlikleri
- Spor etkinlikleri

Seligman⁷² 2002 yılında yayınladığı eserinde, mutluluğun üç bileşene bağlı olduğundan bahsetmektedir. Bu bileşenler, haz, bağlılık ve anlamdır. Bağlılık bileşeni aile, iş, hobiler gibi değişkenleri içerirken, anlam bileşeni daha kapsamlı bir amaca ulaşmak için bireysel güçlerden faydalanma olarak açıklanmaktadır.

⁷¹ Angus Campbell, vd., "The Quality of American life : Perceptions, Evaluations, and Satisfaction", New York , Russell Sage Foundation, 1976.

⁷² Martin Seligman, "Authentic Happiness", Published Simon and Schuster, 2002.

Mutluluk, iktisat ve kurumlar üzerine Frey ve Stutzer'in yayınladıkları çalışmada⁷³, mutluluğu belirleyen faktörleri üç gruba ayrılmaktadırlar. Bunlardan ilki demografik faktörlerdir. İkincisi mikro ve makroekonomik faktörler olarak tanımlanırken, ekonomik ve sosyal hayattaki kurumsal koşullar ise üçüncü faktör olarak belirlenmiştir. 2012 yılında yaptıkları çalışma ile mutluluğu belirleyen faktör sayısını dörde çıkarmışlardır. Bu faktörler gelir, istihdam, sosyal sermaye ve sağlık olarak belirlenmiştir. Bu ana faktörlerin dışında enflasyon, gelir dağılımı, sosyo-demografik özellikler, eğitim seviyesi, politik ortam, yönetim şekli, demokrasi ve federalizm gibi etkenlerin de mutluluğu belirleyici faktörler arasında yer aldığını öne sürmüşlerdir.

Mutluluk ve iktisat denildiğinde akla gelen ilk kavram Easterlin Paradoksudur. Easterlin Paradoksu, mutluluk ekonomisi alanındaki araştırmalar için temel teşkil eden ve sorgulanan bir teorem olduğundan literatürde sıkça karşılaşılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. EASTERLİN PARADOKSU

Mutluluk ve iktisat ilişkisi tarihsel olarak bakıldığında 1974 yılında yayınlanan "Does Economic Growth Improve the Human Lot?"⁷⁴ makalesi milat kabul edilmektedir. Richard Easterlin tarafından kaleme alınan ve "Easterlin Paradoksu" olarak bilinen çalışmanın ana sonucu, büyüme ile mutluluk arasında net bir ilişkinin olmadığı yönündedir. Easterlin, ekonomik büyümenin insanların temel ihtiyaçlarını karşılama noktasındaki mutluluğu sağladığını, ancak bunun daha ötesine gidemediğini savunmaktadır. Easterlin' in temel olarak daha fazla mutluluk için daha fazla gelirin gerekip getirmediğini sorguladığı bu çalışmada, üç farklı durumda gelir ve mutluluk arasındaki ilişki incelenmiştir. Ülke içindeki farklı gelir gruplarının mutluluk düzeylerini kapsayan kısmında, Amerika Kamuoyu Araştırması (American Public Opinion – AIPO) araştırmasının 1970 yılına ait veriler kullanılmıştır. Buna göre yıllık geliri en düşük dilim olan 3.000 doların altında kalanların %29' u "çok mutlu" olduğunu ifade ederken, en yüksek geliri grubu olarak gösterilen yılda 15.000 dolardan daha fazla geliri olanlarda bu oran %56' dır. Aynı gruplarda "mutsuz" olduğunu belirtenler sırasıyla %13 ve %4' tür. Dolayısıyla toplumun en yüksek gelir grubu ile en düşük gelir grubu arasında mutlu olma açısından önemli bir fark bulunmaktadır. Başka bir

⁷³ Bruno S. Frey, Alois Stutzer, "Maximizing Happiness?", *German Economics*, 2000, Cilt:45 (30), 323-346, s.331.

⁷⁴ Richard Easterlin, Does Economic Growth Improve the Human Lot?, in Paul A. David and Melvin W. Reder, eds., *Nations and Household in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*, New York: Academic Press, 1974, s.89-125.

deyişle ülke içinde aynı dönemi kapsayan bu araştırmaya göre gelir ile mutluluk arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur.⁷⁵

Easterlin, araştırma kapsamını genişletip ülkelerarası bir karşılaştırmayı analiz ettiğinde aslında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, Küba, Mısır, İsrail, Batı Almanya, Japonya, Yugoslavya, Filipinler, Panama, Nijerya, Brezilya, Polonya, Hindistan ve Dominik Cumhuriyeti'nin 1957-1963 yıllarına ait verileri ile İngiltere, Batı Almanya, Fransa, İtalya, Malezya, Tayland ve Filipinler' in 1965 yılına ait verileri ayrı ayrı incelendiğinde genel olarak kişi başına düşen gelir seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde mutluluk seviyesinin de yüksek olduğu gözlenmiştir. Ancak gelir sıralaması ve mutluluk düzeyi sıralaması arasında uyumsuzlukların da altını çizmektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde kişi başına düşen gelir 2.790 dolar, mutluluk düzeyi ise 0-10 arası ölçekte 6,6'dır. Buna karşın Küba 516 dolar ile 6,4; Mısır ise 225 dolar ile 5,5 mutluluk düzeyine sahip olduğu belirtilmektedir.

Easterlin, lkeler arası yaptığı karşılaştırmada kişi başına düşen gelir açısından bakıldığında, yüksek gelir seviyesinin her zaman yüksek mutluluk seviyesi ile sonuçlanmadığını göstermiştir.

Makalenin son bölümünde aynı ülke içinde farklı dönemlerde gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi sorgulamıştır. Bu bağlamda yine Amerikan Kamuoyu Araştırması verilerini kullanan Easterlin, Amerika Birleşik Devletleri'nin 1946-1970 yıllarını kapsayan bir analiz yapmıştır. Bu dönem içinde 1957 yılı bir dönüm noktası olarak ortaya çıkmıştır. 1946' dan 1953' e kadar "ok mutlu" olanların oranı %39' dan %53' e kadar yükselmiş, fakat 1953' ten sonra bu oran gerileyerek 1970 yılında %43 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla dönemler arasında gelir yükselse bile mutluluk düzeyinin azaldığı ortaya çıkmıştır.⁷⁶

⁷⁵ Easterlin, **a.g.e**, s.97.

⁷⁶ Easterlin, **a.g.e**, s.98.

Tablo 7. On Dört Ülkede Kişisel Mutluluk ve Gelir Karşılaştırılması⁷⁷

	Araştırma Dönemi	Kişisel Mutluluk (0-10)	Reel Kişi Başına Düşen Gelir (Dolar)
ABD	1959	6,6	2.790
Küba	1960	6,4	516
Mısır	1960	5,5	225
İsrail	1961-1962	5,3	1.027
Batı Almanya	1957	5,3	1.860
Japonya	1962	5,2	613
Yugoslavya	1962	5,0	489
Filipinler	1959	4,9	282
Panama	1962	4,8	371
Nijerya	1962-1963	4,8	134
Brezilya	1960-1961	4,6	375
Polonya	1962	4,4	702
Hindistan	1962	3,7	140
Dominik Cumhuriyeti	1962	1,6	313

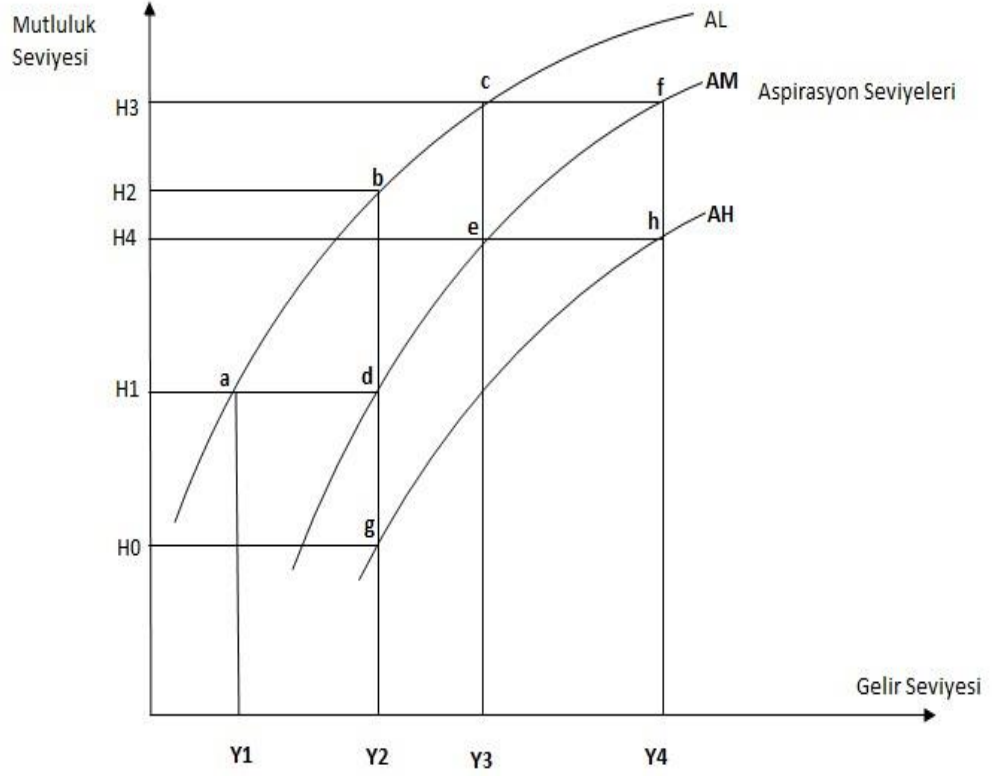
Easterlin Paradoksunu açıklamaya yönelik olarak Aspirasyon Seviyesi, Görelî Gelir Karşılaştırma Etkisi Teorisi ve Adaptasyon Teorisi geliştirilmiştir. Daha sonra Rojas katkısıyla Kavramsal Gönderi Teorisi (CRT) gerçekleştirilmiştir.

2.2.1. Gelir Elde Etme (Aspirasyon Seviyesi) İsteği

Aspirasyon seviyesi teorisi; kişinin eğitim seviyesi arttıkça, hayattan beklentisi ve elde etmek istediği gelir seviyesinin yükseldiği; beklentisini karşılayamadığı durumda da mutluluk düzeyinin oldukça düştüğünü öne sürmektedir. Görelî gelir teorisi, kişinin kendi geliri ile etrafında kendini karşılaştırdığı kişi veya grupların geliri arasındaki ilişkiye bakarak mutluluk düzeyinin belirlendiğini söylemektedir. Yani kişi, geliri yükseldiği için değil; içinde bulunduğu topluma göre daha yüksek gelire sahip olduğu için mutluluğu artmaktadır. Başka bir deyişle bir toplumda herkesin geliri aynı anda %10 artsa, kişinin mutluluk düzeyinde beklenen artış yaşanmayacak; ancak toplumun geliri sabit iken kişinin geliri %10 artarsa işte o zaman mutluluk düzeyinde

⁷⁷ Richard Easterlin, Does Economic Growth Improve the Human Lot?, in Paul A. David and Melvin W. Reder, eds., Nations and Household in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz, New York: Academic Press, 1974, s.89-125

artış gözlenecektir.⁷⁸ Aspirasyon düzeyi teorisine göre mutluluk, istediğimiz ve elde ettiğimiz arasındaki fark az olmasına bağlıdır.

Şekil 2. Mutluluk, Gelir ve Aspirasyon Seviyesi İlişkisi

Şekil 2’de üç önemli husus vardır. Birey arzularını her zaman daha yüksek bir seviyeye taşımak istemekte, her zaman daha çoğunu isteyip asla tatmin olmamaktadır. Örneğin, kişi istediği bir telefonu satın aldıktan sonra üst modelin çıktığını farketmesi ile onu elde etme arzusuna düşmeye başlar. Birçoğumuz geçmişte mutsuz olduğumuzu düşünürüz ve gelecekte her zaman mutlu olmayı bekleriz. Bu açıdan bakıldığında, gelir fonksiyonu marjinal faydası artık tanımlanmamaktadır, çünkü fayda fonksiyonu gelir düzeyine göre değişiklik göstermektedir. Birçok insan geçmişte daha mutsuz olduklarını düşünmekte, ancak gelecekte daha mutlu olmayı ummaktadır. Bu durumunun aspirasyon seviyesindeki değişikliklerle alakalı olduğu bilinmektedir.⁷⁹

⁷⁸ Zeynep Çirkin, Gelir ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, Ankara, s.65. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi)

⁷⁹Çirkin, *a.g.e.*, s.66.

2.2.2. Karşılaştırma Etkisi (Comparision Effect) ve Görelî Gelir (Relative Income)

Simona,⁸⁰ çalışmasında yüksek gelir düzeyine ulaşmanın insanları mutlu etmediğini, önemli olanın görelî gelir olduğunu öne sürmüştür. Göreceli Gelire göre, kişinin gelirinin öznel iyi oluş üzerindeki etkisi değişen standartlardan (geçmiş ve şimdiki) ve sosyal karşılaştırmalardan etkilenmektedir. Bir kişinin geliri, karşılaştırdığı grubun geliri ile eş zamanlı olarak değişirse, bu değişikliğin kişinin mutluluğu üzerindeki etkisi çok azdır.⁸¹

Birçok karşılaştırma teorisine göre, bir kişinin istekleri ile mevcut durumu arasındaki fark bireyin öznel iyi oluş düzeyini etkilemektedir. Fark arttıkça kişi cesaretini kaybeder ve öznel iyi oluşu olumsuz etkilenir.⁸² Birey tarafından yapılan sosyal karşılaştırmaların temeli, bireyin fikirlerini ve yeteneklerini karşılaştırma arzusunda yatmaktadır. En başında insanların farklı yetenekleri ve fikirleri olduğu düşünülse de, insanlar birlikte hareket etme eğilimindedir. Bu nedenle, bu durum insanların davranışlarını ve düşüncelerini etkilemektedir.⁸³

Easterlin çalışmasında kullanılan modelle gelir ve mutluluk arasındaki tüketime dayalı ilişkiyi açıklama yoluna gitmiştir. Herhangi bir toplumda belirli bir zamanın tüketim normları, her bireyin zihninde neredeyse yaygın olan bir referans noktası oluşturur ve bu nokta, birey tarafından refah değerlendirmesi yaparken kullanılır. Bu noktaların altına düşenler daha mutsuz hissederler ve bu noktaların üstüne çıkanlar kendilerini daha mutlu hissetmektedir.⁸⁴ Easterlin'in bulguları, zengin insanların ortalama olarak yoksul insanlardan daha mutlu olduğunu, ancak aynı zamanda gelirdeki artışın insanları aynı anda mutlu etmediğini göstermektedir. Herkesin gelirinde bir artış olduğunda herkesin mutlu olmamasının nedeni, başkalarıyla karşılaştırmasında ilerleme kaydedemediğini gözlemlemesidir. Birçok ekonomist, geçmiş çalışmalardaki bireylerin kendilerini gelir, statü, tüketim veya fayda açısından

⁸⁰Simona Tenaglia, "Testing Theories on Happiness: A Questionnaire. University of Tor Vergata-Roma", *Working Paper*, 2007, 1-44, s.22.,

⁸¹ M.Rojas, "Heterogeneity in The Relationship Between Income and Happiness: A Conceptual-Referent-Theory Explanation", *Journal of Economic Psychology*, 2007, Cilt: 28, 1-14, s.10.

⁸² Diener vd.1999. "Subjective Well-Being: Three Decades of Progress", *Psychological Bulletin*, 1999, Cilt :125 (2), 276-302, s.83.

⁸³ Şeker, *a.g.e.*, s.80.

⁸⁴ Gül, *a.g.e.*, s.74.

önemli insanlarla karşılaştırdıklarını belirtmiştir. İnsanlar kıyaslama yaptığıında, daha iyi durumda olanlara odaklanmaktadırlar. Bu nedenle, şimdi olduğundan daha iyi bir duruma gelmek istemekle beraber daha fazla gelir elde etme eğiliminde olmaktadır.⁸⁵

2.2.3. Adaptasyon Teorisi

Uyum süreci öznel iyi oluş üzerinde de etkili olmaktadır. Uyumun açıklaması, insanların olumlu ve olumsuz durumlara uyum sağlama yeteneğine bağlanmaktadır. Bir kişinin uyum sağlama yeteneği yüksekse, gelirdeki değişime kolayca uyum sağlar ve böylece öznel iyi oluş düzeyini değiştirmez. İlave olarak, gelirdeki değişim, öznel iyi oluşu kalıcı olarak etkilemeyecektir, çünkü insanlar yeni durumlarına adapte olacaktırlar.⁸⁶

Öznel iyi oluş düzeyleri ve yaşam doyumu, bireyler yaşamlarındaki değişikliklere uyum sağladıktan sonra eski seviyeye dönmektedir. Piyango kazananları ile kontrol grubu arasında yapılan bir çalışmada, piyango kazananlarının uzun vadede diğer gruba göre çok mutlu olmadığı görülmüştür. Ya da büyük bir kazadan sonraki ilk hafta boyunca korku, evham vb. durumlar kişinin öznel iyi oluşu duyguların etkisiyle azalsa da, olumlu etkilerin 8 haftada olumsuz etkileri aşırı derecede baskıladığı görülmektedir. Bu örneklerle kastedilen, uzun vadede insanların durumuna uyum sağlamalarıdır. Yaşam standartlarında artış ya da düşüş yaşayan bireylerin zaman içinde yeni gelir düzeylerine uyum sağlayabileceklerini, memnuniyet düzeylerinin aynı seyir izlediği ya da çok az değişiklik gösterebileceğini belirtmiştir. Gelirde bir değişiklik olması durumunda, özellikle bu değişikliğin temel ihtiyaçları üzerinde gerçekleşirse, öznel iyi oluş düzeyi geçici olarak artabilir veya azalabilir; ancak Adaptasyon Teorisinin bir sonucu olarak, birey yeni gelir düzeyine uyum sağladıktan sonra öznel iyi oluş düzeyine geri dönmektedir.⁸⁷

Çalışmalarında Grund ve Sliwka uyum sürecini iş doyumu açısından tartışmış ve insanların gelirlerinde zamanla artış olmasına rağmen mutlu olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun sebebi bireyin zaman içinde gelirine adapte olmasındandır. Gelir arttığında bir kişinin daha mutlu olacağını varsaymak yanlıştır,

⁸⁵ Bruno S.Frey and Alois Stutzer, What can Economists Learn From Happiness research?. *Journal of Economic Literature*, 2002, Cilt: 40, 402-435, s.411.

⁸⁶ M.Rojas, "Heterogeneity in The Relationship Between Income and Happiness: A Conceptual-Referent-Theory Explanation", *Journal of Economic Psychology*, 2007, Cilt: 28, 1-14, s.4.

⁸⁷ Gül, *a.g.e.*, s.76.

çünkü gelir değiştiğinde o gelir seviyesine alışacağını ve referans noktasının değişeceğini birey öngörememektedir. Easterlin, çalışmasında insanların gelir elde etme arzusunun, yani aspirasyon seviyelerinin gelirlerindeki artışla artacağını öngörmediğini ve bu iddiayı ampirik sonuçlarla desteklediğini belirtmektedir.⁸⁸

2.2.4. Kavramsal Gönderi Teorisi

Rojas daha önce yapılan ve gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarında, bu iki değişken arasında bulmuş oldukları zayıf ilişkiyi açıklamaya çalışırken Kavramsal Gönderi Teorisi (CRT) yaklaşımını kullanmıştır. Rojas çalışmasında mutluluğu etkileyen faktörlerden sadece gelir, yaş, cinsiyet, eğitim ve kişinin ilişki durumunu kullanmıştır.⁸⁹ Kavramsal Gönderi Teorisi yaklaşımına göre mutluluğun temelinde yatan kavramsal gönderi noktası kişinin mutlu bir hayat algısını şekillendirir ve kişinin kendi mutluluğu ile ilgili yorumlarını etkiler. Bu nedenle gelir bazı kişilerin mutluluğu üzerinde önemli bir belirleyici iken bazılarının mutluluğu üzerinde pek de önemli bir belirleyici değildir. Eğer insanların mutlu bir hayattan anladıkları değişiklik göstermekteyse bu durumda davranışlarının da değişiklik göstermesini beklenmektedir. Rojas mutluluğu 7 seçenekli bir ölçek kullanarak ölçmektedir. Rojas'a göre gelirin mutluluk üzerindeki etkisi mutluluğun hangi bağlam değerlendirildiğine de bağlıdır. Diğer taraftan gelirin kişinin mutluluğu üzerinde yarattığı etki kişinin mutluluğunun dışsal etkenlerden mi yoksa içsel etkenlerden mi etkilendiğiyle de ilişkilendirilmektedir. Rojas'ın bu çalışması sonucu, kişinin mutluluğunun içsel faktörlerden kaynaklanması durumunda gelir değişikliklerinden daha az etkilendiğini ifade edilmektedir.⁹⁰

⁸⁸ Easterlin, **a.g.e.**, s.101.

⁸⁹ Rojas, M.; 2007 "Heterogeneity in the Relationship between Income and Happiness: A Conceptual-Referent-Theory Explanation", Journal of Economic Psychology, Vol 28, 1-14.

⁹⁰ Rojas, **a.g.e.**,s.8.

Tablo 8. Kavramsal Gönderi Teorisi Referans Noktaları⁹¹

Stoacı Yaklaşım	Mutluluk, her şeyi olduğu gibi kabul etmektir.	Eğitim seviyesi düştükçe Stoacı Yaklaşım'ı seçme oranı yükselmektedir.
Erdem Yaklaşımı	Mutluluk, başkaları ve kendin için doğru şekilde davranmaktır.	Yaş arttıkça ve eğitim seviyesi yükseldikçe ahlak yaklaşımını seçme oranı yükselmektedir.
Eğlence Yaklaşımı	Mutluluk kişinin erişebildiği şeylerden keyif almasıdır.	Gelir seviyesi arttıkça ve eğitim seviyesi düştükçe eğlence yaklaşımını seçme oranı yükselmektedir.
Anı Yaşama Yaklaşımı	Mutluluk kişinin yaşadığı her andan keyif almasıdır.	Yaş azaldıkça ve gelir seviyesi azaldıkça anı yaşama yaklaşımını seçme oranı yükselmektedir.
Memnuniyet Yaklaşımı	Mutluluk kişinin kendinden ve sahip olduğu şeylerden memnuniyet duymasidir.	Diğer yaklaşım türlerine göre daha çok tercih edilen bir yaklaşım olup, eğitim seviyesi yükseldikçe daha çok seçilmektedir.
Ütopacı Yaklaşım	Mutluluk erişilmez bir olgudur ve biz ona sadece yaklaşıma çalışırız.	Yaş ve gelir seviyesi arttıkça ütopacı yaklaşımı seçme oranı yükselmektedir.
Huzur Yaklaşımı	Mutluluk, ulaşamayacağımız şeylerden vazgeçip, sakin ve huzurlu bir hayat sürmektir.	Eğitim ve gelir seviyesi düştükçe huzur yaklaşımını seçme oranı yükselmektedir.
Gerçekleştirme Yaklaşımı	Mutluluk, yeteneklerimizi tümüyle kullanabilmektir.	Eğitim seviyesi arttıkça gerçekleştirme yaklaşımını seçme oranı yükselmektedir.

Tablo 8'de Rojas'ın 2007 yılı çalışmasında katılımcıların dörtte biri Memnuniyet Yaklaşımını temsil eden seçeneği işaretlerken en çok tercih edilen diğer iki seçenek ise Stoacı Yaklaşım ve Eğlence yaklaşımıdır. Tablo 2.2'de gelirin mutluluk tanımları üzerindeki etkisini gözlemlemekteyiz. Rojas'ın yaptığı çalışmada gelirin en çok etkili olduğu mutluluk tanımları Anı Yaşama Yaklaşımı, Gerçekleştirme Yaklaşımı ve Eğlence Yaklaşımıdır. Gelirin, Memnuniyet Yaklaşımı, Eğlence Yaklaşımı üzerindeki etkisi ise aynıdır. Gelirin en az etkili olduğu mutluluk tanımları ise Stoacı Yaklaşım, Huzur Yaklaşımıdır.

2.3. MUTLULUK BÜYÜME ve MİLLİ GELİR

Geleneksel iktisadi modeller, gelirin artmasıyla refah ve mutluluğun yükseleceği iddiasını taşımaktadır. Bu nedenle ekonomi politikalarının merkezinde ekonomik büyüme yer almaktadır. Ancak bu modeller Easterlin Paradoksunu açıklamada başarısız olmuşlardır. Ülkelerin ekonomik büyümeleri yükseldikçe mutluluk düzeylerinde her zaman bir artışın olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla birçok psikolog

⁹¹ Rojas, a.g.e., s.10.

ve bazı iktisatçılar mutluluğu okuyan modern iktisadın metodolojilerini eleştirmekte; iktisatçılar tarafından ihmal edilen mutluluk ekonomisi politikasını gündeme getirmektedirler.

Easterlin, 2012 yılındaki çalışmasında⁹² ekonomik büyümenin mutluluğu artırmada etkili olmadığını; gelişmiş, geçiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde yaptığı analizlerde yüksek büyüme göstergelerinin aynı oranda mutluluk düzeyini arttırmadığını öne sürmüştür. Hatta Çin örneğini inceleyerek, son yıllardaki en yüksek büyüme düzeyini kaydeden Çin’de yaşam memnuniyeti ve mutluluk düzeyinde kayda değer bir iyileşmenin olmadığını göstermektedir. Ekonomik büyüme ile mutluluk arasında gözlenmeyen pozitif ilişkinin, tam istihdam ve sosyal güvenlik politikalarındaki iyileşmelerle mutluluk düzeyi arasında gözlendiğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla büyüme politikalarının istihdam odaklı ve sosyal güvenlik merkezli gerçekleştirilmesinin ve uygulanmasının, büyümenin yaratacağı dolaylı etkiler ile birlikte mutluluğu artırmada pozitif katkısının olabileceğini ileri sürmektedir. Politika yapıcılarının büyümeye odaklanıp, birey merkezli politikaları ihmal etmelerinin sonucu olarak ekonomik büyümenin mutluluk ve yaşam memnuniyetini artırmadığını belirtmektedir.

21 Avrupa ülkesini kapsayan bir araştırmada⁹³, kişi başına düşen gelir ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışmada, yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde yaşam memnuniyetinin daha yüksek olduğu ve düşük gelire sahip ülkelerde ise yaşam memnuniyetinin düşük olduğu hipotezleri test edilmiştir. 2000-2011 dönemini kapsayan analizde Eurostat ve Worldbank verileri kullanılarak, mutluluk ve yaşam memnuniyeti düzeyi en yüksek 8 ülkenin 6’sının aynı zamanda gelir düzeyi en yüksek ülkeler arasında olduğu saptanmıştır. Öte yandan mutluluk ve yaşam memnuniyeti en düşük 8 ülkenin 7’sinin en düşük gelir düzeyine sahip olan ülkeler olduğu gözlenmiştir. En yüksek gelir düzeyine sahip olan 10 ülkenin (ortalama kişi başına düşen gelir 29.242 Euro) mutluluk ve yaşam memnuniyeti düzeyi 10 üzerinden 7,35 iken; buna karşılık en düşük gelir düzeyine sahip 10 ülkenin (ortalama kişi başına düşen gelir 15.691 Euro) mutluluk ve yaşam memnuniyeti düzeyi 5,55’tir. Ancak araştırmanın geneline bakıldığında yüksek gelir düzeyinin yüksek mutluluk düzeyi getireceği kesin değildir. Çünkü yüksek gelire sahip olmasına rağmen, yüksek mutluluk düzeyine sahip olmayan ülkeler de mevcuttur. Aynı zamanda yüksek

⁹² Richard A. Easterlin, “Happiness, Growth, and Public Policy”, *WEAI 2012 Presidential Address Economic Inquiry*, 2013, Cilt: 51 (1), s.1-15, s.12.

⁹³ Violeta Pukeliene, Justinas Kisieliuskas, “The Influence of Income on Subjective Well-being”, *Taikomoji Ekonomika*, 2013, Cilt: 7 (2), 13-26, s.17.

gelirliiler arasındaki mutluluk düzeyinin sıralamasına bakıldığında, gelirden bağımsız bir mutluluk sıralaması görülmektedir. Fakat şu bir gerçektir ki, gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere göre mutluluk düzeyi daha yüksek seviyelerde olduğu bilinmektedir.

Tian ve Yang'ın bu alanda yaptığı araştırmada⁹⁴ kritik bir gelir düzeyinden bahsedilmektedir. Bu kritik gelir düzeyine kadarki gelir artışının mutluluk düzeyini arttırabildiğini, ancak kritik gelirin üstündeki gelir artışlarının tek başına mutluluğun artışını etkileyemediğini göstermişlerdir. Dolayısıyla Easterlin Paradoksuyla aynı yönde bir sonuç elde etmektedirler. Bu çalışmada Dünya Değerler Araştırması ve Ekonomik Araştırma Servisinden elde edilen verilerle yapılan ampirik analizde, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Beyaz Rusya, Estonya, Letonya, Litvanya, Rusya ve Ukrayna analize dahil edilmektedir.

Ekonomik büyüme ile mutluluk arasındaki ilişkiyi ölçen Knight ve Gunatilaka⁹⁵ çalışmasında Çin örneği ele alınmaktadır. Çin'de yürütülen ulusal hane halkı araştırması verileri kullanılarak yapılan araştırmada, kentsel güvensizlik, hızlı kentleşme ve değişen referans (sosyal) gruplarının mutluluk üzerinde gelirden daha fazla etkiye sahip olduğu ortaya konulmaktadır. Çalışmada Çin'in özellikle son yüzyılın son çeyreğinde hızlı ekonomik büyümeye yönelik politikalar uyguladığı ve bunu başardığını, ancak 2000'li yıllardan sonra "uyumlu bir toplum" yaratma yönünde politikalara ağırlık vermeye başladığını ifade etmektedir. Ekonomik büyümenin tek başına mutluluk ve refah seviyesini arttırmakta etkili olmadığı, ekonomik büyümeyle birlikte gelir eşitsizliğinin azaltılması, sosyal güvenliğin artırılması ve yaygınlaştırılması gibi toplumsal sorunların çözümüne yönelik politikaların uygulanma gerekliliğinin altı çizilmektedir.

Avrupa ülkelerinde mutluluğun ekonomik belirleyicileri üzerine yapılan bir analizde Babula ve Mrzyglod⁹⁶, 27 ülkenin yaşam memnuniyeti ve mutluluk düzeyi ile ekonomik göstergeleri arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Ekonomik gösterge olarak kişi başına düşen yurtiçi gelir, kişi başına düşen hasıla, satın alma gücü oranı, genel kamu harcamaları, işsizlik oranı, aktif işgücü oranı (15-64 arası nüfus), gini katsayısı, enflasyon oranı ve uzun dönem faiz oranları alınırken; yaşam memnuniyeti verisi ise Dünya Mutluluk Veritabanı'ndaki istatistiklere dayanmaktadır. Araştırmanın ana

⁹⁴ Şeker, **a.g.e.**, s.86.

⁹⁵ John Knight, Ramani Gunatilaka, "Does Economic Growth Raise Happiness in China?", **Oxford Development Studies**, 2011, Cilt: 39(1), 1-24, s.8.

⁹⁶ Elżbieta Babula ve Urszula Mrzyglod, "Economic Determinants of Happiness among European Nations", **International Journal of Academic Research**, 2013, Vol 5(3), 519-524, s.520.

sonuçlarına göre, kişi başına düşen gelir ile yaşam memnuniyeti düzeyi arasında pozitif yönlü bir etkileşim söz konusudur. Bununla birlikte işsizlik oranının yaşam memnuniyeti üzerinde önemli bir etkisinin olduğu ve negatif yönde etkilediği, aynı zamanda kamu harcamalarının oranı ile yaşam memnuniyeti arasında negatif bir ilişkinin olduğu ortaya konulmaktadır.

Kenny⁹⁷ ise yazdığı makalede büyüme ile mutluluk arasındaki nedenselliği sorgulamış, büyümenin mi mutluluğa yoksa mutluluğun mu büyümeye etkisinin olduğunu araştırmaya çalışmıştır. Belli bir düzeyde sağlanan ekonomik refahın mutluluk için gerekli bir koşul olduğunu söylemektedir. Fakat ekonomik refahın mutluluğu sağlamada tek faktör olmadığı ve yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Gelişmiş ve refah seviyesi yüksek ülkelerde ekonomik büyümenin mutluluğu artırmada daha az etkisi olduğunu belirtirken, yoksul ülkelere belli bir yaşam standardına erişilmesi açısından ekonomik büyümenin mutluluğu artırmakta zengin ülkelere göre daha fazla etkili olduğunu ifade etmektedir.

DiPietro⁹⁸ mutluluk ve ekonomik gelişme üzerine yazdığı makalede, ekonomik gelişmişlik ile mutluluk düzeyi arasında 65 ülkeyi kapsayan bir regresyon analizi gerçekleştirmiştir. Araştırmanın ana sonucu ekonomik gelişmişlik ile mutluluk düzeyindeki ilişkinin negatif yönlü olduğudur. Yapılan analize göre, daha yüksek yaşam standartları mutluluk düzeyini artırıcı yönde etkide bulunmaktadır. Ekonomik büyüme ve gelişme daha yüksek yaşam standartlarını getirdiği takdirde mutluluğu olumlu etkileyecektir. Öte yandan DiPietro, bireysel mutluluk üzerinde, ailenin, istihdamın, din ve inancın önemli etkileri olduğunu öne sürmektedir.⁹⁹

Japonya'da kısa ve uzun dönemde mutluluk ve gelir arasındaki nedenselliğin araştırıldığı bir çalışmada¹⁰⁰, kısa dönemde hızlı ekonomik büyümenin insanların mutluluk seviyesini yükseltirken, uzun dönemde ekonomik büyümenin mutluluk üzerinde etkisi olmadığı saptanmaktadır. Gelişmiş, gelişmekte olan ve geçiş ülkelerinden oluşan 37 ülke gözleminde yapılan araştırmada kısa dönemde gelir ile mutluluk arasında bir korelasyon saptanmış fakat, uzun dönemde bu etkinin azaldığı öne sürülmüştür.

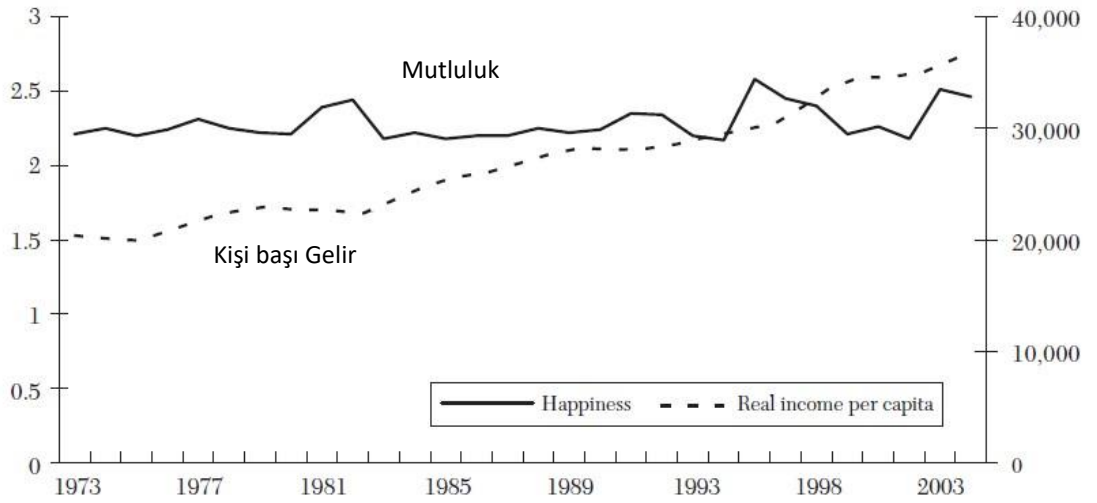
⁹⁷ Charles Kenny, "Does Growth Cause Happiness, or Does Happiness Cause Growth?", *Kyklos*, 1999, Cilt: 52(1), 3-26, s.7.

⁹⁸ W.R. DiPietro, "Happiness and Economic Progress A Perspective", *Business Renaissance Quarterly*, 2009, Cilt 4 (4), s.81-92.

⁹⁹ Şeker, *a.g.e.*, s.83-84.

¹⁰⁰ Richard A. Easterlin, Laura Angelescu, "Happiness and Growth the World Over: Time Series Evidence on the Happiness-Income Paradox", *University of Southern California and IZA*, 2009, 1-31, s.3.

Stevenson ve Wolfers' ın yürüttüğü bir araştırmada¹⁰¹ Easterlin Paradoksu yeniden ele alınarak, büyüme ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yapılan araştırmalar incelendiğinde gelir seviyesi yüksek ülkeler ile düşük ülkeler arasında gözlenen mutluluk ve memnuniyet düzeyi arasındaki farklılığın; yani yüksek gelir seviyesine sahip ülkelerde genel olarak daha yüksek oranda gözlenen mutluluk ve memnuniyetin tek nedeninin gelir olmadığı; gelirin dışında hükümet kalitesi, demokrasi, insan hakları, temel hizmetlere erişim gibi faktörlerin bu durum üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yüksek büyüme ve kişi başına düşen gelir beraberinde diğer yaşamsal faktörleri getiriyorsa mutluluk düzeyinde artışla sonuçlanabilmektedir. Büyüme, milli gelir, kişi başına düşen gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiye zaman serileri açısından bakıldığında genel olarak gelir ve büyümenin artmasına rağmen mutluluk ve memnuniyet düzeyinin aynı oranda artmadığı hatta yatay bir seyir izlediği gözlenmektedir.

Grafik 2. ABD'de Mutluluk ve Kişi Başına Düşen Reel Gelir 1973-2004¹⁰²

Grafik 2'de görüldüğü üzere Amerika Birleşik Devletleri'nin 50 yılı kapsayan 1947-1998 dönemi incelendiğinde, gelirin sürekli olarak artmasına rağmen yaşam memnuniyeti düzeyinin genel olarak yatay bir görünümde olduğu açıkça

¹⁰¹ Betsey Stevenson, Justin Wolfers, Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox, *University of Pennsylvania, Brookings Papers on Economic Activity*, 2008, s.23.

¹⁰² A. E. Clark, P. Frijters, ve M. A. Shields Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles, *Journal of Economic Literature*, 2008.

görülmektedir. Bu görüşü destekler nitelikte, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1973-2004 döneminde kişi başına düşen reel gelir ile mutluluk düzeyi karşılaştırıldığında, reel gelirin genel olarak artış trendine karşılık mutluluk düzeyinin daha yatay bir seyir izlediği gözlenmektedir.¹⁰³ Fransa ve Japonya için de aynı durum geçerli olup, yaklaşık 50 yıllık süreçte gelir artışına karşın mutluluk ve memnuniyet düzeyinin yükselmediği ortaya konulmuştur. Bölgesel düzeyde yürütülen çalışmada da kişi başına düşen gelirdeki yükseliş karşısında mutluluk düzeyinde bir artışa rastlanmamıştır.¹⁰⁴ Literatürdeki araştırmaların birçoğu; ekonomik büyümenin her zaman birey düzeyinde yansımadığı, kişi başına düşen gelirin sadece bir istatistik olduğunu düşünmemiz gerektiğini zorunlu kılmaktadır. Ekonomik büyüme ne kadar önemliyse, büyümeden kimin pay aldığı da en az o kadar önemlidir. Bireyin mutluluk düzeyini, yaşadığı ülkenin ekonomik göstergeleri etkilemektedir. Bu bağlamda istihdam ve sosyal güvenlik sistemi alanlarında yaşanacak iyileşmeler ve olumlu gelişmeler doğrudan doğruya bireyi etkilediğinden mutluluk düzeyinin yükselmesini sağlayabilecektir.

2.4. MUTLULUK, İSTİHDAM ve ENFLASYON

Easterlin, ekonomik büyümenin mutluluğu arttıramadığı durumlarda, kamu politikası olarak tam istihdam ve sosyal güvenlik ağı politikalarının geliştirilmesinin mutluluğu arttıracığını belirtmektedir. Ücretlerin birçok ülkede düşük seviyelerde olduğunu belirten Easterlin, ekonomik büyümenin bu ülkelerde yüksek öncelikli bir politika olarak öngörüldüğünü söylemektedir. Ancak eğer hedef mutluluğu artırmaksa, bunun da tam istihdam ve sosyal destek programlarıyla gerçekleştirilebileceğini öne sürmektedir. Fakat ekonomik büyümeyi önceliğine alan ülkelerde bu tür politikalar lüks olarak görülmekte, o yüzden mutluluğu artırıcı yönde etki sağlayabilecek tam istihdam ve sosyal güvenlik politikaların özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulanabilirliğinin düşük düzeyde olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁵

İşsizlik ve mutluluk arasında negatif yönlü ilişkinin olduğuna dair literatürde oldukça önemli bulgulara rastlanmaktadır. Ditella, MacCulloch ve Oswald yaptıkları çalışmada işsizlik ve istihdam politikalarına ilişkin uygulanabilecek tam istihdam politikalarının mutluluğu artırıcı etkide olduğunu ortaya koymaktadırlar.¹⁰⁶

¹⁰³ Clark vd., "Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles", *Journal of Economic Literature*, 2008, Cilt: 46(1), s.95.

¹⁰⁴ Şeker, *a.g.e.*, s.84.

¹⁰⁵Easterlin, "*a.g.e.*, 2013, s.12.

¹⁰⁶ Şeker, *a.g.e.*, s.87.

Frey ve Stutzer'in¹⁰⁷ yayınladıkları çalışmada, mutluluk ile iktisat ve kurumlar arasındaki ilişkiye bakılmış ve birçok mutluluk araştırmasında olduğu gibi bu çalışmada da işsizliğin mutluluğu azaltmada güçlü bir faktör olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Frey ve Stutzer'in Almanya, İsviçre ve 11 Avrupa ülkesi üzerinde yaptıkları bu çalışmada mutluluğu etkileyen mikro ve makroekonomik belirleyiciler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre mutluluğun makroekonomik belirleyicileri olarak işsizlik ve enflasyon oranı tespit edilmiştir. Aynı zamanda bireysel düzeyde çalışma durumu ve şartları da mutluluğu etkileyen faktörler arasındadır.

Oswald¹⁰⁸ Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleri kapsamında gerçekleştirdiği araştırmanın sonuçları arasında mutsuzluğun temel ekonomik nedeninin işsizlik olduğunu vurgulamıştır. Oswald, ekonomik büyüme yerine istihdam politikalarının hükümetlerin birincil kaygıları olması gerektiğini öne sürmektedir. 27 Avrupa ülkesini kapsayan çalışmada işsizlik oranının yaşam memnuniyeti üzerinde önemli bir etkisinin olduğu ve negatif yönde etkilediği ortaya konulmuştur.

İşsizliğin mutluluk üzerinde negatif etkisinin gençlerde ve işsizlik oranının yüksek olduğu bölgelerde daha düşük olduğu yapılan çalışmalarda gözlenmiştir. Halkın artan mutsuzluğunun ve memnuniyetsizliğinin nedeninin çalışma koşulları ve tüketim eğilimi olduğu savunulmuştur.¹⁰⁹

Mutluluğun ekonomik belirleyicilerine ilişkin yapılmış bir diğer çalışmada ise Amerika'da 1940'lı yıllardan beri yapılan Genel Sosyal Araştırması ile Dünya Bankası verileri kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre ulusal ekonomik performans göstergelerine karşın mutluluk düzeyinde gerileme saptanmıştır. Ayrıca işsizlik ve enflasyon ile mutluluk düzeyi arasında negatif yönlü ilişki saptanmıştır. Kişi başına düşen gelir ile mutluluk düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmazken, bireysel düzeydeki geldiği artışın, bireysel refahı da artırdığı ortaya konmuştur.

Enflasyon ile mutluluk arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada, enflasyonda meydana gelen artışların mutluluk düzeyini azalttığı ortaya konulmuştur.¹¹⁰ Latin Amerika ülkelerini kapsayan bir diğer araştırma ise enflasyon ve işsizliğin mutluluk düzeyini azalttığı; ancak genç ve sol görüşlü insanlar için işsizliğin enflasyona göre

¹⁰⁷ Frey, Stutzer, *a.g.e*, 2000, s.337.

¹⁰⁸ Andrew J. Oswald, "Happiness and Economic Performance", *Economic Journal*, 1997, Vol.107, pp.164-172, s.165.

¹⁰⁹ David E. Kaun, "Income and Happiness: Earning and Spending as Sources of Discontent", *Journal of Socio- Economics*, 2005, Cilt: 34,161-177,s.165.

¹¹⁰ Rafael Ditella vd., " Preferences over Inflation and Unemployment: Evidence from Surveys of Happiness", *American Economic Review*, 2001, Cilt: 91(1),335-341, s.339.

mutluluk düzeyini azaltmada daha etkili bir faktör olduğu ileri sürülmüştür. Çin üzerinde yapılan bir araştırmada ise enflasyon ile mutluluk arasında bulunan negatif yönlü ilişki; artan fiyatlar yüzünden tüketimin kısılması sonucunda ortaya çıkan mutsuzluk düzeyi ile açıklanmaktadır.¹¹¹

2.5. MUTLULUK ve BİREYSEL GELİR

Mutluluk ve bireysel gelir arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda mutluluk ile gelir arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu savunanların yanı sıra, iki değişken arasında bir ilişkinin olmadığı ya da gelirin dışında farklı değişkenlerin mutluluk düzeyini etkileme açısından gelirden daha önemli bir faktör olduğunun ileri sürüldüğü çalışmalara da rastlanmaktadır.

Easterlin' in 2001 yılındaki araştırmasına¹¹² göre bireyin geliri arttıkça yaşama ilişkin hedefleri de artmaktadır. Dolayısıyla gelir artışı beraberinde mutluluk düzeyinde artışla sonuçlanmamaktadır. Gelirin artmasına karşın, mutluluk düzeyi sabit kalabilmektedir. Bu durum ancak kişinin geliri artmasına rağmen yaşamdan beklentilerin ve hedeflerinin değişmemesi koşulu ile mutluluk düzeyinin artışına neden olabilmektedir. Bu noktada beklenti ve hedef konusu olan unsurlar aslında bireyin hırs, ihtiras ve özlemleri olduğu anlaşılmaktadır.

Singapur'da yürütülen bir araştırmada ekonometrik bir analiz yapılarak, gelirin mutluluğu açıklamada sadece %2'lik bir paya sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu çalışmada mutluluğun belirleyicisi olarak refah, özgürlük ve demokrasi gibi gelir dışı faktörlere dikkat çekilmeye çalışılmıştır.¹¹³

Diener ve Seligman ortalama gelir seviyesine kadar gelir ve mutluluk arasında pozitif yönlü ilişkinin varlığını, bu seviyeden sonra bu etkinin giderek azaldığını öne sürmüşlerdir. Bu görüşü destekler nitelikte, Kahneman ve Deaton'un Amerika Birleşik Devletleri'nde 450 bin kişi ile yaptıkları geniş kapsamlı saha araştırması yapılmış, gelir ile mutluluk arasındaki doğrusal ilişki yıllık gelirin belli tutara kadar sürmekte devamında yatay bir seyir izlediği görülmektedir. 2015 yılında Nobel Ekonomi Ödülünü alan Angus Deaton, Kahneman ile yaptığı bu araştırmada mutluluğun para ile satın alıp alamayacağını sorgulamakta ve yıllık 75.000 dolar gelirin günlük yaşamda en fazla mutluluğu getiren sınır olduğunu öne sürmektedir.¹¹⁴

¹¹¹ Şeker, *a.g.e*, s.90.

¹¹² Richard Easterlin, "Income and Happiness: Towards a Unified Theory", *The Economics Journal*, 2001, Cilt:111, 465-484, s.465.

¹¹³ Yew-Kwang Ng, "Economic Policies in The Light of Happiness Studies With Reference To Singapore", *The Singapore Economic Review*, 2002, Cilt: 47(2), 199-212, s.199.

¹¹⁴ Şeker, *a.g.e*, s.91.

Endonezya'da yürütülen bir çalışmada Endonezya Aile Yaşam Araştırması verileri kullanılarak mutluluğun kaynaklarının hangi değişkenler olduğu araştırılmıştır. Araştırmada, göreceli gelirin mutlak gelire kıyasla mutluluk açısından daha önemli olduğu vurgulanmıştır.¹¹⁵ Mutluluk ve gelir arasında pozitif bir ilişki bulan çalışmalar da vardır. Graham ve Pettinato'nun Latin Amerika ülkeleri üzerine yaptığı araştırmalar, mutluluk ve gelecekteki ekonomik performans arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri sürmüşlerdir. Genellikle gelir seviyesi yüksek ülkelerin düşük ülkelere kıyasla daha yüksek düzeyde mutluluk oranlarına sahip olduğu öne sürülmüştür.¹¹⁶

Barker ve Martin yaptıkları çalışmada, mutluluk ve gelir arasındaki ilişkiyi ortaya koyan analizlerdeki eksikliklere dikkat çekmektedirler. Genel olarak bakıldığında araştırmaların çoğunda yüksek gelirin mutluluğun düzeyini artırmadığı ya da çok düşük seviyede artırdığı sonucuna ulaşıldığını ifade eden yazarlar, burada mutluluk ile gelir arasındaki ilişkiyi ölçmeyi engelleyebilecek beş potansiyel açıktan bahsetmektedir. Bunlar, bilgi eksikliği, mutluluğun değerlerinin belirsizliği, neoliberal iktisadi düşüncenin ön kabul olarak kullanılması, kültürel güvenilirliğe yer verilmemesi ve yapısal koşullardır.¹¹⁷

Mutluluk ve bireysel gelir arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların bir kısmında gelir artışının mutluluk seviyesini yükselttiği ortaya konulurken, bazı araştırmalarda ise bu etkinin sınırlı düzeyde gerçekleşeceği ve mutluluğun tek belirleyicisi olmadığı vurgulanmıştır. Genel olarak bakıldığında bireysel gelir düzeyinin mutluluk seviyesini içinde bulunan ülkeye göre değişmekle beraber belli ölçüye kadar yükselttiği, ancak belirlenen eşik değerini üstünde sağlanacak gelir artışının mutluluk seviyesini artıramadığı gözlenmektedir. Buradaki eşik değeri toplumun statü göstergeleri, eğitim ve kültür seviyesine göre değişebilmektedir.

2.6. MUTLULUK ve TÜKETİM

Mutluluk ekonomisi araştırmaların genel olarak gelir ve istihdam üzerinde yoğunlaşmış, gelirin ne kadar ve ne şekilde elde edildiğiyle ilgilenilmiştir. Gelirin nasıl harcanacağına ilişkin çalışmalar ise kısıtlıdır. Aynı zamanda mevcut bulgular, tüketim ile mutluluk arasında neden sonuç ve etkileşim düzeyini gösterecek düzeyde değildir. Tüketim ile mutluluk arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada Çin'deki

¹¹⁵ K. Sohn, "Sources of Happiness in Indonesia", *The Singapore Economic Review*, 2013, Cilt: 58(2), 1-27, s.2.

¹¹⁶ Carol Graham, Stefano Pettinato, "Happiness, Markets, and Democracy: Latin America in Comparative Perspective", *Journal of Happiness Studies*, 2001, Cilt: 2 (3), 237-268, s.240.

¹¹⁷ Chris Barker, Brian Martin, "Income and Happiness: Why isn't Research Acted Upon?", *Social Alternatives*, 2012, Cilt: 31(4), 62-67, s.64.

hane halkı tüketimleri ile mutluluk düzeyi karşılaştırılmıştır. Tüketim alanlarının birer değişken olarak toplam 11 kategoride gösterildiği modelde, tüketim harcamalarının mutluluk düzeyinde olumlu etkisinin olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmaya göre özellikle giyim, ulaştırma ve haberleşme, transfer ve refah harcamalarının mutluluk üzerindeki etkisi pozitifdir.¹¹⁸

Japonya’da yapılan bir araştırmada¹¹⁹ geleneksel mutluluğu ölçme yöntemlerinden farklı bir yol izlenerek sübjektif mutluluk ölçülmeye çalışılmış ve Easterlin Paradoksu test edilmiştir. Osaka Üniversitesi’ndeki lisans ve lisansüstü öğrencilere 2008 ve 2009 yılları boyunca, günlük olarak online ve mobil ortamda yapılan ve birkaç ay boyunca sürdürülen anketlerin sonuçları karşılaştırılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre sübjektif mutluluk ile hanehalkı tüketim arasında olumlu ve doğrusal bir ilişkinin olduğu saptanmaktadır.

ABD kapsamında yürütülmüş bir çalışmada, mutluluk ve memnuniyet ile tüketim davranışları arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuş, kişilerin mutsuzluğunun ve memnuniyetsizliğinin kaynağının tüketim alışkanlıkları olduğu ileri sürülmüştür.¹²⁰

Dünya Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından yürütülen Geçiş Anında Yaşam Araştırması verileri kullanılarak yapılan bir araştırmada, tüketim kategorileri ile yaşam memnuniyeti/ mutluluk arasındaki ilişki gelişim düzeylerine göre farklılaşmaktadır. Giyim ve ayakkabı harcamaları gelişmekte olan ve geçiş ülkelerinde yaşam memnuniyeti üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahipken, kamu hizmetine yönelik harcamalar gelişmiş ülkelerdeki yaşam memnuniyeti düzeyinde daha önemli ve olumlu bir etki oluşturulmuştur.¹²¹

Gökdemir’in Türkiye üzerinde yaptığı analizlerde ise dayanıklı tüketim malları ve tasarruflar için yapılan harcamalar ile yaşam memnuniyeti arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.¹²²

2.7. MUTLULUĞU ETKİLEYEN DİĞER FAKTÖRLER

Mutlulukla ilgili iktisadi ve mali alanların dışındaki faktörlerden bu başlık altında bahsedilecektir. Bu bağlamda yaş, cinsiyet, medeni durum ve eğitim gibi demografik

¹¹⁸ Şeker, *a.g.e*, s.93.

¹¹⁹ Yoshiro Tsutsui , Fumio Ohtake , “Asking About Changes in Happiness in a Daily Web Survey and Its Implication for The Easterlin Paradox”, *The Japonyaese Economic Rewiew*, 2012, Cilt: 63(1), 38-56, s.39.

¹²⁰ Kaun,“, *a.g.e*, s.168.

¹²¹ Devrim Dumludağ, “ Consumption and Life Satisfaction at Different Levels of Economic Development”, *International Review of Economics*, 2015, Cilt: 62 (2), 163-182, s.171.

¹²² Özge Gökdemir, “Consumption, Savings and Life Satisfaction: the Turkish Case”, *International Review of Economics*, 2015, Cilt: 62 (2), 183-196, s.185.

faktörler; dostluk, güven, arkadaşlık gibi sosyal sermaye göstergeleri ile din ve inanç açısından mutluluk konusu ele alınacaktır. Mutluluğun ekonomik faktörler dışında kalan bu faktörlerle olan ilişkisi literatürdeki araştırmalar ile ortaya konulacaktır.

2.7.1. Demografik Yapı

29 Avrupa ülkesini kapsayan bir araştırmada GSYH'nın, mutluluk ve yaş üzerindeki etkisi incelenmiştir. 29 ülke gayri safi yurtiçi hasıllarına göre 5 gruba ayrılmış olup aynı zamanda 7 farklı yaş grubu üzerinden analizler yapılmıştır. Eudamonia ve hedonik mutluluk, sadece en zengin ülkelerde yaşam süresi boyunca nispeten aynı kalır, yoksul ülkelerde ise dalgalı ya da ilişkili olarak düşüş gözlenmektedir.¹²³

Frey ve Stutzer, yaş ile mutluluk arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu ve bu durumun yaşlandıkça hayattan beklentilerin azalması, hayata dair hedeflerin bir kısmının gerçekleştirilmesi, yaş arttıkça çalışma koşullarının ihtiyaca göre belirlenmesinden kaynakladığını söylemektedirler.¹²⁴

Hollanda'da Hanehalkı Anketi verileri kullanılarak yapılan bir araştırmada mutluluğun bireysel ekonomik kararlar üzerindeki etkisi demografik değişkenler altında incelenmiştir. Araştırmada birçok sonuçla karşılaşılmıştır. Örneğin evli insanlar bekarlara göre, emekli ve gönüllü işlerde çalışanlar, öğrenci ve ilk işlerinde çalışanlara göre daha mutludurlar. Bunların dışında sağlık, mutluluğu en güçlü etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Alkol ve sigara kullananların daha az mutlu olduğu, kişisel kontrolünü daha iyi yapanların ve zamanını boşa harcamayanların daha fazla mutlu olduğu araştırmanın sonuçları arasındadır. Mutlu insanların tüketim ve tasarrufa önem verdikleri, aynı zamanda tüketim ve tasarruf kararları açısından kısa dönemleri dikkate aldıkları ortaya çıkmıştır. Mutlu insanların tüketim ve tasarruf kararlarında iç kontrolünü daha iyi yapabildikleri ve daha iyi karar alabildikleri saptanmıştır. Özetle mutlu insanların tüketim ve tasarruf kararlarında dikkatli olduğu, geleceği planladıklarından dolayı tasarrufa önem verdikleri ve risk içeren yatırımlardan kaçındıkları ortaya çıkmıştır.¹²⁵

İsveç'te yapılan bir araştırmada, mutluluk ile kentleşme ve bekar olmanın negatif yönlü ilişkide olduğu öne sürülmüştür. Bu araştırmada evli olanların bekar olanlara göre daha yüksek düzeyde mutlu olduğu sonucu ortaya konulmuştur. Evli

¹²³ Jessica Morgan vd., "Happiness and Age in European Adults: The Moderating Role of Gross Domestic Product per Capita", *Psychology and Aging*, American Psychological Association, 2015, Cilt: 30(3), 544-551, s.546.

¹²⁴ Frey, Stutzer, *a.g.e.*, 2002, s.414.

¹²⁵ Şeker, *a.g.e.*, s.106.

olanların evli olmayanlara göre daha mutlu olduğu sonucuna varılmıştır. Boşanma ve dul kalma durumlarının yaşam memnuniyeti ve mutluluğu olumsuz yönde etkilediği ileri sürülmektedir.

1996 yılında Lykken, genlerin bireylerin yaşamdan memnuniyetindeki rolünü inceleyen bir tez sunmuştur. Lykken, 1936-1955 yılları arasında Minnesota'da doğan 4000 ikiz hakkında bilgi toplayıp analizler ışığında, genlerin yaşam doyumu üzerinde yüzde 50 etkisi olduğu sonucuna varmıştır.¹²⁶ Mutlulukla ilgili demografik yapı arasındaki ilişkiyi Türkiye örneğinde ortaya koyan çalışmalar literatürde giderek artmaktadır. Türkiye'de 1999-2008 dönemini kapsayan bir araştırmanın sonuçlarına göre gelir, çalışma durumu, yaş, cinsiyet ve eğitim ile mutluluk arasında bir ilişkinin söz konusu olduğu belirtilmiştir.

Şenay Üçdoğruk vd., 2004 yılı çalışmalarında yaşam memnuniyeti verilerinden sağlanan bilgilerle Türkiye için Lojistik Memnuniyet Regresyon Modeli (SRLM) ile yaşam memnuniyeti ve mutluluk üzerine etkili faktörler analiz edilmiştir. Bu çalışmada erkelerin kadınlardan daha mutsuz olduğu, 45-64 yaşlarındaki insanların diğer yaş gruplarından daha mutsuz olduğu, sağlık, gelir, refah artışlarının mutluluğu olumlu etkilediği, kentsel alanlarda yaşayanların kırsal alanlarda yaşayanlardan daha mutlu olduğu sonucuna varılmıştır. Eğitim seviyesi yükseldikçe insanların mutluluk seviyesi azaldığı sonucuna varılmıştır.¹²⁷

Akın ve Şentürk çalışmasında, sosyo-demografik özelliklere göre mutluluk düzeyleri SRLM analizi ile incelenmiş ve elde edilen sonuçlar bu konuda yapılmış önceki çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda, sosyo-demografik özellikler açısından mutluluk düzeyleri yıllara göre değişmekle birlikte, temelde benzer sonuçlar verdiği bulunmuştur. Erkekler kadınlardan daha mutludur. Ayrıca, medeni durum açısından en mutlu kategorinin evli bireyleri içerdiği görülmüştür. Gelir düzeyi arttıkça mutluluğun da arttığı, öğrenci ve emeklilerin genel itibarıyla mutlu olduğu belirlenmiştir. Buna paralel olarak "18-24 yaş aralığında" ve "65 yaş ve üstünde" yer alan bireylerin mutluluk düzeylerinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca eğitim seviyesinin artması, belirli bir düzeyden sonra, bireyin

¹²⁶ David T. Lykken, *Happiness: What Studies on Twins Show Us About Nature, Nurture, and the Happiness Set Point*, Published Golden Books, 1999, s.21.

¹²⁷ Şenay Üçdoğruk vd., "Subjektif Refah ve Mutluluk Düzeyine Etki Eden Faktörlerin Sıralı Logit ile Modellenmesi: Türkiye Örneği", *TÜİK İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2006, 93-116, s.103.

beklediği refah düzeyine ulaşamamasının etkisiyle mutsuzluk düzeyinin artmasına sebep olmuştur.¹²⁸

Yapılan araştırmalarda değindiğimiz demografik faktörlerle mutluluk arasında ilişkiler ortaya konulmuştur, ama ilişkilerin yönü üzerine uzlaşma sağlanamamıştır.

2.7.2. Sosyal Sermaye

Son yıllarda sıkça gündeme gelen sosyal sermaye kavramı başta sosyoloji ve iktisat olmak üzere siyaset bilimleri, eğitim sosyolojisi, organizasyon bilimleri gibi farklı disiplinler, kendi açılarından kavramı tanımlamaya ve ölçmeye çalışmış ve kavramı bu yolla da kavramı zenginleştirmişlerdir. Sosyal sermaye kavramının çok boyutluluğu dolayısıyla, üzerinde fikir birliği yapabileceğimiz net bir tanım bulabilmek zordur. Ele alınış açısına göre farklı farklı tanımlar yapılabilme özelliğine sahip olmasının yanı sıra sosyal sermaye kısaca; ortak iş birliğine olanak sağlayan normlar ve ağlar olarak tanımlanabilir. Sosyal sermaye kavramı, sosyal bir değer olan toplumsal güven düzeyi ile ekonomik bir kavram olan sermaye kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan ve daha çok ekonomik değer ifade eden yeni bir kavramdır.

Deakin Üniversitesi'nde 2011 yılında yapılan çalışmada daha mutlu insanların daha iyi vatandaş olup olmadıkları sorgulanmıştır. Araştırmada yaşam memnuniyeti ve mutluluğu etkileyen değişiklikler sosyal sermayede değişikliklere yol açabilir mi sorusunun cevabı yanıtlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla sosyal sermaye ve mutluluk arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Araştırmasında diğer mutluluk araştırmalarından farklı olarak sosyal sermayeye ilişkin verileri kullanan Güven, insanlara olan güven duygusu ile mutluluk düzeyi arasında bir korelasyon tespit etmiştir.¹²⁹ Sosyal sermaye kavramı başlangıçta ekonomistler tarafından açıklanamayan bazı başarılı uygulamalarda göz ardı edilen fakat daha sonra ekonomik bir kavram olarak ekonomik kalkınma yazımlarında yer almaya başlamış ve günümüzde de ekonomik kalkınma sürecinde önem taşıyan kavramlar arasında yerini almıştır.

Sosyal sermaye kavramının çok boyutluluğu dolayısıyla, üzerinde fikir birliği yapabileceğimiz net bir tanım bulabilmek zordur. Yapılan tanımlamalarda güven, norm ve ağ kavramları ön plana çıkmaktadır. Toplum kesimlerinin ve bireylerin birbirlerine olan güven düzeyi, yazılı olan ve olmayan her türlü toplumsal davranış ve

¹²⁸ Besim H.Akın, Elif Şentürk, "Bireylerin Mutluluk Düzeylerinin Ordinal Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi" *Öneri Dergisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.Dergisi*, 2012 , Cilt: 10(37), 183-193, s.186.

¹²⁹ Şeker, *a.g.e.*, s.111.

kurallardan oluşan normlar ve sosyal içerikli iletişim imkânlarının niteliği, sosyal sermayenin genel düzeyini belirlemektedir.

2.7.3. Din ve İnanç

İktisat, din ve mutluluk açısından literatüre bakıldığında din inanç ile mutluluk arasında pozitif bir ilişkinin olduğundan bahsetmektedir. 2007 yılındaki İsviçre Hanehalkı araştırması verileri kullanılarak yapılan araştırmada, Kiliseye gitme oranı ile mutluluk arasında pozitif ve güçlü bir etkileşim saptanmıştır. Farklı din ve inanç gruplarının ve dini uygulamaların sıklığının mutluluk üzerinde etkili olduğu ampirik bir çalışmayla ortaya konmuştur.¹³⁰ Din ve inanç ile mutluluk bağlamı ise, farklı araştırmalar çerçevesinde materyalist düşüncenin veya maneviyatın ön planda olduğu bakış açlarına göre şekillenmektedir. Din ve inanç ile mutluluk bağlamı ise, farklı araştırmalar çerçevesinde materyalist düşüncenin veya maneviyatın ön planda olduğu bakış açlarına göre şekillenmektedir.

Norveç'te 1985-2001 yılları arasındaki yükselen gelir ve mülk edinme oranlarına rağmen Norveçlilerin mutluluk düzeyinin bu yükselişe neden paralel bir seyir izlemediğinin sorgulandığı bir çalışmada, gelirin ve materyalist dünya görüşünün sonucu olarak çeşitli mülk ve maddelere sahip olmanın mutluluğu artırmakta etkili olmadığı ortaya konulmuştur.¹³¹ Mutluluk ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada Dipetro, bireysel mutluluğu etkileyen faktörler arasında din ve inancın önemli etkileri olduğunu öne sürmektedir.

¹³⁰ Bruno S. Frey vd., "Economics, Religion and Happiness", *ZFWU*, 2010, Cilt: 11 (1), 9-24, s.12.

¹³¹ Ottar Hellevik, "Economy, Values and Happiness in Norway", *Journal of Happiness Studies*, 2003, Cilt: 4 (3), 243-283, s.246.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU EKONOMİSİ AÇISINDAN MUTLULUK

3.1.KAMU EKONOMİSİ AÇISINDAN MUTLULUK

Bireylerin refahının maksimize edilmesi, yaşam kalitesinin ve yaşamdan duyulan memnuniyetin artırılması kamu politikalarının amaçları arasındadır. Refah, yaşam kalitesi ve yaşam memnuniyetinin yükselmesi, beraberinde mutluluk düzeyinin de yükselmesine olanak tanıyacaktır. Dolayısıyla mutluluk, kamu politikalarının ana hedeflerinden birisidir. Hükümetler kamu ekonomisi araçlarını kullanarak ve kamusal seçim sürecinde aktif olarak yer alarak vatandaşların daha mutlu olacağı politikalar yönünde uygulamalar yapmalıdır. Kamu harcamaları, vergiler, kamu bütçesi gibi araçlar aslında vatandaş düzeyinde refah ve mutluluk seviyesini etkileyebilme gücüne sahip kamu ekonomisi araçlarıdır. Bu açıdan bakıldığında kamu erkinin aldığı her karar, bireylerin iktisadi ve sosyal kararları ile ilişkilidir. Bu ilişki kimi zaman direkt, kimi zaman ise dolaylı bir şekilde gerçekleşebilmektedir. Hükümetin sosyal harcamalarda aldığı bir karar doğrudan doğruya birey düzeyinde refah ve mutluluğu etkilerken, genel ekonomik programlar ve hedefler dolaylı olarak bir etkide bulunabilir.¹³²

Kamu ekonomisi açısından incelendiğinde mutluluk ekonomisi ve yaşam kalitesi alanlarının kesiştiği kısımlar genellikle kamu malları bağlamındadır. Örneğin, kentteki yeşil alan miktarı, spor alanlarının yeterliliği, güvenlik hizmetlerine duyulan ihtiyaç bir yandan bireylerin mutluluk ve yaşam kalitesiyle yakından ilişkili iken, öte yandan birer kamu malı olma niteliğine bürünebilmektedir. Bu noktada elde edilen fayda ile katlanılacak maliyet açısından bir karşılaştırmanın yapılması gereklidir.¹³³

Mutluluk ekonomisi yazınındaki genel sonuçlardan biri mutluluğun milli gelirle ilişkilendirilmemesi yönündedir. Mutluluk, göreceli bir kavram olduğundan mutluluğu etkileyen faktörlerin de göreceli olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla hükümet politikalarının sadece büyümeye odaklanması, beraberinde her zaman mutluluğu getirmemektedir. Gelişmiş ülkeler incelendiğinde bu durum daha da açık gözlenmekte, reel milli gelir artsa da mutluluk düzeyinin artmadığı hatta kimi zaman azaldığına şahit olunmaktadır. Hükümet politikalarının büyüme ve gelir odaklı olmasının yanı sıra vatandaşların mutluluk düzeylerini yükseltebilecek alanlara da

¹³² George Loewenstein, Peter Antony Ubel, " Hedonic Adaptation and the Role of Decision and Experience Utility in Public Policy" *Journal of Public Economics*, 2008, Cilt: 92, 1795-1810, s.1797.

¹³³ Şeker, *a.g.e.*, s.115.

yönelmesi gereklidir. Daha doğrusu alınacak tüm kararlarda ve yürürlüğe konulacak tüm uygulamalarda çıktılar değerlendirilirken mutluluk seviyesindeki değişimler de izlenmeli ve gözetilmelidir. Bu durum vergilendirmeden, tüketime, kamu harcamalarından, çalışma hayatı ve sosyal güvenliğe kadar birçok alanı ilgilendirmekte, alınacak kararların toplumun mutluluk ve refah seviyesini yükseltmesi beklenmektedir.¹³⁴

Kamusal tercih hipotezlerinin oluşturulmasında ve bu hipotezlerin test edilmesi sonucunda ortaya çıkan ilişkiler ve etkileşimler önemlidir. Son yıllarda uluslararası alanda giderek artan mutluluk ekonomisi çalışmalarının, kamusal tercihlerin belirlenmesinde önemli rol oynadığı gözlenmektedir.¹³⁵ Ayrıca kamu politikalarının da kamusal tercihler üzerinde önemli etkilere sahip olabileceğini öne sürmektedirler. Yapılacak mutluluk araştırmaları kamusal tercihlerin belirlenmesinde rol oynarken, bireysel düzeyde mutluluk ölçümleri ortaya koyacağı ampirik kanıtlarla yeni kamu tercihi hipotezlerinin oluşmasına imkan verebilir. Mutluluğun faktörlerinin belirlenmesi, hem bürokrasi hem de siyasi çevrelerin alacağı kararları belirleyebilir. Bireysel ve toplumsal mutluluğun sağlanabilmesi için gerekli koşulların bilinmesi, kamu politikalarına ve tercihlerine yön verebilecektir.¹³⁶

Mutluluk araştırmalarının kamu yöneticileri ve devlet yönetimi açısından önemli bilgiler sunduğunu belirten Frey ve Gallus, bu tür araştırmaların sonuçlarının hükümet politikalarında yer edinmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Bu anlamda ulusal mutluluk endeksinin hazırlanarak vatandaşların öznel mutluluk ve refah düzeyinin ölçülmesini öneren Frey ve Gallus¹³⁷, böyle bir endeksi doğru ve güvenilir bir şekilde oluşturmanın ve sürdürmenin zorluğunun altını çizmektedirler. Demokratik ve özgür bir ortamda dizayn edilen mutluluk araştırmaları ve bu araştırmaların sonuçlarının politikacıların söylemlerinin bir parçası olması gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Duncan¹³⁸, bir kamu politikası olarak mutluluğun nasıl uygulama alanı bulacağı ve buradaki somut eylem planlarının nasıl şekillendirileceğinin oldukça güç olduğunu öne sürmüştür. Mutluluk araştırmalarının, Aristo'nun mutlu olmak için zengin olmanın gerekmediği savını desteklediğini ifade eden Duncan, gelişmiş ülkelerde yüksek refah

¹³⁴ Helen Johns, Paul Ormerod, "Happiness, Economics and Public Policy", *Institute of Economic Affairs*, 2007, 9-12, s.10.

¹³⁵ Bruno S. Frey, Alois Stutzer, "Happiness, and Public Choice", *Public Choice*, 2010, Cilt: 14, 557-573, s. 557.

¹³⁶ Frey, Stutzer, *a.g.e.*, 2010, s. 558.

¹³⁷ Bruno S.Frey, Jana Gallus, "Political Economy of Happiness", *Applied Economics*, 2013, Cilt: 45(30), 4205-4211, s.4205.

¹³⁸ Akt. Şeker, *a.g.e.*, s.117.

ve gelir seviyesinin yüksek mutluluk düzeyi skorlarını getirmediğini belirtmiştir. Ancak mutluluğun maksimize edilmesinin bir sosyal hedef olacağına, bu hedefin ise hükümetin zorunlu bir hedefi olması gerekmediğini düşünmektedir.

Günümüzde sosyal devlet veya refah devleti kavramlarıyla açıklanan devlet tanımları, devletin sadece toplumsal amaçlara ulaşmak için ekonomik işlere rehberlik etmesi, yönlendirmesi ve denetlenmesi değil, aynı zamanda vatandaşların mutluluğunu artırmak yoluyla, alınan tüm kararlarda mutluluğun ve refahın merkeze konulmasından bahseder. Devlet, milletten oluşmaktadır ve milletin, ekonomik aktivitelerin dışında daha birçok ihtiyacı söz konusudur. Bu durumun dile getirildiği Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 19 Temmuz 2011 tarihli toplantısının sonuç belgesi "Mutluluk- Kalkınmaya Bütüncül Yaklaşım" başlığını taşımaktadır. Bu belgede, mutluluğun en temel insan hedefi ve evrensel bir istek olduğu ortaya konulmuş ve ülkelerin gelişmişliğini göstermekte kullanılan GSMH'nin yapısı gereği bu hedefi yansıtmadığı belirtilmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen bu teklifin ardından bir panel düzenlenmiş ve bu panelde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-Moon tarafından yapılan açıklamada mutluluğun insanlar için temel bir hedef olduğu, gayri safi milli hasıla gibi göstergelerin mutluluğu ve refahı yansıtmakta yeterli olmadığını dile getirmiştir.

Uluslararası alanda görülen bu gelişmelerin yansıması, son yıllarda Türkiye'de hazırlanan ulusal programlara bakıldığında görülmektedir. Özellikle makro ölçekte hazırlanan ulusal plan ve programlarda kamu politikaların hedefleri arasında mutluluk, yaşam memnuniyeti ve kalitesine yönelik açıklamalara yer verilmektedir.¹³⁹

3.2.KAMU HARCAMALARI VE MUTLULUK

Bireysel ve toplumsal mutluluğu ve memnuniyeti etkileyen faktörlerden birisi devletin birey ve topluma yönelik yaptığı harcamalardır. Bu harcamaların içeriği, eşitlik ve etkinlik düzeyi mutluluk ve memnuniyeti olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Yew Kwang Ng,¹⁴⁰ mutluluk ve refah düzeyinin yükselmesi için kamu harcamalarının sınıflandırılmasına dikkat çekmiş, kamu harcamalarının uzun dönemde toplumsal refahı artırıcı yönde planlamasının gerekliliğini öne sürmüştür. Bununla beraber, bireysel tüketimi etkileyen kısa vadeli politikalar yerine sosyal refahı sağlayacak uzun vadeli politikaların uygulanmasının toplumsal refah ve mutluluk

¹³⁹ Kalkınma Bakanlığı, *Orta Vadeli Program 2010-2012*, Ankara, 2012.

¹⁴⁰ Yew-Kwang Ng, "Economic Policies in The Light of Happiness Studies With Reference To Singapore", *The Singapore Economic Review*, 2002, Cilt: 47(2), 199-212, s.201.

düzyini artıracağını belirtmiştir. Hükümetlerin sadece ekonomik üretim ve tüketim ile istihdam üzerindeki politikalara yoğunlaşması, eşitlik, sağlık, güvenlik alanlarına da ağırlık vermeleri gerektiğini ifade etmiştir.

Geçiş ülkelerinde mutluluğun makroekonomik belirleyicileri üzerine yapılmış bir araştırmada¹⁴¹, kamu harcamaları üzerinde durulmuştur. Mutluluğu etkileyen makroekonomik değişkenler olarak işsizlik, enflasyon, milli gelir ve kamu harcamaları sıralanmıştır. Bu çalışmada Dünya Değerler Araştırmasının sonuçları kullanılarak Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Makedonya, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'ya ait veriler üzerinden analizler yapılmıştır. Analizde, mutluluk derecesi, kamu harcamalarının milli gelire oranı, kişi başına düşen milli gelir, enflasyon ve işsizlik oranı, yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, çalışma durumu ve gelir seviyesi değişkenleri kullanılmıştır. Araştırmanın ana sonuçlarından biri, bahsi geçen ülkelerde kamu harcamalarının mutluluk üzerinde pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğudur.

İktisadi açıdan mutluluğu etkileyen makro ve mikro faktörlerin dışında, kamu ekonomisi ve uygulanan kamu politikalarının sonuçları da birer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireysel ve toplumsal mutluluğu ve memnuniyeti etkileyen faktörlerden birisi devletin birey ve topluma yönelik yaptığı kamusal harcamalardır. Bu harcamaların hem boyutu, hem içeriği, hem de eşitlik ve etkinlik düzeyi mutluluk ve memnuniyeti olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Dolayısıyla kamu harcamalarının mutluluğu her zaman artırmadığı, kimi zaman mutsuzluğa da yol açtığı sonucu da gözlenmektedir.

3.3. GELİR DAĞILIMI VE MUTLULUK

Mutluluk ve büyüme arasındaki ilişki, büyümeden hangi kesimlerin pay aldığına göre değişebilmektedir. O yüzden büyüme, milli gelir ve kişi başına düşen gelir ile mutluluk arasında doğrusal bir ilişki kurmak eksik bir yaklaşım olarak düşünülebilir. Bu noktada gelir dağılımı ve gelirin bölüşümü, büyüme ve diğer makro göstergelere kıyasla bireysel düzeyde mutluluğu belirlemede daha fazla öneme sahiptir. Gelir dağılımı ve gelir eşitsizliği ile mutluluk düzeyi arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmalarda, genel olarak gelir dağılımı bozuldukça ve gelir eşitsizliği arttıkça mutluluk düzeyinin azaldığı ortaya konulmuştur.

¹⁴¹ Lena Malesevic Perovic, Silvia Golem, "Investigating Macroeconomic Determinants of Happiness in Transition Countries How Important Is Government Expenditure?", *Eastern European Economics*, 2010, Cilt: 48 (4), 59-75, s.59.

Frank Stilwel ve Kirrily Jordan¹⁴², yayınladıkları makalelerinde ekonomik eşitsizlik ile mutsuzluk arasındaki ilişkiye dikkat çekmişlerdir. Araştırmada ekonomik büyümenin neden mutluluğu artırmada etkili olamadığı sorgulanarak, bunun sebebinin ekonomik eşitsizliğe dayandığı öne sürülmüştür. Avusturalya örneği ele alınarak, ekonomik eşitsizliğin mutluluk düzeyini olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Göreceli gelir farklılıklarına dikkat çeken yazarlar, kamu politikasının önceliğinin gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak olduğunu ve mutluluk düzeyinin ancak bu yolla yükseltilebileceğini ifade etmişlerdir.

Çin’de Knight ve Gunatilaka’nın yürüttüğü çalışmada, mutluluğu artırmada ekonomik büyümenin yeterli olmadığı, gelir dağılımının düzeltilmesi ve gelir eşitsizliği sorunlarının azaltılmasının da önemli olduğu vurgulanmıştır.¹⁴³

Graham ve Felton¹⁴⁴, Latin Amerika üzerine yaptıkları araştırmada, ekonomik eşitsizlik ile mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Ekonomik eşitsizliğin mutluluk üzerinde olumsuz etkisi olduğunu ampirik yaptıkları analizleriyle ortaya koyan yazarlar, ekonomik eşitsizlik ile mutluluk arasındaki ilişkiyi zenginlik, statü ve referans grup büyüklükleri üzerinden kurgulamışlardır. Aynı zamanda bu etkinin en fazla yoksul şehirlerde ve bölgelerde hissedildiği tespit edilmiştir. Buna karşılık ortalama gelir seviyesinin daha yüksek olduğu ülkelerde bu etkiye rastlanmamıştır.

2006 yılında 116 ülkeyi kapsayan bir araştırmada¹⁴⁵, ülkeler 6 başlık altında gruplandırılmıştır. Bu gruplar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, gelir eşitliği ve gelir eşitsizliğinin olduğu ülkeler, sosyalist ve sosyalist olmayan ülkeler olarak belirlenmiştir. Bu araştırmada komşu ülkede yaşanan refah düzeyinin diğer ülkelere yayılma etkileri tahmin edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın mekânsal ve mekânsal olmayan sonuçlarına göre yolsuzluk düzeyi, sağlık ve ulusal gelir, gelişmiş ve gelir eşitliğinin olduğu ülkelerde mutluluk düzeyini etkileyen en önemli faktörler olarak tespit edilmiştir. Gelişmekte olan, gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ve sosyalist olmayan ülkelerde ise işsizlik mutluluk düzeyinin en önemli belirleyicisi olarak ortaya çıkmıştır. Bir ülkedeki mutluluk ve refah düzeyinin komşu ülkeleri etkilemesi açısından yapılan analizlerde ise, ülkelerarası kümelenmeler sonucunda homojen dağılımlara dikkat çekilmiştir. Bu noktada gelişmiş ülkelerdeki etkileşim pozitif yönde iken,

¹⁴² Stilwell F., K. Jordan, “Economic Inequality and (Un)happiness”, *Social Alternatives*, 2007, Cilt: 26 (4), 16-21, s.17.

¹⁴³ John Knight, Ramani Gunatilaka, “Does Economic Growth Raise Happiness in China?”, *Oxford Development Studies*, 2011, Cilt: 39(1), 1-24, s.12.

¹⁴⁴ Carol Graham, Andrew Felton, “Inequality and happiness: Insight from Latin America”, *Journal of Economic Inequality*, 2006, Cilt:4, 107-122, s.108.

¹⁴⁵ Chun A. Lin vd., “Happiness and Regional Segmentation: Does Space Matter?”, *Journal of Happiness Studies*, 2014, Cilt: 15 (1), 57-83, s.57.

sosyalist ülkelerde ve gelir eşitliğinin yüksek olduğu ülkelerde ise negatif yönlü bir etkileşim söz konusudur. Başka bir deyişle, birbirine komşu olan gelişmiş ülkelerin mutluluk ve refah düzeyleri birbirlerini olumlu yönde etkilerken; diğer ülkelerde bu duruma rastlanılmamaktadır. Bu noktadan hareketle, mutluluk ve refahın mekânsal yayılma etkisinin dikkate alınmaması, yani komşu ülkelerdeki gelişmelerin ülke içine etkisinin gözardı edilmesi, hatalı ve eksik politikaların uygulanmasına neden olabileceği yazarlar tarafından öne sürülmektedir.

Gelir dağılımı ile mutluluk arasındaki ilişki literatürde genel olarak uzlaşma sağlanmış bir alandır. Gelir dağılımı ne kadar adil olursa o toplumdaki mutluluk düzeyi de o kadar yüksek olmaktadır. Araştırmacılar, büyüme gibi hedeflerin gerçekleşmesinden ziyade, adil gelir dağılımına yönelik politikaların uygulanmasının mutluluk düzeyini yükselteceğini belirtmektedir.

3.4. VERGİLENDİRME, KAMU GELİRLERİ ve MUTLULUK

Ülkelerarası karşılaştırma yapan mutluluk endekslerinde genel olarak yüksek vergi oranlarının uygulandığı ülkelerin, vergi oranlarının düşük olduğu ülkelere kıyasla mutluluk sıralamalarında daha üst sıralarda olduğu gözlenmektedir.

Vergi, kişinin kullanılabilir gelirini azaltmaktadır. Vergilerin, bireylere daha fazla mutluluk getirebilecek kamu hizmetlerini fonlaması açısından aslında mutluluk düzeyini artırma fırsatı olduğu savunulmaktadır. Ancak burada önemli olan vergilerin etkin kullanılması, kamu hizmeti sürecinde yolsuzlukların olmaması ve adil bir vergi sisteminin olmasının payı büyüktür. Şüphesiz, vergi ödemek kişilerin hissedilen mutluluğunda azalmaya neden olacaktır, ancak etkin ve adil bir şekilde alınan kamusal hizmetler; mutluluktaki azalma bir yana daha fazla mutlu olmayı sağlayabilecektir.¹⁴⁶

Verginin bir yandan bireysel geliri azaltması sebebiyle bireysel mutluluğu olumsuz etkilemesi, öte yandan vergi sonucunda finanse edilen kamusal mal ve hizmetler sayesinde özellikle bu mal ve hizmetlerden faydalananların mutluluk düzeyini artırması; vergi ile mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesini önemli kılmaktadır. 1985-2010 yıllarına ait Almanya Sosyo- Ekonomik Panel verilerden yola çıkarak, vergilendirme ile mutluluk arasında pozitif, anlamlı ve güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu ilişkinin özellikle kamusal mal ve hizmetlerden daha fazla faydalanan düşük gelir grupları üzerinde daha etkin olduğu gözlenmiştir. Ancak bireysel düzeyde izlendiğinde vergi ile mutluluk arasında tüm gelir grupları için negatif yönlü ilişki

¹⁴⁶ Hill, J.E.; 2016 Adam Smith's Equality and the Pursuit Of Happiness, Palgrave Macmillan , Massachusetts, USA.

bulunmuştur. Araştırmanın diğer bir sonucu ise toplumda vergi ödemekten mutlu olan kesimlerin daha çok yüksek eğitime ve sol düşünceye yakın kesimlerde yoğunlaştığı iddiasıdır.¹⁴⁷

Vergi politikası ne kadar artan oranlı olursa, vatandaşların da mutluluk düzeyinin o kadar artacağını savunan Oishi¹⁴⁸, vergi politikalarının vatandaşların mutluluğuyla yakından ilişkili olduğunu öne sürmektedir. 54 ülke düzeyinde yaptığı araştırmada, artan oranlı vergi tarifesi ile genel memnuniyet ve mutluluk arasında bir korelasyonun varlığını tespit etmiştir. Artan oranlı vergilemenin daha mutlu toplumların oluşmasında etkili olabileceğinin savunan Oishi'ye göre, vergilerin hangi alanda harcandığı bu alanda belirleyicidir. Mutlu bir toplum için kaliteli kurumsal hizmetin ve malın sunulmasının anahtar olduğunu belirtirken; toplumun artan tarifeye adapte olmamasının, ulaşım, eğitim ve sağlık gibi alanlardaki hizmetlerde duyacağı memnuniyetin azalmasıyla sonuçlanacağı söylemektedir.

İtalya'da hanehalkı araştırması verileri kullanılarak yapılan bir çalışmada¹⁴⁹ ise vergi mükelleflerin vergiyi ödemelerine ilişkin bir kavram olan vergi ahlakı ile mutluluk arasındaki ilişki incelenmiştir. Mali dürüstlüğü, hile yapmaktan daha yüksek hedonik bir kazanç sağladığı sonucuna ulaşılan çalışmada; vergiyle ilgili cezalar ve yaptırımlara maruz kalma ihtimali düşük olsa bile bireylerin vergi uyumunun yüksek olduğu ortaya konulmuştur.

Yapılan incelemeler sonucunda vergilendirme ve kamu gelirleri ile mutluluk arasındaki ilişkiye bakıldığında, vergi gelirlerinin etkin bir şekilde kullanılmasının mutluluk düzeyini yükseltebileceği ortaya çıkmaktadır. Kişisel olarak harcanabilir gelir kaybına neden olan vergilendirme ilk bakışta mutluluk düzeyini azaltıcı bir etki yapsa da, artan kamu hizmetleriyle karşılaşma durumunda mutluluk seviyesi yükselmektedir. Yani ödenen vergi sonucunda elde edilen kamusal fayda artıyor ise bu durum mutluluk düzeyinin yükselmesine katkıda bulunacaktır. Burada verginin tabana yayılması, vergi adaletinin sağlanması ve toplumda vergi bilincinin gelişmiş olması da mutluluk ile olan ilişkisini belirleyen önemli faktörlerdir. Öte yandan yapılan araştırmaların bazılarında artan oranlı vergi tarifesi uygulayan; yani gelir attıkça daha yüksek oranlarda vergi toplayan ülkelerde mutluluk seviyesinin diğer ülkelere kıyasla daha yüksek olduğunu öne süren çalışmalarda bulunmaktadır.

¹⁴⁷ Alpaslan Akay vd., Income, Taxes and Happiness, *IZA and University of Cologne*, 2012, 1-33,s.2.

¹⁴⁸ S.Oishi, vd., "Progressive Taxation and The Subjective Well-Being of Nations", *Psychological Science*, 2015, Cilt 23, s.86-92.

¹⁴⁹ Diego Lubian, Luca Zarri, " Happiness and Tax Morale: an Empirical Analysis", *Working Paper Series Department of Economic University of Verona*, 2011, Cilt:4,s. 2036.

3.5. GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA- GAYRİ SAFİ MİLLİ MUTLULUK

Ülkelerarası karşılaştırmada gayrisafi milli hasılanın tek başına bir ölçüt olmayacağı, bununla birlikte mutluluk ve memnuniyeti gösteren değişkenlerin de izlenmesi gerektiği, artık konuyla ilgilenen uzmanların üzerinde uzlaştığı bir konudur. Yüksek gelire sahip ülkelerde gelirin yükselmesine rağmen mutluluk düzeyinin yükselmemesi, gelir dışı faktörlere de bakılma ihtiyacını doğurmuştur. Kişi başına düşen gelirin de mutluluk ve memnuniyeti göstermekte yetersiz kalacağı görüşü, güncellenebilir ve geliştirilebilir mutluluk endekslerinin türetilmesinin önünü açmıştır.

Bhutan Krallığı, mutluluğu ekonomik kalkınmada belirleyici bir gösterge olarak görmekte ve ülkelerin kalkınmışlık derecelerinin, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla yerine Gayrisafi Milli Mutluluk ile ifade edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Buradan hareketle 1972'de ortaya çıkan Gayrisafi Milli Mutluluk kavramı, Genel refah ve çevreyi koruma gibi hedefler, Budist değerlerin etkisiyle değerlendirmeye alınmıştır.¹⁵⁰ Gayrisafi Milli Mutluluk, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın içermediği piyasa dışı katkıları da kapsamaktadır. Gayrisafi Milli Mutluluk, Gayrisafi Yurt İçi Hasıla'ya tam bir ikame olmasa da tamamlayıcısı olarak kabul görmektedir. Geleneksel kalkınma modellerinden farklı olarak Gayrisafi Milli Mutluluk, çevresel değerleri de bünyesinde barındırmaktadır.¹⁵¹

Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, belirli bir zamanda bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin toplam piyasa değerini ölçmek amacıyla yaratılmıştır. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, sosyal refah üzerine odaklanmamıştır. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, gerçek refah toplumunun bileşenlerinin birçoğunu elde etmede başarısız olmaktadır. Bu gösterge, sosyal gelişmenin bir ölçütü olabilir ancak bazı kusurlara sahiptir. Örneğin, 1999 yılından 2007 yılına kadar ABD'de Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, istikrarlı şekilde artmakla birlikte birçok Amerikalı, 2007 yılında 1999 yılına göre daha çok yoksullaşmıştır¹⁵². Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, istikrarlı bir şekilde artsa bile birçok Amerikalı için yaşam standartlarında genel bir azalma ortaya çıkmıştır. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ile karşılaştırıldığında Gayrisafi Milli Mutluluk, hükümet tarafından göz ardı edilmemesi gereken refah ögesi üzerine odaklanmaktadır. Sosyal gelişme, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla yoluyla yansıtılmakla beraber şu sorunun sorulma ihtiyacı duyulmaktadır:

¹⁵⁰ Gökdemir, Veenhoven, **a.g.e**, s.349.

¹⁵¹ Selçuk Cingi, **Bencillik Ekonomisinin İflası – İktisat, İnsan ve Mutluluk Üzerine Bir Deneme**, Sobil Yayıncılık, Ankara, 2011, s.24

¹⁵² H. Chen, "An Analysis of Bhutan's Gross National Happiness" **Seven Pillars Institute Moral Cents**,2015, Cilt: 4 (2), 66-74, s.66.

“Vatandaşlar için gelişme, neyi ifade etmektedir?” Gayrisafi Yurtiçi Hasıla’dan ziyade maksimum Gayrisafi Milli Mutluluğu gerçekleştirmeye çalışan bir ülke olarak Bhutan, vatandaşlarının refahı ve mutluluğuna daha fazla önem vererek daha bütüncül ve sürdürülebilir bir kalkınma yaklaşımı seçmiştir.

Önceki Bhutan Kralı Jigme Singye Wangchuck, 1972 yılında Bhutan Krallığı’nın kalkınmasının ana felsefesi olarak Gayrisafi Milli Mutluluk kavramını önermiştir. Kraliyet; ekonomik kalkınma, kültür, yönetim ve manevi değerleri ölçmek için Gayrisafi Milli Mutluluğu kullanmaktadır. Bhutan Krallığı için mutluluk, Batı literatüründeki mutluluktan farklılık gösterir. Birincisi Bhutan halkı, mutluluğu sübjektif ve tekli şekilde dikkate almaktan ziyade objektif şekilde dikkate almaktadır. İkincisi, Bhutan halkı mutluluğu, sorumluluklar ve diğer ilgili güdüleri açık bir şekilde içselleştirme olarak tanımlamıştır.¹⁵³

¹⁵³ Chen, **a.g.e** ,s.67.

Tablo 9: Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksi Göstergeleri¹⁵⁴

Alan	Göstergeler	Ağırlık	Alan	Göstergeler	Ağırlık
Psikolojik İyilik Hali	Yaşam memnuniyeti	33 %	Zaman Kullanımı	Çalışma	50 %
	Pozitif duygular	17 %		Uyku	50 %
	Negatif duygular	17 %			
	Maneviyat	33 %			
Sağlık	Sağlığa ilişkin bildirim	10 %	İyi Yönetişim	Politik katılım	40 %
	Sağlıklı günler	30 %		Hizmetler	40 %
	Engelli olma durumu	30 %		Hükümetin performansı	10 %
	Akıl sağlığı	30 %		Temel haklar	10 %
Eğitim	Okuryazarlık	30 %	Toplumsal Canlılık	Bağış (Zaman ve Para)	30 %
	Okullaşma	30 %		Güvenlik	30 %
	Bilgi	20 %		Toplum ilişkileri	20 %
	Değer	20 %		Aile	20 %
Kültürel Çeşitlilik ve Esneklik	13 güzel sanat ve el sanatları	30 %	Ekolojik Çeşitlilik ve Esneklik	Vahşi yaşama verilen zarar	40 %
	Kültürel katılım	30 %		Kentsel sorunlar	40 %
	Ana dilde konuşma	20 %		Çevresel sorumluluk	10 %
	Görgü kuralları	20 %		Ekolojik sorunlar	10 %
			Yaşam Standardı	Kişi başına gelir	33 %
				Varlıklar	33 %
				Konut (Barınma)	33 %

Gayrisafi Milli Mutluluk endeksi, dokuz alanda geliştirilen 33 göstergenin analizine dayalı ve Alkire-Foster Metodu olarak bilinen güçlü ve çok boyutlu bir endekstir. Gayrisafi Milli Mutluluk endeksi, temelde insanların 33 göstergenin temsil ettiği farklı talepleri karşılama derecesini yansıtan Gayrisafi Milli Mutluluğun politik teşvikler yoluyla artırılması için geliştirilmiştir. Bu 33 gösterge ile ağırlıkları, Tablo 9'da

¹⁵⁴ Chen, *a.g.e* ,s.69.

gösterilmektedir. Bu 33 gösterge arasında insanların en yeterli olduğu gösterge, %99 ile eğitim alanında yer alan değerdir. Değer göstergesini, kültürel çeşitlilik ve esneklik alanında yer alan ana dilde konuşma %92 ve toplumsal canlılık alanında yer alan güvenlik %92 oranıyla takip etmektedir.¹⁵⁵

Bhutan'da kullanılan Gayrisafi Milli Mutluluk endeksi, vatandaşların mutluluğunu ölçen bir endekstir. Söz konusu ölçüm; maneviyat, kültür ve toplum boyutları gibi diğer endeks çeşitlerinde bulunmayan bazı faktörleri içermektedir. Gayrisafi Milli Mutluluk, aslında Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'ya iyi bir tamamlayıcı niteliğindedir ve vatandaşlarının mutluluğu üzerine daha fazla odaklanmak isteyen diğer ülkelerde uygulanabilir.¹⁵⁶

Tablo 10. Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksinin Kategorileri – Kişi Sayısı ve Yeterlilik¹⁵⁷

Mutluluk Derecesi	Grupların tanımı	Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksi 2015		Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksi 2010	
		Nüfusun Yüzdesi	Etki alanı içinde her bir bireyin ortalama yeterliliği	Nüfusun Yüzdesi	Etki alanı içinde her bir bireyin ortalama yeterliliği
Son derece mutlu	77% - 100 %	8,42 %	80,95 %	8,3 %	81,5 %
Büyük ölçüde mutlu	66 % - % 76	34,97 %	70,80 %	32,6 %	70,7 %
Az mutlu	50 % - 65 %	47,87 %	59,11 %	48,7 %	59,1 %
Mutsuz	0 – 49 %	8,75 %	45,18 %	10,4 %	44,7 %

Tablo 10'daki analizde, her bir grup mutluluk derecelerine göre kategorize edilmiştir. Böylece 2015 Gayrisafi Milli Mutluluk endeksi sonuçlarına göre, her bir grubun ait olduğu nüfusun yüzdesine ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Bu bağlamda son derece mutlu olarak tanımlanan %77-%100 aralığına ait grup, 2010 yılında nüfusun %8,3'ünü oluştururken 2015 yılında ise nüfusun %8,42'sini oluşturmuştur.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Nursen Vatandaş Deviren, Onur Yıldız, "Gayrisafi Milli Mutluluğun Ekonomik Kalkınmadaki Rolü: Bhutan Krallığı", *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, Cilt: 4, 232-248, s.235.

¹⁵⁶ Chen, *a.g.e*, s.72.

¹⁵⁷ Chen, *a.g.e*, s.69

¹⁵⁸ Deviren,, *a.g.e*. s.237.

Dolayısıyla Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksinin 2015 sonuçları ile 2010 sonuçları, birbirine yakın oranlara sahiptir.

Gayrisafi Milli Mutluluk endeksini diğer hesaplamalardan ayırt edici kılan bazı özellikleri bulunmaktadır. Birincisi, Gayrisafi Milli Mutluluk maneviyatı kapsayan psikolojik iyilik halini dikkate almakta ve manevi ihtiyaçların eksikliğini gideren bir materyale dayanmaktadır. GayriSafi Milli Mutluluğun, bireylerin hem fiziksel hem de ruhsal iyilik hallerine ilişkin bütüncül ihtiyaçlarını simgelediği ileri sürülmektedir. İkincisi, Gayrisafi Milli Mutluluk endeksi, insanların resim yapma ve dokumacılık gibi ustalık gerektiren yetenekleri elde etme derecesine göre kültür başlığı altında yaratıcılığı göz önüne almaktadır. Bireyin yaratıcı hayal gücü ve karmaşık teknikleri kullanarak sanat çalışmasını şekillendirmesi, hoş ve memnuniyet verici karşılanmaktadır. Refahın bu boyutu HDI (Human Development Index – İnsani Gelişme Endeksi) ve BLI (Better Life Index – Daha İyi Yaşam Endeksi) gibi diğer endeksler tarafından ihmal edilmektedir. Üçüncüsü, Gayrisafi Milli Mutluluk insanların yaşamları için temel oluşturan toplum ile aile ilişkilerini kapsayan toplumsal canlılık ile ilgilenmektedir. Bhutan halkı aidiyet duygusu ile komşulara güvenmeyi, mutluluğun bir parçası olarak görmektedir.¹⁵⁹

3.6. SOSYAL GÜVENLİK, SOSYAL POLİTİKALAR ve MUTLULUK

Kamu ekonomisi açısından düşünüldüğünde hükümetlerin uygulayacakları sosyal güvenlik ve sosyal politikalar bireysel ve toplumsal düzeyde mutluluk ve memnuniyet seviyesini doğrudan doğruya etkileme kapasitesi olan politiklardır. Makroekonomik etkilerin mutluluk üzerinde dolaylı ve uzun sürede etkileri gözlenirken, birey merkezli sosyal güvenlik ve sosyal politikaların mutluluğu etkilemede daha hızlı ve direkt olduğu düşünülmektedir.¹⁶⁰

Easterlin'e ekonomik büyümenin mutluluğu artıramadığı durumlarda, kamu politikası olarak tam istihdam ve sosyal güvenlik ağı politikalarının geliştirilmesinin mutluluğu artıracığını belirtmiştir. Easterlin, mutluluğun artırılması için ekonomik büyüme yerine tam istihdam ve sosyal destek programlarının önceliklendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Ancak, büyüme kaygısı taşıyan gelişmekte olan ülkelerde, özellikle sosyal güvenlik politikalarının uygulanabilirliğinin düşük düzeyde olduğunu ifade etmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁹ Chen, **a.g.e** 2015, s.70.

¹⁶⁰ Easterlin, **a.g.e.**, 2013, s.12.

¹⁶¹ Easterlin, **a.g.e.**, 2013, s.14

Ekonomik büyümenin mutluluğu artırmada tek başına yeterli olmadığı vurgulandığı bir çalışmada¹⁶², büyümenin yanı sıra sosyal güvenlik ağının yaygınlaştırılması ve kapsamının genişletilmesinin de gerekliliği belirtilmiştir.

Yapılan analizlerin sonunda ulaşılan sonuç; sosyal güvenlik ve sosyal politikalar aynı gelir dağılımındaki gibi mutluluk ile pozitif ilişkiye sahiptir. Hükümet politikalarında sosyal güvenlik ve sosyal politikalara ağırlık verilmesinin, tıpkı işsizlik ve enflasyon alanında olduğu gibi bireylerin mutluluk düzeyinde direkt ve hızlı bir etkileşimi sağlayabileceği birçok araştırmada bahsedilmektedir.

Tablo 11. Sosyal Güvenlik Hizmetlerine Duyulan Memnuniyet¹⁶³

	Çok Memnun	Memnun	Orta	Memnun Değil	Hiç Memnun Değil	Fikri Yok
2011	3,41	52,73	11,34	5,1	1,86	25,57
2012	2,72	56,98	12,35	7,43	2,49	18,03
2013	3,78	65,85	8,29	7,7	1,85	12,52
2014	2,32	56,11	9,89	8,66	2,85	20,17
2015	2,34	56,33	9,87	7,81	1,96	21,69
2016	3,4	64,55	8,26	6,38	1,09	16,32
2017	1,8	60,69	10,61	7,21	1,37	18,31
2018	2,2	60,9	10,78	7,8	1,28	17,04

Tablo 11’de ülkemizde de Sosyal Güvenlik Hizmetlerine Duyulan Memnuniyet üzerine yayınlanan sonuçlarda; çok memnun ve memnun olanların toplamına bakacak olursak 2016, 2017 ve 2018 yıllarındaki memnuniyetlerin fazla olduğu sonucuna varılmaktadır. Özellikle 2011, 2014 ve 2015 yıllarında “Fikri yok” seçeneğinin oranının yüksek olduğu görülmektedir.

3.7. KURUMSAL FAKTÖRLER VE MUTLULUK

Mutluluğun belirleyicilerine yönelik yapılan araştırmada, kullanılan değişkenlere bağlı olarak ülkedeki kurumsal kalite, katılımcı demokrasinin varlığı, özgürlük ve yolsuzluk düzeyi gibi faktörlerin de mutluluk düzeyini etkilediği ortaya konmuştur.

Bireyler içinde yasadıkları toplumdan soyutlanamadıkların toplumun ve o topluma ait kurumların da bireylerin mutluluğu üzerinde oldukça önemli etkisi vardır.

¹⁶² Sohn, ”, **a.g.e.**, s.8

¹⁶³ Türkiye İstatistik Kurumu, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=100&locale=tr>.(Erişim Tarihi: 29.12.2019).

Ekonomistlerin mutluluk konusu ile ilgilenmelerinin nedenlerinden biri de yönetim kalitesi, sosyal sermaye büyüklüğü gibi kurumsal değişkenlerin bireylerin mutluluğu üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bireylerin mutlulukları buldukları ülkenin siyasi sisteminden ve ekonomi politikalarından etkilenmektedir. Hükümet etkinliği, hukuk, ifade özgürlüğü, demokrasi etkinliği, hükümet kalitesi, siyasi istikrar, yolsuzluğun kontrolü, sosyal politikalar, sosyal destekler ve sağlıklı yaşam beklentisi gibi birçok faktörün en az gelir kadar bireylerin mutluluğu üzerinde etkili olduğu mutluluk çalışmalarında tespit edilmiştir.

Ülkenin içerisinde bulunduğu yönetim sistemi, o ülkede yaşayan bireylerin mutluluğu üzerinde oldukça etkilidir. Örneğin, anayasal demokrasilerde bireyler daha mutludurlar. Çünkü politikacılar halkın isteklerini daha fazla dikkate alarak hareket etmek zorunda kalmaktadırlar. Politikacılar ve siyasi partiler insanların isteklerini önemsemezlerse yeniden seçilemeyebilirler ve güçlerini kaybedebilirler. Bu sebeple insanların mutluluk ve isteklerini daha fazla göz önünde bulundurmaları zorunda kalırlar. Bütün bu nedenlerden dolayı mutluluk araştırmacıları demokrasi ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemeye başlamışlardır.¹⁶⁴

Ülkeler birçok açıdan birbirlerinden farklıdırlar ve demokrasinin mutluluk üzerindeki etkisini görebilmek için sadece kişi başına düşen gelire bakmak yetersizdir. Bu bize anayasal koşulların mutluluk üzerinde yarattığı etki hakkında sınırlı bilgi vermektedir. Bu nedenle anayasal koşulların başka açılardan da etkilerini görebilmek için çalışmalar yapılmıştır.

Frey ve Stutzer, Avrupa ülkeleri üzerinde yürüttükleri çalışmada, mutluluğun mikro ve makroekonomik belirleyicileri tespit etmeye çalışmışlar ve kurumlarla mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Kurumlar ile mutluluk arasındaki ilişkide ise doğrudan demokrasi modeli ile federalizmi kriter olarak belirlemiş ve konuyla ilgili duyarlılık analizi yapmışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre, makroekonomik belirleyiciler arasında işsizlik ve enflasyon oranı, bireysel değişkenler arasında ise çalışma durumu, gelir, eğitim ve medeni durum öne çıkmıştır. Kurumlar ile mutluluk arasındaki ilişkide ise İsviçre’de doğrudan demokrasi ve federalizm kurumlarının mutluluğu sistematik bir şekilde etkilediğini koymuşlardır. Yazarlar, ekonomik faktörleri içermesi gerekliliğini, mutluluğu belirleyen faktörlerin maksimize edilemeyeceğini, demokratik kurumsallaşmalarının kişisel mutluluk üzerinde önemli etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Bruno Frey , Alois Stutzer, “The Economics of Happiness”, *World Economics*, 2002,Cilt:3,1-17,s.2.

¹⁶⁵ Frey, Stutzer, *a.g.e*, 2000, s.345.

Lin, Lahiri ve Hsu'nun yaptığı araştırmada yolsuzluk düzeyi, gelişmiş ülkelerde mutluluk düzeyini etkileyen önemli bir faktör olarak ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonuçlarına göre, yolsuzluk düzeyinin azalması daha kaliteli hükümet yönetimi ile sonuçlanmakta ve bu durum da bireylerin mutluluk seviyesini olumlu yönde etkilemektedir.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Lin vd., **a.g.e.**, s.62.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE ÜLKELERARASI MUTLULUK KARŞILAŞTIRILMASI

4.1. TÜRKİYE ve ÜLKELERARASI MUTLULUK KARŞILAŞTIRILMASI

TÜİK anketlerine dayanarak mutluluğumuzun zaman içinde nasıl değiştiğine diğer bölümlerde yer vermiştik. Ülkeler arası bir karşılaştırma yapmak çok daha zor olmaktadır. Bunun nedeni mutluluğu ölçmenin ve karşılaştırmanın zor olmasıdır. Mutluluğu ölçmenin iki temel yolu bulunmaktadır. Birincisi, insanlara “ne kadar mutlusun, çok mu, orta mı, az mı?” diye sormaktan geçmektedir. İkincisi, buna alternatif olarak, doğrudan mutluluğu ölçmesek de ülkeler arası karşılaştırmada kolaylık sağlayacak daha nesnel ölçütler kullanabilmekten geçmektedir. Örneğin, bireylerin refah içinde yaşayıp yaşamadıklarına, temel insan haklarına sahip olup olmadıklarına, temiz suya erişip erişemediklerine, boş zamanlarının olup olmadığına, ülkelerinde bir savaş durumu olup olmadığına vb. bakabilmekteyiz. TÜİK'in kullandığı yöntem birinci yöntemdir. Bu yöntemin oldukça sorunlu bir yöntem olduğu aşikardır. Birincisi, insanların mutluluk durumu, sorunun sorulduğu yer ve zamana göre değişebilir. Örneğin, okulu bir sene uzattığını henüz öğrenen bir öğrenciye “ne kadar mutlusun?” diye sorarsanız, alacağınız yanıt “hiç” olacaktır. Ama bir alışveriş merkezinde birkaç dakika önce kendine güzel bir çanta almış birine aynı soruyu sorarsanız alacağınız cevap muhtemelen “çok” olacaktır. Aynı bireysel mutluluğun değişimindeki farklılık gibi ülkemizdeki mutluluk aydan aya bile değişmektedir.

İkincisi, farklı kültürden insanlar tanımadıkları birinin “mutlu musun?” sorusuna yanıt verirken, farklı şekillerde davranış göstermektedirler. Üçüncüsü, farklı insanlar farklı mutluluk tanımlarına sahip olduğu için alınan yanıtları karşılaştırmak, bir ülkeyi diğerinden daha mutlu ilan etmek o kadar da kolay olmamaktadır. Dördüncüsü, mutluluk görelidir bir şey olduğundan farklı ülkelerdeki insanlar mutluluklarını geçmişteki mutluluklarını ve çevrelerindeki insanların mutluluklarını dikkate alarak değerlendirmektedirler. Bu durum ülkeler arası karşılaştırma yapmayı güçleştiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 12. Türkiye'nin Çeşitli Mutluluk/Kalkınma Sıralamalarındaki Yeri¹⁶⁷

Kişi başına Gelir	İKE 2011	LRE 2009	HME 2006	BÜE 2011
1. Katar	1. Norveç	1. Finlandiya	1.Danimarka	177. Finlandiya
2. Lüksemburg	2. Avusturya	2.İsviçre	2.İsviçre	176. Norveç
3. Singapur	3. Hollanda	3. İsveç	3.Avusturya	175.İsveç
4. Norveç	4. ABD	4. Danimarka	4.İzlanda	174. İsviçre
5. Bruney	5.Y.Zelanda	5. Norveç	5.Bahamalar	173.Danimarka
----	---	---	---	---
62.Moritus	89.Oman	68. Tunus	131.Mali	97. Sao Tome ve Principe
63. B.Rusya	90.Tonga	69.Rusya	132.Moritanya	96.Ürdün
64.Türkiye	91.Türkiye	70.Türkiye	133.Türkiye	95.Türkiye
65. Dominik	92.Belize	71.Ekvator	134.Cezayir	94. Meksika
66.Panama	93.Tunus	72.Nikaragua	135.Ekvator G.	93. Sudi Arabistan
----	---	---	---	---
179. Burundi	185.Brundi	102.Yemen	176.Kongo	3.Sudan
180.Liberya	186.Nijerya	103.Sudan	177.Zimbabve	2.Çad
181.Kongo	187.Kongo	104.Zimbabve	178.Burundi	1.Somali

Doğrudan mutluluğu ölçmese de insanların birbirlerine göre ne kadar mutlu olduklarıyla ilgili ipucu vermesi muhtemel olan daha nesnel (ve karşılaştırılabilir) ölçütler kullanılabilir. Bu yöntemi kullanan pek çok ülke karşılaştırması bulunmaktadır. Bunlardan biri Birleşmiş Milletler' in *İnsani Gelişme Endeksi (İGE)*. Bu endeks, yaşam süresini, okuma-yazma oranlarını, eğitim durumunu ve yaşam standartlarını dikkate alarak hazırlanmaktadır. Vatandaşları daha eğitilmiş, daha uzun ömürlü, daha sağlıklı ve daha yüksek yaşam standartlarına sahip ülkelerin daha mutlu olacağı varsayımıyla *İnsani Kalkınma Endeksini* görece mutluluğun bir ölçütü olarak kullanılabilir. Benzer bir endeks, *Legatum Refah Endeksi (LRE)* olarak bilinmektedir. *Legatum Endeksi*, ekonomi, yönetim, eğitim, sağlık, güvenlik, özgürlükler ve beşeri sermaye gibi pek çok değişkeni göz önüne alan, karşılaştırılabilir bir refah endeksi olarak açıklanmaktadır.

¹⁶⁷ İnsani Gelişme Raporu Türkiye , <https://www.tr.undp.org/content/turkey/en/home.html>. (Erişim Tarihi: 22.12.2019).

4.1.1. İnsani Gelişme Endeksi

İnsani Gelişme Endeksi (İGE), insani gelişmenin üç temel boyutunda uzun vadeli ilerlemeyi değerlendirmek için kullanılan özet bir ölçüm yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üç temel boyut; uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye erişim ve insana yakışır bir yaşam standardı olarak sıralanmaktadır. Uzun ve sağlıklı yaşam boyutu, beklenen ortalama yaşam süresiyle ölçülmektedir. Bilgi birikim düzeyi, yetişkin nüfustaki ortalama öğrenim süresiyle, bir başka deyişle 25 yaş ve üstündeki bireylerin ömürleri boyunca öğrenim gördükleri süreyle ölçülmektedir. Öğrenme ve bilgiye erişim ise, okula başlama yaşındaki çocuklar için beklenen öğrenim süresiyle; bir başka deyişle, yaşa özgü okullaşma oranlarının çocuğun yaşamı boyunca aynı kalacağı varsayımıyla, çocuğun eğitim almayı bekleyebileceği toplam süre olarak ölçülmektedir. Yaşam standardı ise, satın alma gücü paritesi dönüştürme oranları kullanılarak, 2011 yılına sabitlenmiş uluslararası dolara dönüştürülmüş kişi başına Gayrisafi Milli Hasıla rakamı cinsinden ölçülmektedir.¹⁶⁸

Tablo 13. 1990-2017 Türkiye'nin İGE Eğilimleri¹⁶⁹

Yıl	Beklenen yaşam süresi	Beklenen öğrenim süresi	Ortalama öğrenim süresi	Kişi başına GSMH (2011 SGP Dolar)	İGE değeri
1990	64,3	8,9	4,5	11.214	0,579
1995	67,0	9,6	4,8	12.089	0,607
2000	70,0	11,1	5,5	13.656	0,655
2005	72,5	11,9	6,0	16.129	0,690
2010	74,2	13,8	6,7	17.804	0,734
2015	75,5	15,2	7,8	23.125	0,783
2016	75,8	15,2	8,0	23.500	0,787
2017	76,0	15,2	8,0	24.804	0,791

Tablo 13'te 1990-2017 yılları arasında Türkiye'nin İGE değeri 0,579'dan 0,791'e yükselmiştir. Bu, toplamda %36,1'lik bir artış anlamına gelmektedir. Tablo 13'te Türkiye'nin her İGE göstergesi açısından kaydettiği ilerleme değerlendirilmektedir. 1990-2017 yılları arasında Türkiye'de beklenen yaşam süresi 11,7 yıl; ortalama

¹⁶⁸ İnsani Gelişme Raporu, <https://www.tr.undp.org/>, (Erişim: 22.12.2019)

¹⁶⁹ İnsani Gelişme Raporu, <https://www.tr.undp.org/>, (Erişim: 22.12.2019)

öğrenim süresi 3,5 yıl ve beklenen öğrenim süresi 6,3 yıl artmaktadır. Türkiye’de kişi başına Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) 1990-2017 yılları arasında yaklaşık %121,2 oranında bir artış göstermektedir.

Diğer ülkelerle kıyaslayacak olursak; İGE ile ölçülen insani gelişmedeki ilerleme, diğer ülkelerle kıyaslanarak faydalı bir şekilde değerlendirilebilir. Örneğin, 1990-2017 yılları arasında Türkiye, Arnavutluk ve Ermenistan İGE değerlerini artırma konusunda farklı derecelerde ilerleme kaydetmiştir.

İGE değeri, yüksek insani gelişme kategorisindeki ülkeler için ortalama 0,757 ve ayrıca Avrupa ve Orta Asya ülkelerinin 0,771 olarak hesaplanan insani gelişme değerinin üzerinde olmuştur. Avrupa ve Orta Asya ülkeleri arasında 2017’deki İGE sıralaması ve nüfus büyüklüğü anlamında Türkiye’ye yakın ülkeler, 80. sıradaki Azerbaycan ve 67. sıradaki Sırbistan olmuştur.

Tablo 14. Türkiye’nin 2017 İGE ve Bileşen Göstergelerinin Seçilmiş Ülkeler ve Ülke Gruplarıyla Karşılaştırılması ¹⁷⁰

	İGE değeri	İGE sıralaması	Doğuşta beklenen yaşam süresi	Beklenen öğrenim süresi	Ortalama öğrenim süresi	Kişi başına GSMH (SGP ABD Doları)
Türkiye	0,791	64	76,0	15,2	8,0	24.804
Azerbaycan	0,757	80	72,1	12,7	10,7	15.600
Sırbistan	0,787	67	75,3	14,6	11,1	13.019
Avrupa ve Orta Asya	0,771	—	73,4	14,1	10,3	15.331
Yüksek İGE	0,757	—	76,0	14,1	8,2	14.999

4.1.1.1. Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (EUIGE)

İGE, bir ülkede temel insani gelişme alanındaki kazanımların ortalamasını gösteren bir ölçüdür. Tüm ortalamalarda olduğu gibi, İGE de insani gelişmenin ülke genelinde nüfusa dağılımında var olan eşitsizliği gizlemektedir. Eşitsizlikleri dikkate alan EUIGE, ilk kez 2010 yılında yayımlanan İnsani Gelişme Raporu’nda kullanılmıştır. EUIGE, İGE’nin her gelişme boyutunun ortalama değerinden eşitsizlik düzeyinin çıkarılmasıyla hesaplanmaktadır. EUIGE, İGE’nin eşitsizlikler çıkarılmış

¹⁷⁰ İnsani Gelişme Raporu, <https://www.tr.undp.org/> Erişim: 23.12.2019

halidir. İnsani gelişmede eşitsizlikten kaynaklanan “kayıp”, EUİGE değerinin İGE değerinden çıkarılmasıyla bulunan farkla gösterilmekte ve yüzde olarak ifade edilebilmektedir. Bir ülkedeki eşitsizlik arttığında, insani gelişmedeki kayıp da artmaktadır. Aynı zamanda, insani eşitsizlik katsayısını eşitsizlik açısından doğrudan bir ölçüm olarak sunabilmekteyiz, çünkü bu katsayı, her üç gelişme boyutundaki ağırlıksız ortalama eşitsizlikleri ifade etmektedir. EUİGE'nin, 151 ülke için hesaplandığı bilinmektedir.

Tablo 15. Türkiye'nin 2017 EUİGE'sinin Seçilmiş Ülkeler ve Ülke Gruplarıyla Karşılaştırılması¹⁷¹

	EUİGE değeri	Toplam kayıp (%)	İnsani eşitsizlik katsayısı (%)	Doğuşta beklenen yaşam süresinde eşitsizlik (%)	Eğitimde eşitsizlik (%)	Gelir eşitsizliği (%)
Türkiye	0,669	15,4	15,3	9,6	13,5	22,6
Azerbaycan	0,681	10,0	9,9	17,0	3,8	8,9
Sırbistan	0,667	15,2	14,6	7,1	8,1	28,7
Avrupa ve Orta Asya Ort.	0,681	11,7	11,6	10,9	7,2	16,7
Yüksek İGE	0,636	16,0	15,7	9,2	13,1	24,8

Tablo 15'te Türkiye'nin 2017'deki İGE değeri 0,791 olmuştur. Ancak insani gelişmede eşitsizlik farkı düştüğünde, Türkiye'nin değeri boyut endekslerinin dağılımındaki eşitsizliğe bağlı olarak %15,4'lük bir kayıpla 0,669'a düşmektedir. Azerbaycan ve Sırbistan'ın eşitsizlik nedeniyle puan kayıpları ise sırasıyla %10,0 ve 15,2 düzeylerinde olmaktadır. Yüksek İGE ülkelerinin eşitsizlik nedeniyle kaybı ortalama %16,0 iken, Avrupa ve Orta Asya'da bu oran %11,7. Türkiye'nin insani eşitsizlik katsayısı da %15,3 düzeyinde gerçekleşmektedir.¹⁷²

¹⁷¹ İnsani Gelişme Raporu Türkiye , <https://www.tr.undp.org/content/turkey/en/home.html>. (Erişim Tarihi: 22.12.2019).

¹⁷² İnsani Gelişme Raporu Türkiye , <https://www.tr.undp.org/content/turkey/en/home.html>, (Erişim: 22.12.2019).

4.1.2. Legatum Refah Endeksi

Bir ülkenin sahip olduğu para miktarı refahın göstergeleri arasında olsa da, Legatum Enstitüsü bundan çok daha fazlasını hesaba katmaktadır. Sıralama; refah, ekonomik büyüme, eğitim, sağlık, kişisel sıhhat ve yaşam kalitesi gibi faktörlere bakılarak hazırlanmaktadır. Endekste 9 alt endekste 104 değişken, eşit ağırlıklara göre hesaplamaya katılmaktadır. Legatum Enstitüsü'nün gözden geçirilmiş ve iyileştirilmiş 2019 Refah Endeksi, dünya çapında 167 ülkede, birlikte dünya nüfusunun%99,4'ünü içeren refahı ölçülmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Politika odaklı 65 unsur olarak gruplanmış 300'e yakın ülke düzeyinde gösterge, bu ülkelerdeki mevcut refah durumunu ve 2007'den bu yana nasıl değiştiğini ölçmek için kullanılmaktadır. Refah Endeksi çerçevesini kullanarak, dünya çapındaki ülkeler kapsayıcı toplumları, açık ekonomileri ve insanları daha fazla refah seviyesine çekmeleri için güçlendirmek için yapılması gereken ekonomik ve stratejik seçimleri belirlemek için güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirebilmektedir.

2019 raporundaki temel bulgular:

Küresel refah gelişmeye devam etmekte ancak en güçlü ve en zayıf performans gösteren ülkeler arasındaki boşluk genişlemeye devam etmektedir. Küresel refahtaki iyileşme, daha açık ekonomiler ve insanların yaşadığı deneyimlerdeki iyileşmelerden kaynaklanmakta olup, daha iyi sağlık, eğitim ve yaşam koşulları nedeniyle insanların yaşadığı deneyimler düzelmiştir. Konuşma, ilişki kurma ve bir araya getirme konusunda daha az özgürlük olmasına rağmen, insanlar daha hoşgörülü, küresel refah gelişmeye devam ediyor, ancak en güçlü ve en zayıf performans gösteren ülkeler arasındaki boşluk genişlemeye devam etmektedir.¹⁷³

Hem Kanada (19.) hem de Amerika Birleşik Devletleri (6.) piyasa erişiminde ve altyapısında bir iyileşme gördü, ilk başta her ülkede çok gelişmiş iletişim altyapısı nedeniyle internet bant genişliği bölge genelinde üç kattan fazla artmıştır. 2009 yılından bu yana ve çok daha verimli gümrükleme prosedürleri görülmektedir. Kuzey Amerika'da işletme koşulları genel olarak iyileşti, işveren-işveren ilişkilerinde daha

¹⁷³ The Legatum Prosperity Index 2019, <https://www.prosperity.com/feed/executive-summary>,(Erişim: 28.12.2019).

fazla işbirliği ve işe alımlarında daha hafif dokunma düzenlemeleri nedeniyle ABD'de (2.) güçlenmiştir. Ancak Kanada'da işletme koşulları zayıflamıştır (15.). Eğitim hem Kanada'da (5.) hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde (14) gelişmiştir; her iki ülkedeki yükseköğretim tamamlanma oranları sırasıyla%81 ve %65'ten 85'tir ve yetişkin nüfusu on yıldan daha fazla eğitilmiş olduğu sonucu görülmektedir.¹⁷⁴

Türkiye için 2019 yılı durumuna bakacak olursak; Türkiye, Refah Endeksi sıralamasında 91. sırada yer almaktadır. 2009'dan bu yana sıralama tablosunu 14 basamak aşağı çekmiştir. Türkiye, yatırım ortamı ve yaşam koşullarında en güçlü performansı sergilemekle birlikte, güvenlik konusunda zayıf durumda olduğu bilgisine ulaşılmıştır. On yıl öncesine göre en büyük gelişme Ekonomik Kalitede olmuştur. Emniyet ve Güvenlik, 149., Kişisel özgürlük, 146., Yönetim, 111., Sosyal Sermaye, 147., Yatırım ortamı, 50., Kurumsal Koşullar, 58., Pazara Erişim ve Altyapı, 57., Ekonomik Kalite, 67., Yaşam Koşulları, 54., Sağlık, 64., Eğitim, 80., Doğal Çevre 110. olarak gerçekleşmiştir.¹⁷⁵

4.2. ÜLKE BAZINDA MUTLULUK DURUMU; 2019

20 Mart Uluslararası Mutluluk Günü'nde Birleşmiş Milletler 2019 Yılı Mutluluk Raporu yayınlamıştır. Sonuca göre dünyanın en mutlu ülkesi Finlandiya olurken en mutsuz ülkesi Güney Sudan çıkmıştır. 156 ülkenin yer aldığı sıralamada geçen yıl 74'üncü sırada bulunan Türkiye gerileyerek 79. sırada yer almıştır. Bu rapor ülkelerin kişi başına gayri safi yurtiçi hasılası, sosyal destek, sağlıklı yaşam, sosyal özgürlükler ve yolsuzluk oranı gibi çeşitli kriterler değerlendirilerek hazırlanmıştır.

Dünyanın en mutlu on ülkesi arasında çoğunluğunu İskandinav ülkeleri oluşturmuştur. Finlandiya'nın yanı sıra Danimarka, İsveç, Norveç ve İzlanda'ya sıralama da ilk ülkelerden olmuştur. Daha önce de bahsedildiği gibi bu yıl yedincisi yayınlanan rapora göre sonuçlar, vatandaşların mutluluğunu etkileyen unsurlar arasında ekonomik gelirler, insan hakları ve özgürlükler, yönetildikleri hükümetler, teknolojik gelişmeler, adalet, çevre gibi değişik kriterler olduğu kaydedilmiştir. Ülkelerin televizyon seyretme, gönüllü olarak çalışma, sosyal medya kullanımı, yardımseverlik gibi alışkanlıkları da raporda değerlendirilmiştir.

¹⁷⁴ The Legatum Prosperity Index 2019, <https://www.prosperity.com/9/feed/north-america-top-ranked-again>,(Erişim Tarihi: 29.12.2019).

¹⁷⁵ The Legatum Prosperity Index 2019, <https://www.prosperity.com/globe/turkey>, (Erişim Tarihi: 25.12.2019).

Son dört yılda yapılan dünyanın en mutlu ülkeleri araştırmalarının tamamında ilk dört sırayı Norveç, Finlandiya, Danimarka ve İzlanda gibi İskandinav ülkeleri almaktadır. Mutluluk her ne kadar kişiden kişiye bile farklı tanımlamaları barındırabilecek göreceli bir kavram olsa da toplum bazında mutluluk oranını artıran veya azaltan bazı etkenlere daha önce de değinmiştik. Bu bilgiler ışığında mutluluk sıralamasında ilk sıralarda yer alan İskandinav ülkeleri ile Türkiye ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri bir arada ele alacağız. İlk dört sırada bulunan Finlandiya, Danimarka, Norveç, İzlanda mutluluk sıralamasında en üst olma nedenlerini belirtmeye çalışacak olursak; Soğuk iklim ve karanlık, uzun kış mevsimi yaşayanlara pozitif etki yaratmaktadır. İnsanlar zorlu hava koşullarında bir arada ve birbirlerini destekler şekilde yaşam sürmeye çalışmaktadırlar. İskandinav ülkelerinin mutlu olma sebeplerinin bir diğeri ekonomik faktörlerdir. Ülkenin gayri safi milli hasılası iyi durumdadır. Vergiler yüksek olmasına karşın, çoğu sosyal programlara, bedava veya düşük ücretli üniversite eğitime ve sağlık hizmetlerine harcanmaktadır. Ülkelerde ortalama yaşam süresi de oldukça yüksek durumdadır. Bu ülkelerde yaşayanların geleceğe güvenle bakıyor olmaları mutluluğu artırıcı nedenlerdendir. Gelecekleri güvence altında bulunmaktadır. Daha doğrusu geleceğe kaygılı bakmamaktadırlar. Mutluluk anlayışlarında küçük memnuniyetler, gösterişli hayatlar bulunmamaktadır. İskandinav ülkelerinin bu kadar mutlu olmasının sebepleri arasında kültürel sebepler de sıralanmaktadır. Nüfusun büyük bölümü orta sınıf statüsünde olup, gelirleri birbirine çok yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 16. Ülke Bazlı Mutluluk Karşılaştırması¹⁷⁶

	Mutluluk Sıralaması	Mutluluk Puanı	GSYİH	Kişi Başına Milli Gelir	İşsizlik Oranı
Finlandiya	1	7769	274.210	45.456	6,7%
Danimarka	2	7600	352.058	55.230	3,1%
Norveç	3	7554	434.167	72.566	3,0%
İzlanda	4	7494	20.047	62.005	8,0%
Türkiye	79	5373	771.274	10.153	11,0%
Beyaz Rusya	81	5322	59.643	5.501	5,9%
Türkmenistan	87	5246	40.761	6.889	11,0%
Azerbaycan	90	5208	46.940	3.942	5,0%

¹⁷⁶ Ülke Ekonomileri, <http://www.mfa.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 23.12.2019) yararlanılarak tarafımda hazırlanmıştır.

Tablo 16’da 2019 yılında açıklanan verilere göre düzenlenmiştir. İlk dört ülke İskandinav ülkeleridir ki bu ülkelerin mutluluk sebeplerini yukarıda dile getirmiştik. Türkiye 79. sırada yer alırken, Beyaz Rusya 81, Türkmenistan 87, Azerbaycan 90. sırada yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkeler arasında bulunan diğer ülkelerde olduğu gibi, işsizlik, enflasyon, ekonomik durumlar, coğrafi konum itibariyle savaş yaşanan bölgelerde bulunmaları mutluluğu etkileyen faktörler arasında sıralanabilir. Beyaz Rusya, yeni yatırım teşviki olmaması, hükümet politikaları kayıtdışı faaliyetlerin artmasına sebep olmaktadır. Büyüme sürekliliğinin olmaması, yapısal reformların gereken hızda olmaması ekonomi üzerinde baskı oluşturmaktadır.¹⁷⁷

İskandinav ülkelerinde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı adaletinden bahsetme imkanımız bulunmamaktadır. Vergi kayıplarının yaşanması, coğrafi konum olarak savaş bölgelerinde bulunmaları, kadınların işgücüne katılma oran düşüklüğünün yaşanması sebebiyle mutluluk puanları etkilenmektedir. Sadece gelir mutluluğu artırır demek yanlış olacaktır, gelirin yanında saymaya çalıştığımız sağlıklı yaşam, sosyal destek, özgürlük, güven ve cömertlik vb. faktörler dolaylı ya da doğrudan mutluluk sıralamasını değiştirmektedir. Sadece gelir mutluluğu etkiler diyecek olursak, 2019 yılı en büyük ekonomiler listesinde ilk sıralarda yer alan ülkelerin mutluluğu en yüksek olması gerekmektedir.

Tablo 17. En Büyük Ekonomilerin Mutluluk Sıralaması¹⁷⁸

	En büyük Ekonomi Sıralaması	Milyon Usd	Mutluluk Sıralaması	Mutluluk Puanı
ABD	1	20.580,25	19	6892
Çin	2	13.368,07	93	5191
Japonya	3	4.971,77	58	5886
Hindistan	7	2.718,73	140	4015
İtalya	8	2.075,86	36	6223

Tablo 17’de 2019 yılında açıklanan verilere göre ilk sıralarda yer alan ülkelerin aslında mutluluğa bakıldığında sıralamanın gerilerinde olduğu görülmektedir. Geliri iyi

¹⁷⁷ Beyaz Rusya Ekonomisi, <http://www.mfa.gov.tr/belarus-ekonomisi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 30.12.2019).

¹⁷⁸ Büyük Ekonomiler , <https://egezegen.com/ekonomi/dunyanin-en-buyuk-ekonomileri-siralaması/>, (Erişim Tarihi: 24.12.2019) yararlanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

olan büyük ekonomilere sahip ülkelerin 'dünya mutluluk rapor'una göre mutluluğu da çok iyidir diyemeyiz.

Tablo 18: Avrupa Ülkelerinin bazılarının Gini Katsayısı ile Mutluluk İlişkisi ¹⁷⁹

	Mutluluk Sıralaması	Mutluluk Puanı	Gini Katsayısı
Finlandiya	1	7.769	0,253
Danimarka	2	7.600	0,276
İsviçre	6	7.480	0,294
Avusturya	10	7.246	0,279
Almanya	17	6.985	0,291
Sırbistan	70	5.603	0,386
Türkiye	79	5.373	0,402
Yunanistan	82	5.287	0,405
Bulgaristan	97	5.011	0,408

Tablo 18'de Avrupa ülkelerini bazılarının gini katsayısı ve Mutluluk ilişkilendirilmesi bulunmaktadır. Bilindiği üzere gini katsayısı; bir ülkede milli gelirin eşit dağılıp dağılmadığını göstermektedir. Corrado Gini tarafından literatüre kazandırılmış olan bu değer 0 ile 1 arasındadır. 1'e yaklaşan değerlerin gelir adaletsizliğini arttırdığını, 0'a yaklaşan değerlerin ise o ülkede gelir adaletine yaklaştığını söylemek mümkün olmaktadır. Buna göre tabloyu incelediğimizde gelir adaletinden bahsedebildiğimiz Finlandiya, Danimarka, İsviçre, Avusturya, Almanya gibi ülkeler diğerlerine göre 'Dünya mutluluk rapor'una göre mutluluk anlamında üst sıralarda bulunmaktadır. Sırbistan, Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan gini katsayısı 1'e daha yakın ve mutluluk sıralamasında da daha gerilerde olduğu anlaşılmaktadır. Aslında mutluluğu etkileyen birçok faktör gibi gelir dağılımındaki adaletin sağlanmasının da mutlu olma sebeplerinden biri olduğu bilinmelidir. Gelir dağılımı ile mutluluk arasındaki ilişki literatürde genel olarak uzlaşma sağlanmış bir alandır. Gelir dağılımı ne kadar adil olursa o toplumdaki mutluluk düzeyi de o kadar yüksek olmaktadır.

¹⁷⁹ Avrupa Ülkelerinin Gini Katsayıları, <https://www.drdatastats.com/avrupa-ulkeleri-gini-katsayilari> , (Erişim Tarihi : 25.12.2019) yararlanılarak tarafımda hazırlanmıştır.

SONUÇ

Uluslararası literatürdeki birçok çalışma mutluluğun zamanla arttığını ve yaşam standartlarındaki iyileşmenin bunun üzerinde büyük bir etkisi olduğunu öne sürmektedir. Bu noktada iktisatçıların mutluluğa olan ilgisinin artması yaşam standartlarındaki iyileşmeyle yakından ilgili olduğu söylenebilmektedir. Mutluluk ekonomisi ampirik çalışmalarla gelişen bir alan olarak mutluluğun ekonomik belirleyicilerine ve mutluluğu artırmayı amaçlayan ekonomi politikalarına (ve mutluluk üzerindeki etkilerine) odaklanmaktadır. Mutluluk çalışmalarındaki artış, mutluluğun belirleyicilerini ortaya çıkarıp, politikacılara toplumu daha mutlu etmeleri konusunda önemli girdiler sağlayacağı bilinmelidir.

Mutluluk ekonomisi kavramı gerçekte yeni değildir. Yeni olan, insanlık tarihi içinde barınan bilgeliğin, günümüzde bilimsel araştırmalarla ortaya konması, tablolar ve sayılarla ifade edilebilmesidir. Easterlin Paradoksu, mutluluk ya da öznel iyi oluşun kişinin geliriyle doğru orantılı, başkalarının geliri ile ters orantılı olduğunu dile getirmiştir. Bu görüşle beraber, belirli bir eşik düzeye kadar mutlak gelir, yaşam doyumu üzerinde etkili olmakla beraber; yeterli beslenme, sağlık, hijyenik koşullar, eğitim ve barınma imkanlarından yoksunluk, mutsuzluğa ve depresyona neden olmaktadır. Ancak gelir artışının insanları sağladığı konfor araçları; laptoplar, akıllı telefonlar, spa merkezleri, egzotik ülkelere seyahat ve lüks restoranlarda yemek imkanları, kolektif iyilik hali üzerinde etkili olmamaktadır. Maddi yöndeki kazanımlar başlangıçta heyecan verse de, bir süre sonra psikologların hedonistik uyum dedikleri süreç devreye girmektedir. İnsanlar yaşamlarındaki büyük olaylardan sonra yeni durumlarına duygusal olarak alışmakta ve kronik eşiklerine geri dönmektedirler. Örneğin beklenmedik bir yerden sürpriz bir para alan kişi başlangıçta daha mutlu oluyor, ancak aradan bir yıl geçince tatmin düzeyi kendi eşığının yakınına dönüyor; bu durum psikoloji literatüründe "hazza uyum" (hedonik adaptasyon) olarak ifade edilir. Paradoksa dair çıkarımların yıllar içerisinde geçerliliğini korumaya devam ettiği de bilinmelidir. Sonuç itibarıyla ekonomik büyüme temel ihtiyacı karşılama seviyesinde önemli olduğu bilinmelidir. Yüksek gelir mutlulukla pozitif bir korelasyon içinde olmasına karşın uzun dönemde gelir artışı mutluluk artışına yol açmayacaktır. Bu görüşü desteklemeyen, gelir düzeyi yüksek olan ülkelerde mutluluk düzeyinin de yüksek olduğu savını ortaya koyan çalışmalarla da karşılaşmak mümkündür. Burada şu ayrımı yapmak gerekir ki; ülkelerin geliri arttıkça mutluluk seviyesi de artar iddiası, belki adil bir gelir dağılımının olduğu, işsizlik ve enflasyon oranlarının düşük seyrettiği, yolsuzluğun yok denecek kadar az olduğu ülkelerde kabul edilebilir bir gerçeği diyebiliriz. Ancak büyümeden ve dolayısıyla milli gelirden kimin pay aldığı, işsizlik, tüketim bireysel mutluluğu etkileyen önemli faktörlerdendir.

Dünya Mutluluk Raporu, Mutlu Gezegen Endeksi, Dünya Mutluluk Veritabanı, Dünya Değerler Araştırması ve TÜİK verileri ışığında gerek birey gerek ülkeler nezdine bakıldığında farklılıklara rağmen sosyo-ekonomik yapı, toplum bilinci, coğrafi konum, iklim, özgürlük, sosyal destek, sağlıklı yaşam, gelir dağılımında adalet vb., mutluluğu etkilediği aşikardır. Aynı zamanda büyüme ile mutluluk arasındaki ilişkide tartışmalar yaşansa da, işsizlik ve enflasyon ile mutluluk etkileşimi üzerinde genel kabul görmüş bir yargı oluşmaktadır. Hangi ülkede yapılırsa yapılsın; yüksek işsizlik ve yüksek enflasyon mutluluk oranını düşüren birer faktör olarak ortaya çıkmaktadır. İşsizlik ve enflasyon doğrudan doğruya bireyi etkileyen, yaşam şartlarını şekillendiren ve dolayısıyla mutluluk düzeyini belirleyen önemli faktörlerdir. Ülkedeki büyüme oranlarının yükselmesinin bireylerin mutluluk düzeyine yansması hem daha dolaylı hem de daha uzun sürede gerçekleşebilmektedir. Ancak işsizlik ve enflasyonda yaşanacak iyileşmeler direkt ve hızlı bir etkileşim ile mutluluk seviyesini arttırabilmektedir. Tüketim düzeyi ve alışkanlıkları, tıpkı işsizlik ve enflasyon alanında olduğu gibi bireylerin yaşamını direkt etkileyen faktörlerdir. O yüzden mutluluğun belirleyicisi olması açısından tüketim eğilimi ve davranış türleri önemlidir. Ülkeler arası farklılıklar göstermesiyle beraber, bazı tüketim alanlarının mutluluk seviyesini yükselttiğine ilişkin bulgulara rastlanmaktadır. Bireysel ve toplumsal mutluluğu ve memnuniyeti etkileyen faktörlerden birisi devletin birey ve topluma yönelik yaptığı kamusal harcamalar olduğu “Dünya Mutluluk Raporu” ile belgelenmiştir. Bu harcamaların hem boyutu, hem içeriği, hem de eşitlik ve etkinlik düzeyi mutluluk ve memnuniyeti olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Easterlin Paradoksunda olduğu gibi gelir ile mutluluk arasında doğrusal bir ilişkinin her zaman gerçekleşmediği, gelirin belli bir noktaya kadar mutluluk düzeyini arttırabildiği; ancak sonrasında etkisiz olduğu öne sürülmüştür, gelir bir yere kadar mutluluğu etkilese de bir aşamadan sonra tüm faktörler devreye girip mutluluğu konumlandırmaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Aristoteles Nikomakhos'a Etik, Çev. Saffet Babür, Ankara, Ayraç Yayınları, 1997.

ARKAN Atilla Farabi'nin Gözüyle Ahlak- Siyaset İlişkilerinin Analizi, Sakarya : Bilge Yayıncılık, 2005.

BUĞRA Ayşe İktisatçılar ve İnsanlar, İstanbul : İletişim Yayınları, 1995.

CAMPBELL Angus "The Quality of American life: Perceptions, Evaluations, and Satisfactions" New York ,Russell Sage Foundation, 1976.

CINGI Selçuk Bencillik Ekonomisinin İflası – İktisat, İnsan ve Mutluluk Üzerine Bir Deneme, Ankara : Sobil Yayıncılık, 2011.

DUMLUDAĞ Devrim İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar, Ankara : İmge Kitabevi, 2018.

RUBEN Ester İktisatın Unuttuğu İnsan, İstanbul : Bağlam Yayınları, 2013.

FARABİ Mutluluk Yoluna Yönelme, Çev. Hanifi Özcan, İzmir : Kendi Yayını, 1993.

ERCAN Fuat Toplumlar ve Ekonomiler, İstanbul : Bağlam Yayıncılık, 2006.

GÖKDEMİR Özge ve VEENHOVEN Ruut Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: İyi Oluş, Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar, Ankara : İmge Kitabevi Yayınları, 2013.

KİRMANOĞLU Hülya Kamu Ekonomisi Analizi, İstanbul : Beta Yayıncılık, 2009.

ERDEM Hüsamettin Ahlak Felsefesi, Konya : Hü-er Yayınları, 2003.

Türk Dil Kurumu, Yeni Tarama Sözlüğü , Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.

LYKKEN David T. Happiness: What Studies on Twins Show Us About Nature, Nurture, and the Happiness Set Point, Published Golden Books, 1999.

SKOUSSEN Mark Modern İktisadın İnşası, Ankara : Lİberte Yayınları, 2003.

SELIGMAN Martin "Authentic Happiness", Simon and Schuster, 2002.

ŞEKER Murat Mutluluk Ekonomisi [Kitap]. - İstanbul : Türkmen Kitabevi, 2016.

ŞEKER Murat Mutluluk Ekonomisi, Yaşam Kalitesi ve Mali Alan, Ankara : Seçkin Yayıncılık, 2014.

ULAŞ Sarp Erk Felsefe Sözlüğü, Ankara : Bilim ve Sanat Yayınları, 2002.

VEENHOVEN Ruut ve DUMLUDAĞ Devrim İktisat Ve Mutluluk: Bugün Daha Mutlu Muyuz?, Ankara : İmge Kitabevi, 2015.

WEISSKOPF A. Walter Yabancılaşma ve İktisat, İstanbul : Anahtar Kitapları, 1996.

MAKALELER

AKAY Alpaslan, BARGAIN Olivier, DOLLS Mathias, Income, Taxes and Happiness, IZA and University of Cologne, 2012.

AKIN Besim H. ve ŞENTÜRK Elif “Bireylerin Mutluluk Düzeylerinin Ordinal Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi” Öneri Dergisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.Dergisi, 2012.

ALEXANDROVA Anna “Subjective Well-Being and Kahneman's Objective Happiness” Journal of Happiness Studies, 2005.

BABULA Elżbieta ve MRZYGLÓD Urszula “Economic Determinants of Happiness among European Nations” International Journal of Academic Research, 2013.

BARKER Chris ve MARTIN Brian “Income and Happiness: Why isn't Research Acted Upon?” Social Alternatives, 2012.

CHEN H. "An Analysis of Bhutan's Gross National Happiness" Seven Pillars Institute Moral Cents, 2015.

CLARK A. ve OSWALD A.J. "Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles" Journal of Economic Literature, 2008.

VATANSEVER DEVİREN Nursen ve YILDIZ Onur ” Gayrisafi Milli Mutluluğun Ekonomik Kalkınmadaki Rolü: Bhutan Krallığı” Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017.

DİENER E. “Subjective Well-Being: Three Decades of Progress” Psychological Bulletin, 1999.

DİENER E.D. “The satisfaction with life scale” Journal of personality assessment, 1985.

DİPIETRO W.R. "Happiness and Economic Progress: A Perspective" Business Renaissance Quarterly, 2009.

DİTELLA Rafael " Preferences over Inflation and Unemployment: Evidence from Surveys of Happiness", American Economic Review, 2001.

DOĞAN Tayfun ve ÇÖTOK AKINCI Nesrin "Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formunun Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması", Türk Psikoloji Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2001

DUMLUDAĞ Devrim " Consumption and Life Satisfaction at Different Levels of Economic Development", International Review of Economics, 2015.

EASTERLİN Richard "Income and Happiness: Towards a Unified Theory", The Economics Journal, 2001.

VATANSEVER DEVİREN Nursen ve YILDIZ Onur " Gayrisafi Milli Mutluluğun Ekonomik Kalkınmadaki Rolü: Bhutan Krallığı" Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017.

EASTERLİN Richard A. "Happiness, Growth, and Public Policy", WEAI 2012 Presidential Adress Economic Inquiry, 2013.

EASTERLİN Richard A. ve ANGELESCU Laura Happiness and Growth the World Over: Time Series Evidence on the Happiness-Income Paradox, University of Southern California and IZA, 2009.

EMÜR Semih H. ve ONSEKİZ Dilşen "Kentsel Yaşam Kalitesi Bileşenleri Arasında Açık ve Yeşil Alanların Önemi-Kayseri-Kocasinan İlçesi Park Alanları Analizi" Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi, 2007.

FREY Bruno S. "Economics, Religion and Happiness", ZFWU, 2010.

FREY Bruno S. ve GALLUS Jana "Political Economy of Happiness", Applied Economics, 2013.

FREY Bruno S. ve STUTZER Alois "Happiness, and Public Choice", Public Choice, 2010.

FREY Bruno S. ve STUTZER Alois "Maximizing Happiness?", German Economics, 2000.

FREY Bruno S. ve STUTZER Alois What can Economists Learn From Happiness research?, Journal of Economic Literature, 2002.

FREY Bruno ve STUTZER Alois "The Economics of Happiness", World Economics, 2002.

GÖKDEMİR Özge " Consumption, Savings and Life Satisfaction: the Turkish Case", International Review of Economics, 2015.

GRAHAM Carol ve FELTON Andrew "Inequality and happiness: Insight from Latin America", Journal of Economic Inequality, 2006.

GRAHAM Carol ve PETTINATO Stefano "Happiness, Markets, and Democracy: Latin Amerika in Comparative Perspective", Journal of Happiness Studies, 2001.

GROPPER Daniel M., LAWSON R.A., THORNE J.T. "Economic Freedom and Happiness", Cato Journal, 2011.

HELLEVİK Ottar "Economy, Values and Happiness in Norway", Journal of Happiness Studies, 2003.

IRZİK Gürol, BUĞRA Ayşe, İnsan Doğası, İnsan İhtiyaçları ve İktisat, Toplum ve Bilim Dergi Dergileri, 1998.

JOHNS Helen ve ORMEROD Paul Helen Johns, Paul Ormerod, "Happiness, Economics and Public Policy", Institute of Economic Affairs, 2007.

KAHNEMAN Daniel "Objective happiness", Well-being: the Foundations of Hedonic Psychology, 1999.

KAHNEMAN Daniel ve KRUEGER A.B. Daniel Kahneman, A.B. Krueger, "Developments in the Measurement of Subjective Well-being", Journal of Economics Perspectives, 2006.

KAHNEMAN Daniel ve TVERSKY Amos "Choices, values, and frames", American Psychologist, 1984.

KAUN David E. "Income and Happiness: Earning and Spending as Sources of Discontent", Journal of Socio- Economics, 2005.

KENNY Charles Charles Kenny, "Does Growth Cause Happiness, or Does Happiness Cause Growth?", 1999.

KNIGHT John GUNATILAKA Ramani "Does Economic Growth Raise Happiness in China?", Oxford Development Studies, 2011.

LİN Chun A. "Happiness and Regional Segmentation: Does Space Matter?", Journal of Happiness Studies, 2014.

LOEWENSTEIN George ve UBEL Peter Antony " Hedonic Adaptation and the Role of Decision and Experience Utility in Public Policy", Journal of Public Economics, 2008.

LUBIAN Diego ve ZARRI Luca," Happiness and Tax Morale: an Empirical Analysis", Working Paper Series Department of Economic University of Verona, 2011.

PITTAU M. Grazia "Economic Disparities and Life Satisfaction in European Regions", Social Indicators Research, 2010.

MORGAN Jessica, ROBINSON Oliver, THOMPSON Trevor, "Happiness and Age in European Adults: The Moderating Role of Gross Domestic Product per Capita", Psychology and Aging, American Psychological Association, 2015.

NG Yew-Kwang " Economic Policies in The Light of Happiness Studies With Reference To Singapore", The Singapore Economic Review, 2002.

OISHI S. "Progressive Taxation and The Subjective Well-Being of Nations" Psychological Science, 2015. - Cilt 23. - 86-92..

OISHI S. ve DIENER E. "Residents of poor nations have a greater sense of meaning in life than residents of wealthy nations", Psychological Science, 2014.

OSWALD Andrew J. "Happiness and Economic Performance", Economic Journal, 1997.

PEROVIC Lena Malesevic ve GOLEM Silvia "Investigating Macroeconomic Determinants of Happiness in Transition Countries How Important Is Government Expenditure?", Eastern European Economics, 2010.

PUKELIENE Violeta ve KISIELIAUSKAS Justinas "The Influence of Income on Subjective Well-being", Taikomoji Ekonomika, 2013.

ROJAS M. "Heterogeneity in The Relationship Between Income and Happiness: A Conceptual-Referent-Theory Explanation", Journal of Economic Psychology, 2007

SELİM Sibel "Türkiye’de Bireysel Mutluluk Kaynağı Olan Değerler Üzerine Bir Analiz: Multinomial Logit Model", Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2008.

SOHN K. "Sources of Happiness in Indonesia", The Singapore Economic Review, 2013.

STEWENSON Betsey ve WOLFERS Justin Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox, University of Pennsylvania, Brookings Papers on Economic Activity, 2008.

STİLWELL F. ve JORDAN K. "Economic Inequality and (Un)happiness", Social Alternatives, 2007.

ŞEKER Murat " Quality of life Index: A Case Study of Istanbul", Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 2015.

Şenay ÜÇDOĞRUK "Subjektif Refah ve Mutluluk Düzeyine Etki Eden Faktörlerin Sıralı Logit ile Modellenmesi: Türkiye Örneği" , Ankara : TÜİK İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildirileri, 2006.

TENAGLIA Simona "Testing Theories on Happiness: A Questionnaire. University of Tor Vergata- Roma", Working Paper, 2007.

TOSUN Elif "Yaşam Kalitesi Ekseninde Şekillenen Alternatif Bir Kentsel Yaşam Modeli", Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2013.

TSUTSUI Yoshiro ve OHTAKE Fumio "Asking About Changes in Happiness in a Daily Web Survey and Its Implication for The Easterlin Paradox", The Japonyaese Economic Review, 2012.

URRY Hetaher L. "Making a Life Worth Living: Neural Correlates of Well-being", Psychological Science, 2004.

VEENHOVEN Ruut HAGERTY Michael Ruut Veenhoven ve Michael Hagerty, "Rising Happiness in Nations 1946–2004: A Reply to Easterlin", Social Indicators Research, 2006.

WHITE Adrian "A Global Projection of Subjective Well-being: A Challenge to Positive Psychology?", Psychtalk, 2007.

YİĞİT Asena Gizem Davranışsal İktisadın Anlaşılmasına Yönelik Literatür Çalışması, MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi. - 2018.

TEZLER

ÇİRKİN Zeynep Gelir ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. - Ankara : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015. **(Yayımlanmış Yüksek lisans Tezi).**

GÜL Songül Mutluluk Ekonomisi ve Göç Üzerine Bir İnceleme, İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017. **(Yayımlanmış Yüksek lisans Tezi).**

RAPORLAR

BAKANLIK Orta Vadeli Program 2010-2012, Ankara : Kalkınma Bakanlığı, 2012.

HELLİWELL John LAYARD Richard, SACHS Jeffrey Helliwell, John, Layard, Richard, Sachs, Jeffrey, World Happiness Report 2015, The Earth Institute Columbia University, The Earth Institute Columbia University, 2015.

HELLİWELL John LAYARD Richard, SACHS Jeffrey Helliwell, John, Layard, Richard, Sachs, Jeffrey, World Happiness Report 2019, The Earth Institute Columbia University, 2019.

HELLİWELL John LAYARD Richard, SACHS, Jeffrey Helliwell, John, Layard, Richard, Sachs, Jeffrey, World Happiness Report 2012, The Earth Institute Columbia University, 2012.

HELLİWELL John LAYARD Richard, SACHS, Jeffrey Helliwell, John, Layard, Richard, Sachs, Jeffrey, World Happiness Report 2016, The Earth Institute Columbia University, 2016.

HELLİWELL John LAYARD Richard, SACHS, Jeffrey, World Happiness Report 2013, The Earth Institute Columbia University, 2013.

JEFFREY Karen WHEATLEY Hanna, ABDALLAH Saamah Karen Jeffrey, Hanna Wheatley ,Saamah Abdallah, The Happy Planet Index: 2016, A global index of sustainable well-being, London: New Economics Foundation, 2016.

İNTERNET KAYNAKLARI

Beyaz Rusya Ekonomisi, <http://www.mfa.gov.tr/belarus-ekonomisi.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 30.12.2019).

Büyük Ekonomiler egezegen.com, <https://egezegen.com/ekonomi/dunyanin-en-buyuk-ekonomileri-siralamasi/>. (Erişim Tarihi: 24.12.2019).

İnsani Gelişme Raporu, <https://www.tr.undp.org/>. (Erişim Tarihi: 22.12.2019).

İnsani Gelişme Raporu Türkiye , <https://www.tr.undp.org/content/turkey/en/home.html>. (Erişim Tarihi: 22.12.2019).

Mutlu Gezegen Endeksi, www.happyplanetindex.org/ (Erişim Tarihi: 25.12.2019).

The Legatum Prosperity Index 2019, <https://www.prosperity.com/feed/executive-summary>. (Erişim Tarihi: 28.12.2019)

The Legatum Prosperity Index 2019, <https://www.prosperity.com/feed/north-america-top-ranked>. (Erişim Tarihi: 29.12.2019)

The Legatum Prosperity Index 2019, <https://www.prosperity.com/globe/turkey>. (Erişim Tarihi: 25.12.2019)

Türkiye İstatistik Kurumu , 2008-2018 Yaşam Memnuniyet Araştırması, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=100&locale=tr>. (Erişim Tarihi: 01.11.2019)

Türkiye İstatistik Kurumu, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=100&locale=tr>. (Erişim Tarihi: 29.12.2019).

World Values Survey. <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>. (Erişim Tarihi: 05.12.2019)

World Values Survey Online Data Analysis, 1981-2014. <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>. (Erişim Tarihi: 04.12.2019)

“2015 World Database of Happiness” 2015 World Database of Happiness. - Erasmus University Rotterdam Netherlands, <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/>.(Erişim Tarihi: 28.11.2019)